

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler
Ana Bilim Dalı

TABERİ'NİN HAYATI
VE TARİHÇİLİĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

TEZ
YÜK
LİS
K977
1991

Hazırlayan
Hasan KURT

Danışman
Doç. Dr. M. Orhan ÜNER

Samsun-1991

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

İş bu çalışma jürimiz tarafından İslâm Medeniyeti ve
Sosyal Bilimler (İslâm Tarihi) Ana Bilim Dalında
Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doc. Dr. M. Orhan Üner
Or. Üner

Üye Doc. Dr. Ahmet Turan
A. Turan

Üye Dr. Zeki Tezgi
Y. Doç. Dr. Mustafa Zeki Tezgi

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine
ait olduğunu onaylarım.

.5.../..2.../1991

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erol DINDAR

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M T A B E R İ ' N İ N H A Y A T I

I) ADI VE DOĞUMU.....	7
II) ÖĞRENİMİ.....	9
A - AMUL'DE ÖĞRENİMİ.....	9
B - REY'DE ÖĞRENİMİ.....	10
C - IRAK'TA ÖĞRENİMİ.....	11
a) Bağdad.....	11
b) Basra.....	11
c) Kufe.....	12
D - ŞAM'DA ÖĞRENİMİ.....	14
E - MİSİR'DA ÖĞRENİMİ.....	14
III) BAĞDAD'A DONUŞU VE ÖLÜMÜ.....	16
IV) KÜLTÜREL DURUMU.....	18
A - DİNİ İLİMLER.....	19
a) Fıkıh.....	19
b) Tefsir.....	20
c) Hadis.....	21
d) Kırâa.....	21
B - EDEBİ İLİMLER.....	22
C - TÂRİH.....	23
D - DİĞER İLİMLER.....	25
V) ESERLERİ.....	26
A - GÜNÜMÜZE ULAŞAN ESERLERİ.....	26
a) Basılmış Olan Eserleri.....	26
b) Yazma Halinde Bulunan Eserleri.....	32
B - GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ESERLERİ.....	32
C - TABERİ'YE ATFEDİLEN ESERLER.....	40
VI) TÂRİHU'R-RUSÛL VE'L-MULÛK.....	42
A - TEKMİLE VE ZEYİLLERİ.....	44
B - MUHTASARLARI.....	46

C - TERCÜMELERİ.....	47
D - BASKILARI.....	51

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

T A B E R İ ' N İ N T A R İ H Ç İ L İ Ğ İ

GİRİŞ.....	54
I) TABERİ'NİN KAYNAKLARI.....	58
A - KAYNAKLARA BAĞLILIĞI.....	58
B - KAYNAKLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	59
C - KAYNAKLARINDAN BAZILARI.....	61
1- Seyf b. Ömer.....	61
2- Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ.....	63
3- İbn İshâk.....	65
4- İbn Abbâs.....	68
5- Avâne b. el-Hakem el-Kelbî.....	70
6- Ali b. Muhammed el-Medâinî.....	71
7- Omer b. Şebbe.....	71
8- Ahmed b. Züheyr b. Ebî Hayseme.....	72
D - SENEDE ÖNEM VERMESİ.....	72
E - RİVÂYETLERİ ALIŞ ŞEKİLLERİ VE KULLANDIĞI İFÂ- DELER.....	74
1- Müşâfehe (Bizzeâ Dinleme).....	74
2- Kırââ (Okuma).....	74
3- Mükâtebe (Yazışma).....	76
4- Belirsiz kaynak.....	76
5- Müşâhede (Şahit Olma).....	76
II) HABERLERİN DÜZENLENMESİ.....	77
A - HABERLERİN KENDİ ARASINDA DÜZENLENMESİ.....	77
1- Birbirine Uygun Haberler Arasında Düzen- leme.....	78
2- İhtilaflı Rivâyetler Arasında düzenleme..	80
3- Râkip tarafların Rivâyetlerini Düzenleme.	83
B - HABERLERİN KİTAB İÇİNDEKİ YERİNE GÖRE DÜZEN- LENMESİ.....	86

1- Haberlerin Konularına Göre Düzenlenmesi..	86
2- Haberleri Yıllarına Göre Düzenleme.....	87
a) Hicrî Takvim.....	87
b) Süryânî Takvim.....	89
c) Devlet Adamlarınının Makamları ya da - ölümlerinin.....	90
III) GENEL HABERLER.....	92
A - DEVLET ADAMLARI VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....	92
B - HAC.....	93
C - SOSYAL HAYAT.....	95
1- Doğum.....	96
2- Ölüm.....	96
3- Evlilik.....	97
4- Boşanma.....	98
5- Dini Hayat.....	98
6- Kadınlar ve Vâliler.....	99
D - TABİAT OLAYLARI VE DİĞER OLAĞANÜSTÜ DURUMLAR.....	101
IV) EDEBÎ METİNLER.....	103
A - ŞİİR.....	103
B - HİTABELER.....	106
C - MEKTUBLAR (RESMÎ YAZIŞMALAR).....	110
D - HAK VE SORUMLULUKLARI BELİRTEN YAZILAR.....	114
E - AFV HAKKINDAKİ YAZILAR.....	116
V) TÂRİHİNDEKİ METODU ÜZERİNE GENEL BİR DEĞER- LENDİRME.....	117
A - ELEŞTİRİLDİĞİ YÖNLER.....	117
1-Nakilde Bulunduğu Eseri Belirtmemesi.....	117
2- Haberleri Bölmesi.....	118
3- Daha çok Siyâsî Târihe Önem Vermesi.....	119
4- Daha çok İslâm Târihine Önem Vermesi.....	119
5- Târihi Yıllara Göre Düzenlemesi.....	120
6- Bir takım Hurâfe ve İsrâiliyyât Haber- lerini Nakletmesi.....	120
7- Haberlerin Doğruluk Derecesini Araştır- maması.....	122

8- Gezdiği Memleketlerden ve Târinlerinden Bahsetmemesi.....	127
9- Dinî Fetihlere Yeterince Önem Vermemesi.....	127
B - SAHİP OLDUĞU KIYMETLİ YÖNLER.....	128
1- İlk Dünya Tarihlerinden Birisi Olması....	128
2- Kendinden Önceki Eserler Hakkında Önemli Bir Kaynak Olması.....	129
3- Kendinden Sonraki Eserler İçin Önemli Bir Kaynak Olması.....	129
4- Fars Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması.....	129
5- Rum Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması.....	130
6- Câhili Arab Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması.....	130
7- İslâm Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması.....	130
8- Edebiyat Târihçileri İçin Kaynak Olması.....	131
C - TÂRİHÇİLERİN ESER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	131
1- Mes'ûdî.....	131
2- Hatîb el-Bağdâdî.....	132
3- Yakût Hamevî.....	132
4- İbnü'l-Esir.....	132
5- İbn Haldûn.....	132
6- Gibbî.....	133
7- Hasan İbrahim Hasan.....	133
SONUÇ.....	134
BİBLİYOGRAFYA.....	138

K I S A L T M A L A R

a.e.	: Aynı eser
Ans.	: Ansiklopedi
(A.S.)	: Aleyhisselâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin
bt.	: Bint
(c.c.)	: Celle celâlüh
hk.	: Hükümdârlık dönemi
hl.	: Hilâfet dönemi
Hz.	: Hazreti
mtb.	: Matbaası
Nr.	: Numara
öl.	: Ölüm târihi
(S.A.S.)	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfalar
Terc.	: Tercüme
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğêr sayfa
vdd.	: Ve diğêr iki sayfa

Ö N S Ö Z

İbn Cerîr et-Taberî, yazdığı Tarih kitabıyla hicri üçüncü, milâdî dokuzuncu asra damgasını vurmuş ve o dönemlerde, henüz bağımsız bir ilim dalı olma sürecindeki Tarih'in katettiği mesâfeyi en güzel bir biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca daha önceki dönemlerde yazılmış olan, fakat bir takım sebeplerden dolayı kaybolmuş ya da yok olmuş bulunan eserlerle, bu kitabıyla ışık tutmuş, onlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Geçmişle gelecek arasında bir nevi köprü görevi yapmış bulunan eseri, sonraki tarihçilere de çok önemli bir kaynak olmuştur. Meselâ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih adlı eserini Taberî'nin Târih'i üzerine bina etmiştir, dersek yanlış olmaz. Çünkü kaydettiği haberlerin çoğunu onun kitabından almıştır. Zaten bu durumu, eserinin mukaddimesinde, İbnü'l-Esîr kendisi de belirtmektedir.

Bu öneminden dolayı Taberî'nin eseri İslâm dünyasının her tarafına dağılmış, hatta bir çok dillere tercümesi dahi yapılmıştır. Ancak bu tercümeler, Arabça aslı İslâm dünyasının dört bir yanında dağınık halde bulunduğundan, hep Farsça'ya çevrilmiş olan özet Taberî Târihi'nden gerçekleştirilmiştir.

Ne hazindir ki, bu kadar büyük öneme sahip olan eser, De Goeje başkanlığında oluşturulan bir gurup Avrupalı bilim adamı tarafından, ancak yirminci yüzyılın başlarında tahkik edilebilmiştir. Daha sonra ise Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Avrupalılar'ın ortaya çıkardığı Taberî Tarihi'nde eksik kalan kısımları tamamlamış ve yeni baştan tahkik etmiştir.

Maâlesef bu güne kadar ülkemizde bahsettiğimiz tahkikler üzerinde çalışarak, Taberî'nin tarihçiliğini ortaya koyan olmamış; hatta hayatından dahi bahseden bir eser çıkma-

mıştır.Sonuç itibâriyle,zihinlerimizde Taberî hakkında İsrâiliyyât'a çok düşkün bir târihçi imajından başka bir bilgi oluşmamıştır.

Bütün bu olumsuz sebebler, bu tez çalışmasını hazırlamamda etkili olmuştur.Bu çalışmanın Taberî'nin hayatı ve târihçiliği konusunda pek çok gerçeği aydınlatırken, pek çok yanlış düşünceyi de yıkağına tüm kalbimle inanmaktayım.

Bu tez çalışmasını hazırlamamda, her türlü yardım ve rehberliği esirgemeyen saygı değer hocam Doç. Dr. M. Orhan Üner'e, Tez'in elinizdeki hale gelişinde büyük emeği geçen Sayın Yrd. Doç. Dr. M. Zekî Terzi'ye ve çalışmalarımız esnasında, yakın ilgi ve teşviklerini gördüğüm, başta Sayın Prof. Dr. Bilal Dindar ve Samsun İlâhiyat Fakültesi öğretim üye ve elemanlarına teşekkürlerimi arz ederim.

Ocak 1991

Hasan Kurt

G I R İ Ő :

A- SİYÂSİ- DİNİ GELİŐMELELER

Hicri üçüncü ve dördüncü asırın ilk yarısında yaşamış olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-'Taberî'nin (224-310/839-922) ömrünün yetmişbeş yılı üçüncü, geri kalan on yılı dördüncü asırda geçmiştir.

Onun yaşadığı dönem, Abbâsî devletinin zayıflayıp çözülmeye başladığı zamana rastlar. Bu dönemde devlet, halifelerinin zayıflığından dolayı siyâsî bir otorite boşluğuna düşmüş ve vilayetlerine söz geçiremez hale gelmiştir. Koskoca devlet yavaş yavaş parçalanmaya, küçük küçük emirliklere, devletçiklere ayrılmaya başlamıştır. Sâmanîler, Büveyhîler, Gazneliler, Selçüklular ve Hamdanîler gibi birbiyle mücadele eden devletçikler kurulmuştur. (1)

Hurremiyye, Râvendiyye gibi kendi döneminde zındık ve dinsiz sayılan çok sayıda mü'tezile ve diğerleri gibi kelamcılarının ortaya çıkması da devletin zayıflamasında büyük rol oynamıştır. Bu hareketler, müslümanların hiziple-re, biri diğerine saldıran, hatta bir kısmı doğrudan devleti yıkmayı hedef alan guruplara bölünmesine sebep olmuştur. (2)

Hasan İbrahim Hasan "İslâm Târîhi" adlı eserinde bu gelişmeleri şöyle dile getirmiştir: "Nitekim Şifler, gerçekleştirdikleri devrimler sonunda Abbâsî ülkesinin bazı vilâyetlerini ele geçirmişler ve ilkelerini pek çok yerde yaymışlardır. İsmâiliyye Şiası'nın ilkeleri, özellikle Kûfe Sevâdı, Bahreyn ve Irak'ın kuzeyinde Karmatîler arasında, İbn Havşeb ve özellikle halefleri Suleyhîler tarafından da Yemen'de yayılmıştı. Bu dönemde, İran da

(1) Hasan, İslam Tarihi, Türkçeye Terc. İ. Yiğit, S. Gümüş, A.T. Arslan, Y. Çiçek, H. Aktaş, İstanbul, 1985, III, 334.

(2) Hasan, a.y.

İsmâîlî propagandasının etkisinden uzak kalamadı. İsmailîler büyük bir çalışma sonunda önce Kuzey Afrika'da Fâtımî Devleti'ni kurdular, sonra da Mısır'ı ele geçirerek orayı devlet merkezi yaptılar. Fâtımî ülkesinin sınırları, zaman zaman Filistin, Sûriye, Hicâz, ve diğer bazı bölgelere kadar genişledi. Musul ve Bağdad'da dahi kısa süreli de olsa birkaç kez hutbe Fâtımî halifesi adına okundu.(3)

Hasan yukarıdaki açıklamalarından sonra Hâricîler ve Zencîler konusuna değinmekte ve onların da çok sayıda siyâsî ve dinî maksatlı hareketlere teşebbüs ettiklerini kaydetmektedir. Yine onun ifâdesine göre, Abbâsî Devleti, onların hareketlerine son verebilmişse de, bu isyanlar devleti çok meşgul etmiş, asker ve mal yönünden çok pahalı bir fatura yüklemiştir.(4)

Daha önceden olduğu gibi, Taberî döneminde de Mu'tezilî fikirler etkinliğini devam ettiriyordu. Bu düşünce ekolünün mensupları, dinin emirleri ve yasakları hususundaki görüşleri noktasından, akıl gücüne inanan ve aklen eşyanın tabiatını anlayabileceğini kabul eden müslüman rasyonalistlerdendi. Bu nedenle Hz. Muhammed (S.A.S.) ak-sini söylediği halde, onlar kur'ân'ın yaratılmış olduğunu savunuyorlardı.(5)

Mu'tezile âlimlerinin büyük bir kısmı, çalışmalarını önemli ölçüde Kelâm ilmi alanına teksif etmiştir. Ay-nı mezhebin bazı kolları ise, kendilerini İslâm'ın rûhundan ve onun ilkelerinden uzaklaştıracak münâzara ve cedel tutkusunun peşine takılmışlardır. Bunların bazıları, tenâ-süha inanıyorlardı. Nitekim Kaderiyye'den olan Ahmed b.

---

(3) Hasan, a.y.

(4) Hasan, a.y.

(5) Hasan, IV,132.

Hâit, i'tizâl hususunda Nazzâm'ın görüşündeydi ve tenâsuha inanırdı.(6)

Mu'tezilî fikirlerin çürütülmesi, bunun karşısında Ehl-i Sünnet'in canlandırılması için Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin yaptığı çalışmaların büyük etkisi oldu. Bu dönemden sonra Mu'tezile eski canlılık ve etkisini yitirdi. Daha sonra İmam Gazzâlî'nin ortaya attığı sünî fikirler karşısında ise, tamamen çöktü ve tarihe karıştı.(7)

Taberî'nin asrında müslümanların zihinlerini meşgul eden konulardan birisi de tasavvuftu. Zaman ilerledikçe, müslümanlar arasında maddeye düşkünlük iyice yaygınlaşmıştı. Buna karşı bazı müslümanlar kasûlüllâh'ın sünnetini korumaya çalıştılar ve muâsırlarının dalmış olduğu lüks ve isrâfı sessizce protesto ettiler. İşte bunların oluşturduğu ekolâ tasavvuf, mensuplarına da mutasavvıf denildi.

Bu düşünce ekolü, genelde şairlerin ve vecde gelmiş dinî hamâset sahibi kimselerin, bazı taşkınlıklarına yeterli derecede mûsâmaha gösteren Ehl-i Sünnet mezhebinin hudutları içinde kalmıştır. Kelâmcılarla mutasavvıflar, "her şeyin fâili Allah'tır." sözü üzerinde birleşmişlerdir. Ancak bazı ileri gidenler bu konuda ifrâta kaçarak, "her şeyde mevcut olan sadece Allah'tır" dediler.(8)

B- İLMİ GELİŞMELER

Bütün bu gruplaşmalara, isyanlara ve devletin çözülmeye başlamasına rağmen Taberî'nin asrında, ilmi, fikri, edebî uyanışta hiç bir duraklama olmamış; bilakis o, İslâmî kültürün olgunlaşma asrı olmuştur. Hatta kurulan kü-

---

(6) Hasan, IV, 131.

(7) Hasan, IV, 137.

(8) De Boer, Tarihu'l-Felsefe fi'l-İslam, Arabçaya Terc. Ebû Rîde, Kahire, (Tarihsiz), 73.

çük devletler, Abbâsî Devletinin zayıflamasının âmillerinden olmuşlarsa da, İslâm Medeniyetinin yükselişinde, ilim ve fennin ilerleyişinde son derece önemli rol oynamışlardır. (9)

İlmi çalışmaları Abbâsîler de desteklemiş ve çeşitli şekillerde katkıda bulunmuşlardır. Bu durumu Nicholson şu cümleleriyle dile getirmektedir: "Abbâsî Devleti, ülkesinin genişliği, servetinin bolluğu ve ticâretinin revaçta oluşu, doğunun daha önce şâhit olmadığı bir kültürel kalkınmanın meydana getirilmesinde büyük rol oynamışlar. Hatta halîfeden tutun da, sıradan bir vatandaşa varıncaya kadar bütün insanlar, ilim öğrenmeye başlamışlar veya en azından edebiyata meyletmişlerdir. Abbâsî Devleti zamanında insanlar, bal taşıyan arı misali, memleketlerine ve orada ilme susamış talebelere ilim götürmek için, ilim ve irfan kaynaklarına ulaşmak maksadıyla üç kıtâyı dolaşıyorlardı. Daha sonra da, günümüzdeki ansiklopedilere çok benzeyen bu yeni ilimlerin, önceden beklenmeyen bir şekilde bize kadar ulaştırılmasında büyük rolü olan eserlerini, bu uğurda gösterdikleri devamlı gayretler sonucu tasnif ediyorlardı." (10)

Bu asrın en büyük özelliklerinden birisi de, ilmi münâzara, münâkaşa ve cedellerin yapılmasıydı. İnsanın gerçeği bulmasına yardım eden ve âlimlerin ilimlerine yeni boyutlar kazandıran bu çalışmalar Irak, Şam, Fâris gibi bütün İslâm beldelerinde cereyân ediyordu. Köylerde ve şehirlerde bilginler âdetâ yarışıyorlardı. (11)

Bu asırda iki nevi âlim tipi ortaya çıkmıştır. Bi-

---

(9) Hasan, III, 334.

(10) Nicholson, Literary History of the Arabs, Cambridge, 1930, 281.

(11) Ulbî, "İbn Cerîr et-Taberî", el-Arabî Şubat, 1990, Sayı: 375, Kuvvet: 76-77

rinci gurubu, kültürlerine nakilcilik ve mevcut ilmi birikimi öğrenip aktarmak düşüncesi hâkim olanlar oluştuyordu. Bunlara ilim ehli denirdi. İkinci gurubu ise, kültürlerine icad ve yeni hükümler çıkarmak anlayışı hâkim olanlar teşkil ediyordu. Bunlara da akılcılar denirdi.

İbn Hallikân konuyla ilgili şöyle bir olay anlatır: "Halil b. Ahmed'le İbnü'l-Mukaffâ bir gün bir araya gelip çeşitli meseleler hakkında konuştular. Ayrılırlarken Halil'e "İbnü'l-Mukaffâ'yı nasıl gördün?" diye soruldu. Halil b. Ahmed:

—Onu ilmi aklından fazla bir adam olarak gördüm, cevabını verdi.

İbnü'l-Mukaffâ'ya ise:

—Halil'i nasıl gördün? diye soruldu.

—Onu, akli ilminden çok olan bir adam olarak gördüm diye cevapladı.(12)

Bu dönemde tefsîr, fıkıh, hadis, kıraat gibi dini ilimler, kendi metodlarını belirleyerek bağımsız hale gelmişlerdir. Meselâ Ehl-i Sünnet'in dört mezhebi tüm belirgin sıfatlarıyla ortaya çıkmıştır. Hatta haklarında bir çok kitab bile yazılmıştır. Kütüb-ü Sitte olarak bilinen, sahih hadisleri içeren ünlü altı hadis kitabının tümü bu dönemde te'lif edilmiştir. Sahih ve şâz kırââtlar da birbirinden ayrılmıştır. Yine rivâyet tefsirleri yazılmış, artık dirâyet tefsirinin cevâzı tartışılır hale gelmiştir. Sarf, nahiv, aruz, edebiyat ve belâgat gibi lugat ilimlerine gelince, onlar da çeşitli ilmi fikir ve görüşlerin ışığı altında müstakil birer ilim dalı olma yolunda önemli mesâfeler katetmişlerdir.(13)

(12) İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ-ü Ebnâi'z-Zamân, Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire, 1948, I, 173.

(13) Hüfî, et-Taberî, Kâhire, 1963, 7 vd.

Ayrıca bu dönemde müslümanlar Yunanca, Farsça ve Hintçeden bir çok kitapları da Arabçaya tercüme edip onlardan faydalanmışlardır. Bu dönemin en meşhur mutercimleri Huneyn b. İshak, Yakûb el-Kindî, Sâbit b. Kurre el-Harrânî ve Ümer b. Ferrahân et-Taberî'dir.(14)

---

(14) Hasan, III, 175.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

T A B E R İ ' N İ N H A Y A T I

I) ADI VE DOĞUMU

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî.

Hatib Bağdâdî (öl.463/1070)(15),Yâkût Hamevî (öl. 626/1229) (16),Kiftî (öl.646/1248) (17)ve Ibn Kesîr (öl. 774/1372) (18) Taberî'nin adını yukarıda geçtiği şekilde kaydetmektedir.

İbn Nedîm (öl.383/993) (19),İbn Hallikân (öl.681/ 1282) (20) ve Safedî (öl.764/1362) (21) ise,Yezîd b.Kesîr değil de,Yezîd b. Hâlid olduğunu belirtmektedir.

Taberî hicrî 224 yılı sonunda ya da 225 yılı başında Taberistan'ın, diğer adıyla Mâzenderân'ın (22) Â-mül şehrinde doğmuştur.(23)

Doğum târihindeki bu farklılık, o dönemde doğum târihlerinin yıllar yerine önemli hâdiselerle tespit e-

(15) Bağdâdî,Tarihü Bağdad,Lübnan,(Tarihsiz),II, 162.

(16) Yâkût Hamevî,Mu'cemu'l-Udebâ,Beyrut, (Tarihsiz),XVIII,40

(17) Şeybânî,Enbâu'r-Ruvât alâ Enbahi'n-Nuhât,Tahkik:M. Ebu'l-Fadl İbrahim,Kâhire,1955,III,89.

(18) İbn Kesîr,el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih,Kahire, 1951,XI,445.

(19) İbn Nedîm,el-Fihrist,Tahkik:Rıza-Teceddüd,Tahran,1971,29

(20) İbn Hallikân,IV,191.

(21) Safedî,el-Vâfi bi'l-Vefeyât,Herausgegeben Von Sven Dederling,1974,II,284.

(22) Ulbî,77.

(23) Bağdâdî,II,166;Yâkût Hamevî,Mu'cemu'l-Udebâ,xVIII,48.

dilmesinden kaynaklanmaktadır. Taberî büyüdüğünde söz konusu hâdisenin ne zaman olduğunu sordu; fakat büyükleri 224 yılı sonunda mı, yoksa 225 yılı başında mı doğduğu konusunda kararsız kaldılar.(24)

Künyesi Ebû Ca'fer, lakabı da doğduğu memleket olan "Taberistan'a" nisbetle "Taberî"dir.(25)

(24) Yâkût Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII,48.

(25) Taberistan bir çok âlimin yetiştiği bir memlekettir. Onların her biri buraya nisbetle "Taberî" lakabını alırlar. Bu belde Irak ile Herasan arasında, Hazar denizinin yakınında, bir çok şehir ve köyleri olan bir yerdir. Arazisi çok sulak, ağacı ve nehirleri bol, fakat havası biraz ağırdır.

Anlatıldığına göre, halk bu bölgenin imârı için ağaçları kesmeye girişmiş ve kesim işlemi için de çok sayıda balta kullanmışlardır. Bu sebeple, Farsçada balta anlamına gelen "taber" kelimesiyle, yer anlamına gelen "istân" kelimesinin birleşmesinden doğan "Taberistân" adı verilmiştir.(Yâkût Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Leibzig, 1968, IV, 13-16; Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII,48.)

Bir başka rivâyette ise, çok harbeden halkının küçük büyük bütün fertlerinin elinde silah olarak balta bulunduğundan bu ismin verildiği belirtilmektedir.(Hûfî,28) Her hâlükârda bu beldenin isimlendirilmesinde rol oynayan şeyin "balta" olduğunda şüphe olmadığı açıkça görülmektedir.

II) Ö Ğ R E N İ M İ :

A - ÂMÛL'DE ÖĞRENİMİ:

Çok genç yaşlarda kendisini ilme adanmış olan Ebû Ca'fer et-Taberî, rivâyete göre henüz yedi yaşında iken Kur'ân'ı ezberlemiş, sekiz yaşında iken namaz kıldırılmaya, dokuz yaşında iken de hadîs yazmaya başlamıştır.(26)

Tahsîlinin ilk devresini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra, İslam ilim dünyasının merkezlerini dolaşmak için, oldukça varlıklı olan babasından gerekli yardımı görür.Anlatıldığına göre, babasını gayrete getiren etkenlerden birisi, görmüş olduğu rüyâdır.Bu rüyâda oğlu İbn Cerîr et-Taberî, yanında taş dolu bir torba olduğu halde, Resûlullah (S.A.S.)'in kucığında bulunuyor ve bu torbadan taş alıp atıyordu.Babası bu rüyâyı bir yorumcuya sorar.O da, oğlunun büyüdüğünde din bilgini olacağını söyler.Taberî'nin ifâdesine göre, bu cevaptan etkilenen babası, oğlunun tahsîlini tamamlaması için elinden geleni esirgemez.(27)

Büyük bir ihtimalle babası, henüz daha küçük olan oğlundan, onu teşvik etmek için rüyâsını gizlememiş, belki de defalarca anlatmıştır.Tabiatıyla bu da Taberî'nin ilim öğrenme azmini kat kat artırmış, hayatını öğrenmeye, öğretmeye ve kitab yazmaya yöneltmiştir.Dolayısıyla genç Taberî, Âmûl'deki ilk öğrenim devresinden sonra, bununla yetinmeyerek Taberistân'ın ve İran'ın çeşitli şehirlerinde seyahatlar yapmaya başlamıştır.

---

(26) Yâkut Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 49

(27) Yâkut Hamevî, a.y.

B - REY' DE ÖĞRENİMİ:

İlk seyahatini Rey'e yapan İbn Cerîr et-Taberî, orada Muhammed b. Hamîd er-Râzî'den (öl.348/862) hadis öğrenir.Kivayet olunduğuna göre, ondan öğrendiği hadis sayısı yüzbini aşkındır.İbn Cerîr'in ifadesine göre,Muhammed b. Hamîd er-Râzî geceleri defalarca onun ve arkadaşlarının yanına gelip öğrendiklerini kontrol ettikten sonra yeni hadisler öğretirdi.Taberî bu âlimden hadisin yanında tefsir de öğrenmiştir.(28) Bu şahsın adı Taberî'nin Târih kitabında 425 defadan daha fazla geçmektedir.

Ebû Ca'fer et-Taberî, İbn Hamîd'in derslerine devam etmekle kalmayıp, bunun yanısıra civar köylerden birinde oturan Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'den de târih dersi almıştır.(29) Bu şahsın adı ise Taberî'nin Târih'inde hicrî 11 yılında bir defa geçmektedir.

Yine Rey'de ders aldıklarından biri de, Müsennâ b. İbrâhim el-Âbüli'dir.(30)Bu âlimi Yâkût,"el-Âbüli"olarak lakaplandırırken Taberî, "el-Âmüli" olarak lakaplandırmaktadır.(31)Bu hocanın adı Taberî Târihi'nde,İslâm öncesi dönemde, İsrâiliyyâta ve kible olayında geçmektedir.Yaklaşık olarak adının geçtiği yer sayısı toplam 28'dir.

İbn Cerîr et-Taberî son olarak ta,Ebû Mukâtil'den Iraklılar'ın fikhını öğrendikten sonra Irak'a geçmiştir.(32)

---

(28) Yâkut Hamevî, M.e.XVIII,49 vd.

(29) Yâkut Hamevî, a.e.XVIII,50.

(30) Yâkut Hamevî, a.e.XVIII,49.

(31) Taberî, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Tahkîk:M. Ebu'l-Fadl İbrâhim,Kahire,(Tarihsiz),I,23 vd.

(32) İbn Nedîm,291.

C - IRAK'TA ÖĞRENİMİ

a) Bağdad:

Fakih muhaddis Ahmed b. Hanbel'in (öl.241/855) (33) ünü her yerde yayılmıştı.Bu sebeple Taberî ondan istifâde edebilmek için Bağdad'a yönelir.Ne var ki daha Bağdad'a varmadan onun vefat ettiğini duyar.(34)

İsteğini gerçekleştiremeyen Taberî hiç olmazsa,diğer âlimlerden istifâde edeyim düşüncesiyle bir müddet Bağdad'da kalır.Bu kalışı esnasında Hasan b. Muhammed b. es-Sabâh ez-Za'ferânî'den (öl.270/883)ve Ebû Saîdî'l-İstahrî'den Şâfiî fıkhnı alır.(35)Ez-Za'ferânî'nin, Taberî Târihi'nde İslâm öncesi dönemde 9 defa adı geçmektedir.

b) Basra:

Bağdad'dan sonra Basra'ya geçen Taberî, orada da ünlü bir çok âlimden ders alır.Muhammed b. Beşşâr Bundâr (öl.252/866) (36) da bunlardandır.Taberî ondan Hz.Ali'nin Basra'yı ziyareti esnâsında öğrendiği hadislerini dinlemiştir.Bundâr Basra muhaddisleri arasında tanınmış alimlerden birisidir.(37) Bu şahsın Taberî Târihi'nde 33 defadan daha fazla adı geçmektedir.Adının geçtiği konular genelde İslâm öncesi ve dört büyük halife dönemleridir.

(33) İbn Nedîm hicrî 303 yılında vefat ettiğini kaydeder. (İbn Nedîm,285)

(34) Yâkût Hamevî, Mu'cemü'l-Udebâ, XVIII,50;Sezgin,Taberî'nin İbn Hambel'le görüşüğünü iddia etmektedir.(Sezgin, Târihu't-Türâsi'l-Arabî, Arabçaya Terc.M.Fehmi Ricâzî ve Fehmi.Ebû'l-Fadl,Kâhire,1977,I,519)

(35) Yâkût Hamevî, a.e.XVIII,53;Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz kahire,1955,II,97)

(36) Zehebî, a.e.II,911.

(37) Zehebî, a.e.II,86.

Taberî bu arada Muhammed b. Müsennâ'dan (öl.252/866) da Resûlüllah'ın sîreti ile ilgili ve Hz. Ali'nin Basra'yı ziyaretinde naklettiği haberleri dinlemiştir.(38) Bu râvinin Taberî Târihi'nde Islâm öncesi dönemde 32 defa adı geçmektedir.

Ebû Ca'fer et-Taberî'nin Basra'da faydalandığı belli başlı diğer âlimler de şunlardır:

Ebu'l-Eş'as:Taberî Târihi'nde adı bir defa Abbâsî döneminde geçer.

Bişr b. Muâz:Adı 33 defa Islâm öncesi Arablarıyla ilgili haberlerde geçmektedir.

İmrân b. Mûsâ el-Kazzâz (öl.305/917): Adı bir defa Islâm öncesi dönemde geçer.

Muhammed b. Abdu'l-A'lâ es-San'ânî:Adı 20 defa İslam öncesi dönem ile hicrî 6. yıla kadar olan dönem haberlerinde geçer.

Muhammed b. Mûsâ el-Hareşî:Adı 3 defa mühtelif yerlerde geçer.Bunlardan birisi Resûlüllâh'ın dönemi, diğer ikisi dört büyük halîfe dönemi ile ilgili haberlerde geçer.(39)

c)Kûfe:

İbn Cerîr et-Taberî Basra'dan sonra Kûfe'deki alimlerle de görüşmek üzere yola çıkar.Fakat bu arada Vâsıt'a uğrayıp orada bulunanlarla görüşür.Ve daha sonra Kûfe'ye gider.(40)Bu şehir o dönemlerde önemli ilim merkezlerin-

(38) Zehebî, a.e. II,512.

(39) Yâkût Hamevî, a.e. XVIII,50;Zehebî, a.e.II,762.

(40) Yâkût Hamevî, a.e. II,512.

den biri idi.Bu ilim şehrinde Taberî bir çok bilginle görüşme fırsatı bulmuştur.

Kitabü'l-Megâzi yazarı Ebû Saîd b. Yahyâ b. Saîd b. Ebân b. el-Âs el-Emevî el-Kûfi bunlardan biridir.(41) Bazen Bağdad'da bazen de Kûfe'de oturan Ebû Saîd rivâyette Kûfe ekolünün temsilcisidir.(42) Ve Taberî Târihi'nde adı 7 defa geçer.

Kûfe'de hadis öğrendiği bir diğer âlim de, Ebû Kerîb Muhammed b. Abdü'l-A'lâ el-Hemedânî el-Kûfi (ö.l.248/862) dir.Ebû Kerîb, döneminde, Kûfe'nin hadis ve haber yönünden en zengin bilginlerindedir.Bir çok muhaddis ondan hadis öğrenmeye çalışmıştır.Taberî de bunlardan biridir. Rivâyet edildiğine göre,Taberî ondan yüzbinden fazla hadis öğrenmiştir.Onun bu başarısını gören Ebû Kerîb ona hadislerini rivâyet izni vermiştir.(43)Bu bilginin Taberî Tarihi'nde İslâm öncesi dönemden Emevîler döneminin sonuna kadar 72 defadan daha fazla adı geçmektedir.

Taberî bunların yanısıra Ebû Muhammed İsmâîl b. Mûsâ es-Sedîy el-Kazzârî (ö.l.245/859) (44) ve Hennâd b. Seriy b. Mus'ab ed-Dârimî et-Temîmî el-Kûfi (ö.l.243/857) (45) den de istifâde etmiştir.Hennâd'ın adı İslâm öncesi dönemden Hz.Ömer dönemine kadar 9 defa geçmektedir.

---

(41) Bağdâdî, XIV,132.

(42) Yâkût Hamevî,a.e. VI,400.

(43) Yâkût Hamevî,a.e. XVIII, 50 vd.;Zehebî,a.e.II,497.

(44) Zehebî, a.e. II,541.

(45) Zehebî, a.e. II,507;Sezgin, I,165 vd.

D - ŞAM'DA ÖĞRENİMİ:

Ebû Ca'fer et-Taberî, Rey'de, Basra'da, Vâsıt'ta ve Kûfe'de öğrendikleriyle yetinmiş midir? Hayır, aksine bu öğrenim faaliyeti ondaki ilim aşkını daha da artırmıştır. Memleketine dönme yerine, ilim yolundaki yolculuğuna Şam'la devam etmiştir.

Bir müddet Beyrut'ta kalıp el-Abbâs b. el-Velîd el-Beyrûtî'den Şamlılar'ın rivâyeti üzerine Kur'ân'ın tümünü okumuştur.(46)Ondan ayrıca İbn İshâk'ın (öl.150/767) Kitâbu's-Siyre'sini de almıştır.(47)Bu âlimin adı Taberî Tarihi'nde 11 yerde geçmektedir.

E - MISIR'DA ÖĞRENİMİ

Taberî Mısır'ı iki defa ziyâret etmiştir.Bunlardan birincisi Ahmed b. Tulun'un zamanında 253/867 yılında, ikincisi ise araya giren Sûriye seyahatinden sonra 256/869 yılında gerçekleşmiştir.(48)

Hayatını ilim yoluna adanmış olan Taberî, sözüne itibar edilen bir ilim adamı seviyesine yükselmiş olmasına rağmen Fustat'ta da ilmi faaliyetlerini devam ettirmiştir.Bir çok âlimle buluşup onlardan hadis ve haber dinlemeyi ihmal etmemiştir.

Bunlardan Taberî Târihi'nde adı dört defa geçen Kebî' b. Süleymân b. Abdülcebbâr b. Kâmil el-Berrâdî'den adı dokuz yerde geçen Abdurrahmân b. Abdullâh b. Abdülhakem'den, onun kardeşi üç defa adı geçen Muhammed b. Abdullâh b. Abdülhakem'den ve İsmail b. İbrâhîm el-Müzenî'den Şâfiî fıkhını, İbn Vehb'in talebelerinden Mâlikî fıkhını,

(46) Hûfî, 37.

(47) Zehebî, a.e. I, 279.

(48) Işıltan, "Taberî" Md., İslam Ans., İstanbul, 1970, XI, 594.

adı 33 defa geçen Yûnus b. Abdûla'lâ'dan Hamza ve Verş'in kırâatını öğrenmiştir.(49)

Artık bu dönemden sonra Taberî'nin Kur'ân, hadis, fıkıh, lügat, şiir, nahiv konusundaki ilmi şöhreti her tarafa yayılmaya başlamıştır. Taberî'nin Mısır'da olduğu dönemlerde üstün ahlak ve fazilet sahibi olan Ebu'l-Hasan Ali b. Serrâc el-Mısri de oradaydı. Taberî'nin ününü duyan Ebû'l-Hasan, bu durumun gerçeklik derecesini ölçmek ister. Ve Taberî'ye bir çok konularda sorular yöneltir. Sorularına aldığı doyurucu cevaplar onu, Taberî'nin halk arasında yayılan şöhretinin haklılığına inandırır. Bu soruların içinde Mısır'da kimsenin bilmediği Tarammâh'ın şiiri de vardı. Taberî'nin onu da bildiğini görünce, ondan bu şiirin garib yönlerini, mescidde ilgilenenlere açıklamasını ricâ eder.(50)

---

(49) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 52-56; İbn Nedîm, 265, 291.

(50) Yâkût Hamevî, a.y.:

III) BAĞDAD'A DÖNÜŞÜ VE ÖLÜNÜ:

Ibn Cerîr et-Taberî Mısır'daki çalışmalarından sonra Bağdad'a dönmesinin daha doğru olacağı kanaatine varır. Çünkü o artık yaşının ilerlediğini ve oluşturduğu ilmi birikimi tâliplerine sunma zamanının geldiğini anlamıştır. Bu düşünceyle Bağdad'a dönen Taberî bütün zamanını telif ve tedris faâliyetlerine ayırmıştır. Kendisini bu faâliyetten alıkoyacak her şeyden uzak durmuştur.

Onun bu haline el-Hâkânî ile aralarında geçen şu olayı örnek verebiliriz: El-Hâkânî vezir olduğunda (ikinci vezirliği: 256-263/870-877) (51) ona çok yüklü miktarda mal vermek ister, fakat Taberî kabul etmez. Vezir ona hakimlik teklif eder ancak, onu da reddeder. Hatta mezâlim mahkemesi hakimliğine de razı olmaz. Arkadaşları özellikle mezâlim mahkemesini kabul etmesi için ısrar ederler, kabul ettiği takdirde büyük sevâb kazanacağını ve Resûlüllâh'ın sünnetini ayakta tutacağını söylerler. Fakat Taberî bütün bu ısrarlara rağmen buna yanaşmaz. Hatta onları bu ısrarlarından dolayı azarlar ve "böyle bir şeyi arzulasam beni engellerdiniz zannediyordum." şeklinde cevap verir. (52) Çünkü o kendisini okumaya, okutmaya ve yazmaya adanmış birisidir.

Bunun yanında eğitim ve öğretimle ilgili bir teklif yapıldığında reddetmemiştir. Anlatıldığına göre, bazı arkadaşları ona vezir Hasan b. Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın oğlunun eğitimini üstlenip üstlenmeyeceğini sorarlar. Taberî bu teklife olumlu cevap verir ve namazlarına, telif ve tasnif çalışmalarına engel olmaması şartıyla, belli bir miktar para karşılığında onlarla anlaşır. (53)

(51) İşiltan, XI, 594.

(52) İbn Asâkir, et-Târîhu'l-Kebîr, şam, 1329, XVIII, 356.

(53) İbn Asâkir. a.e., XVIII, 351.

Taberî Bağdad'da Yâkûb mahallesinde kendisine mütevâzî bir ev yapmış ve orada vaktini Kur'ân okumaya, ibâdet, telîf ve tasnife tahsîs etmiştir. 26 Şevvâl 310/16 Şubat 923'te vukû bulan ölümüne kadar hayatı bu telîf ve tasnif çalışmalarıyla geçmiş, ünlü Târih ve Tefsîr'ini hep burada yazmıştır. (54)

Bazılara Taberî'nin hicrî 311 ya da 316 yılında öldüğünü iddia etmişlerse de, öğrencileri bu görüşleri doğrulamamaktadırlar. Bütün talebeleri onun Bağdad'da öldüğü ve orada toprağa verildiği konusunda müttefiklerdir. (55)

İbn Hallikân Mısır'da Mukattam dağının eteğinde, baş ucunda "Bu İbn Cerîr et-Taberî'nin kabridir." yazılı taş (kıtâbe) bulunan bir mezar gördüğünü söylemektedir. Ve halkın mezarda yatanın ünlü Tarih kitabının sahibi olduğunu zannettiğini fakat bunun doğru olmadığını belirtmektedir. (56)

---

(54) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 40-48; Bağdâdî, II, 166; İbn Hallikân, III, 332.

(55) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 94.

(56) İbn Hallikân, a.y.

IV) KÜLTÜREL DURUMU:

Ibn Cerîr et-Taberî, dönemindeki ilimlerin bir çoğunda bilgi sahibi olmuştur. O bir şeyi öğrenmeye gücü yettiği halde öğrenemediyse, ya da bilinmesi gerektiğine inandığı bir konuyu ona birisi sorar da bilemezse, canı sıkılırdı ve onu öğrenmek için elinden geleni yapardı.

Yâkût Hamevî'nin anlattığına göre, bir gün kendisine aruzu bilip bilmediği sorulduğunda cevap veremez. Bunun üzerine soran kişiye ertesi gün tekrar gelmesini söyler. Hemen o gece bir arkadaşından Halil b. Ahmed'in "aruz" kitabını alıp sabaha kadar çalışarak aruzu öğrenir.(57)

Sanki o, Kur'ân'dan başka bir şey bilmeyen Kur'ân âlimi, sadece hadis bilen muhaddis, sadece fıkıh bilen fakih, sadece nahiv bilen nahivci ve sadece matematik bilen matematikçi gibiydi.(58)

Taberî'nin sahip olduğu ilimleri dört ana bölümde toplayabiliriz. A) Dini ilimler, B) Edebi ilimler, C) Tarih, D) Diğer ilimler.

A - DİNİ İLİMLER:

Dini ilimler onun öğrendiği ilk kültürdür. Tarih kitabı ve Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Abbâs'ın hakkında yazdığı risâleleri hâric, bütün kitabları bu yorünge içindedir. Bu dini ilimleri dört bölümde inceleyebiliriz.

a) Fıkıh, b) Tefsîr, c) Hadis, d) Kırâat

---

(57) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 48.

(58) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 61.

a) Fıkıh:

İbn Cerir et-Taberî fıkihta müctenidlik mertebesinde mezheb sahibi birisidir. Önceleri Şâfiî mezhebini taklit etmiştir. Fakat daha sonra bağımsız bir görüşe sahip olmuştur. (59)

Bunun yanında diğer mezheplerin görüşleri hakkında da bilgi sahibidir. İhtilâfu'l-Fukahâ adlı eserini telif etmesi, mezhepler hakkındaki bilgisini pekiştirmiştir. Bu kitabta Ebû Hanîfe, Şâfiî, Sevrî gibi bir çok müctehidin görüşlerini ve delillerini ortaya koyup eleştirilmesini yapmaktadır.

Öğrencilerinin ve çevresindekilerin, İbn Cerir et-Taberî'nin geniş fıkıh bilgisini ve düşünebilme kabiliyetini itirâf ettiğini görmekteyiz. Bu durumu öğrencilerinden biri olan Ebû Bekir Ahmed b. Kâmil şu cümleleriyle ifade eder: "Ebû Ca'fer'den sonra ilmi, kitablari ve fakihlerin ihtilâflarını daha iyi bir araya toplayabilen birisini görmedim." Diğer bir öğrencisi Ebû Muhammed b. Abdülazîz b. Muhammed et-Taberî ise, onun çok zeki, hafızası kuvvetli, ilim ve fazilet sahibi birisi olduğunu söyler ve "bu ümmetten İslâmî bilimleri bu derece iyi bilen, kitablari bu kadar çok ve yaygın olan birisini bilmiyoruz." diyerek onun başarısını dile getirmeye çalışır. (60)

Ebû Ca'fer et-Taberî eserleri Kitâbu'l-Basit ve Tehzîb'de olduğu gibi, rivâyetler üzerinde yapılan değerlendirmelere bakmaksızın, fakihlerin ihtilâflarında, kırâât ve Kur'an ilimlerinde tercih yapabilme yeteneğine sahiptir. Nitekim Bağdâdî onu, sözüyle hüküm verilen, görü-

(59) İbn Hallikân, III, 332; İbn Nedîm, 91.

(60) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 75.

şüne baş vurulan bir imam; hükümlerde, haram ve helâl konularında ise Sahâbe, Fâbiin ve onlardan sonrakilerin görüşlerini bilen bir âlim" olarak tanıtmaktadır.(61)

Kurduğu mezhebinde bir çok âlim ve fakih yetişmiştir. Ali b. Abdülazîz ed-Dûlâbî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Ali b. Yahyâ-el-Müneccim (62) ve Ebû Bekir b. Kâmil (63) bu fakihlerdendir. Ebû'l-Ferec el-Mu'âfi b. Zekeriyyâ en-Nehrevânî ise Ibn Cerîr'in mezhebindeki derin bilgisinden dolayı "Cerîrî" lakabını almıştır.(64)

b) Tefsîr:

İbn Cerîr et-Taberî fıkihta olduğu gibi tefsîrde de görüşüne mürâcaat edilen birisidir. İbn Hallikân onun Kur'ân tefsirinde imam olduğunu söylemektedir.(65) Hatîb Bağdâdî ise, "onun Kur'an tefsirinin benzeri henüz yazılmadı" demektedir.(66) Yine Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme ise, Taberî'nin Tefsîri'ni sonuna kadar okuduktan sonra, "yer yüzünde bundan daha iyisini bilmiyorum." demektedir.(67)

İbn Cerîr et-Taberî'nin Tefsîr'i emsâlleri arasında kendine layık olan yeri almıştır. Hatta bu konuda Ebû Hamîd el-İsferâinî el-Fakîh, "Bir kişi Muhammed b. Cerîr'in Tefsîri'ne sahip olabilmek için Çin'e kadar gitse, fazla sayılmaz." diyerek onun önemine işaret etmiştir.(68)

(61) Bağdâdî, II, 163; Yâkût Hamevî, a. e., XVIII, 41.

(62) Ebû'l-Hasan'ın bu konudaki kitablari: Kitâbu'l-Medhal ilâ Mezhebi't-Taberî ve Kitâbu'l-İcma' fi'l-Fıkh alâ Mezhebi Ebi Ca'fer. (İbn Nedîm, 292)

(63) Bu konudaki kitablari: Kitâbu Câmî'l-Fıkh, Kitâbu's-Şurût ve Kitâbu'l-Vukûf (İbn Nedîm, 292)

(64) İbn Nedîm, 293.

(65) İbn Hallikân, III, 332.

(66) Bağdâdî, II, 164.

(67) Sübkî, Tabakâtü's-Sâfiyye, Kâhire, 1906, II, 137.

c) Hadis:

Taberî'nin hadisle ilgisi çocukluk çağlarından başlar. Bu ilgi sonunda o, -Hatîb Bağdâdî'nin belirttiği gibi- hadisleri senedleriyle, sahihleriyle, zayıflarıyla, nâsihleriyle ve mensuhlariyle bilen bir âlim olmuştur. (69) Zehebi onu altıncı tabaka hadis ricâlinden sayar. (70) Nevevî ise, Tirmizî ve Neseî derecesinde kabul eder. (71)

Taberî'nin hadis sahasında tasnif ettiği kitablarının en önemlisi Tehzibu'l-Âsâr'dır. Yâkût Hamevî bu kitabın benzerini bir başkasının kolay kolay yazamayacağını, hatta yarım kalan kısmını dahi tamamlayamayacağını söylemektedir. (72) İleride Taberî'nin kitaplarının tanıtımını yaparken bu esen hakkında bilgi vereceğiz.

d) Kırâat:

Taberî diğerlerinde olduğu gibi, kırâat ilminde de ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu sahada şâz ve meşhur kırâatlardan bahseden 18 ciltlik bir kitab yazmıştır. (73) Taberî önceleri Hamza'nın (74) kırâatına göre okumuştur. (75) Bunun yanında Ebû Bekir b. Kâmil'in rivâyetine göre,

---

(69) Bağdâdî, II, 164; Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 41.

(70) Zehebi, a.e., II, 710-716.

(71) Nevevî, Tehzibu'l-Esmâ ve'l-Lugât, Kahire, (Tarihsiz), I, 78.

(72) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 74 vd.

(73) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 45.

(74) Hamza b. Habîb b. İmâra ez-Zeyyâd el-Kûfi et-Temîmî meşhur yedi kırâat imamından biridir. (80-156/699-773) (Zehebi, Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, Tahkik: A. Muhammed el-Becâvî, Kâhire, (Tarihsiz), I, 284.)

(75) Yâkût Hamevî, a.e. XVIII, 66.

Ibn Cerir et-Taberî Verş (76) kırâatını da bilmekteydi.
(77)

Taberî kırâat bilgisinin yanında güzel okuyuşa da sahip birisidir.Ebû Ali et-Tumârî bu konuyla ilgili başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır:"Ramazan aylarından birinde, Ebû Bekir b. Mücâhid teravih namazı kıldırmaaya giderken önünde kandil taşımaktaydım.Son on günün bir gecesinde mescide gitmek üzere yola çıkmıştık.Mescidin önüne geldiğimizde içeri girmeyip yoluna devam etti.Taberî'nin mescidinin önüne varınca durdu.O anda Taberî içeride Rahmân Sûresini okumaktaydı.Uzun zaman kapının önünde onu dinledi.Sonra mescidine döndü.Merakla bu hareketinin sebebini sordum.Bana cevap olarak, "Allah'ın bu kadar güzel okuyan bir başkasını yarattığını sanmıyorum." dedi.(78)

B - EDEBÎ İLİMLER:

Kültür alanını mümkün olduğunca geniş tutmayı prensip edinen Taberî, edebiyat sahasını da ihmal etmemiştir. Bununla ilgili olarak câhili ve İslâmî döneme ait pek çok şiir ezberlemiştir.Bu şiirlerden Tefsîr'inde ve Târih'inde yer yer alıntılarda bulunmuştur.Şiirleri, Tefsir'inde kelimelerin anlamlarına işaret eden birer delil, Târih'inde ise cereyân eden olaylarda birer vesîka olarak kullanmıştır.Yine şiirin yanısıra edebî özellik taşıyan ve belge değeri olan hitâbelere,mektuplara ve karşılıklı konuşma fasıllarına da yer vermiştir.

---

(76) Osman b. Saîd b. Abdullah el-Kureşî el-Mısri el-Kayravânî (110-197/728-812) büyük kırâat imamı Nafi'nin talebesidir.(Sezgin, I, 22.)

(77) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 67.

(78) Bağdâdî, II, 164; Sübki, II, 137.

Ibn Cerîr et-Taberî bir çok kimsenin habersiz olduğu şiirleri dahi ezberlemişti. Nitekim Mısır'da ünü çevrede yayılınca Ebû'l-Hasan Ali b. Serrâc onu imtihan etmek ister. Aralarında geçen soru-cevap faslının sonunda Taberî'nin bilgisinden emin olan Ebu'l-Hasan, ona Taram-mâh'ın şiirini sorar. Çünkü onu Mısır'da ezberlemiş olan yoktur. Ebu'l-Hasan Taberî'nin onu da bildiğini görür. (79)

Taberî'nin şiirinden bir bölüme gözatalım:

واستغنى فيستغنى صديقي	اذا اعسرت لم يعلم رفيقي
ورفقي في مرافتي رفيقي	حيائي حافظ لي ماء وجهي
لكنك الى الغنى سهل الطريق	ولو اني سمحت ماء وجهي

Zor durumda kaldığımda, Arkadaşım haberdar olmadı.
Ben muhtaç olmadığım da, Dostum da muhtaç olmadı.
Utancım yüz suyumu korur, Dostluğumda lutfedişim arkadaşım olur.

Eğer yüz suyumun akmasına Elbette kolay yoldan zengin olur-
razı olsaydım, dum.

بطر الغنى و مذلة الفقر	خلقان لا ارضى طريقهما
واذا افتقرت فته على الدهر	فاذا غنيت فلا تكن بطرا

İki ahlak var ki, onların yolunda olmayı istemem,
Zenginliğin verdiği şımarıklık, fakirliğin getirdiği aşağılık.
Zengin olduğunda şımarıklığa düşme,
Fakir düştüğünde de zamana yenilme. (80)

C - TÂRİH:

İleride daha detaylı ve geniş olarak duracağımız gibi, Taberî'nin adını dünyaya duyurmak için sadece Târih kitabı yeterlidir. Çünkü o, târih sahasında elimizde bulunan en derli toplu, en eski ve en büyük kaynaklardan birisidir.

(79) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 53.

(80) Taberî, I, 13 vd.

İbnü'l-Esir Târih kitabının mukaddemesinde Taberî'nin eserinin önemine işaret ederek şöyle der: "Eserime İmâm Ebû Ca'fer et-Taberî'nin tasnif ettiği büyük Târih kitabıyla başlamaktayım. Çünkü o her konuda itimad edilen, ihtilâf esnasında baş vurulan en önemli kaynaktır. Onun yazdığı her şeyi aldım, hatta bir tek açıklamasını bile ihmal etmedim." (81)

Yangınlar, harbler ve diğer bir takım âfetler nedeniyle pek çok kaynak eser ve belgeler târihin esrâren-giz derinliklerine gömülüp gitmiştir. İşte bu noktada, Taberî'nin yaratılışla başlayan Târih kitabı, bizimle daha önceki kayıp olan kaynaklar arasında köprü vazîfesi görmektedir. Zira İbn Cerîr et-Taberî sadece hocalarından aldığı haberleri nakletmekle kalmayıp; aynı zamanda eline geçen belgeleri ve eserleri de kaydetmektedir. Yani bir ölçüde devrindeki münâvele, icâze gibi hadis ve haber alma yollarını terkedip, bunun yerine ancak XIX. asrın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlayan eserlerden nakil metodunu kullanmıştır. (82)

İbn Cerîr et-Taberî târihi geçmiş olayların günümüze nakli olarak gördüğünden, eserinde eleştiriye pek yer vermemiştir. Hatta bu görüşünden dolayı, Tefsîr kitabında rivayetlerini almadığı Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî ve Mukâtil b. Süleymân gibi zayıf râvîlerin de haberlerini nakletmektedir.

Ayrıca târihi değer taşıyan bir takım hutbeleri, şiirleri ve benzeri edebî metinleri nakletmekle eserini zenginleştirmiştir.

---

(81) İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Kâhire, 1929, I, 3.

(82) Sezgin, II, 519.

D - DİĞER İLİMLER:

Yukarıda gördüğümüz gibi, Taberî bazı ilimlerde sivrilirken bazılarında da normal seviyede bilgi sahibiydi. Öğrencilerinin anlattığına göre felsefe, mantık, tıp, cebir, matematik gibi bir çok sahâda da bilgisi vardı. Öğrencisi İbn Kâmil, Taberî'nin yanında Ali b. Zeyyîn'in altı ciltlik Kitâbu'l-Firdevs adlı eserini gördüğünü ve hasta yatağında bile onu okuduğunu söylemektedir. (82) Bir başka öğrencisi Abdülazîz et-Taberî, matematik ve cebirde de, İbn Cerîr et-Taberî'nin görüş sahibi olduğunu belirtmektedir. (83)

Ayrıca sağlığın korunması üzerine yaptığı vasiyetlerinden onun tıp konusunda da bilgili olduğunu anlamaktayız. (84) Nitekim hasta yatağında, bin ara doktor gelmişti. Doktor ona rahatsızlığını ve ilaç olarak neler kullandığını sorduğunda aldığı cevaptan hayrete düşüp, "benim sana bundan daha iyisini tavsiye etmeye gücüm yetmez." demiştir. (85)

Taberî sağlığını muhafaza edebilmek için yiyecek ve içeceğine de dikkat ederdi, her bulduğunu yemezdi. Buzlu su içmediğinden, Ebû't-Tayyib es-Sellâc ona evinde bulundurduğu soğuk sudan verirdi. Yine vefât ettiğinde, dünya malına fazla önem vermemesine rağmen, evinde içinden biraz eksilmiş 11 çömlek bal bulunmuştur. (86) Bu bilgilerin sağlığı hakkında da bilgili olduğunu göstermektedir.

---

(82) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 92.

(83) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 61.

(84) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 61, 91 vd.

(85) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 94.

(86) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 92.

V) E S E R L E R İ :

İbn CerİR et-Taberİ sahip olduğu kültürün meyvele-
rini eserleriyle takdİM etmiştir.Fakat bu eserlerden b-
yk bölümü kayıp bulunmaktadır.Bu kayıp eserler hakkında,
ancak tercüme kitaplarından bilgi edinebilmekteyiz.Temen-
nimiz bu kitapların bir an önce bulunması ve kültür haya-
tına kazandırılmasıdır.şimdi bu eserleri tanımaya çalışa-
lım:

A - GÜNÜMÜZE ULAşAN ESERLERİ:

a) Basılmış Olan Eserleri:

1- Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'n

Döneminin en önemli tefsirlerinden biri olan bu e-
seri Taberİ, Bağdad'da 283-290/896-903 yılları arasında yaz-
mıştır.(87) Rivâyet tefsiri özelliği taşıyan bu eserinde
Resûlüllâh'ın, Sahbenin ve Tbinin açıklamalarını nak-
letmiş, sonra da onlardan çıkarttığı sonucu özetlemiştir.

Taberİ reyle tefsirden kaçınmıştır.çünkü o bunun
haram olduğuna inanmaktadır.(88)Ayrıca TefsİR'inde Muham-
med b. Sâib el Kelbİ, Mukâtil b. Süleymân ve Muhammed b.
Ömer el-Vkİdİ gibi sika olmayan râvilerin hadislerine yer
vermemiştir.(89)

Bu eserin ařaĐıda belirtilen ktphnelerde yazma-
ları bulunmaktadır.Berlin: 733 ve 4155; Ayasofya: 100-112;

---

(87) Yâkût Hamevİ, a.e., XVIII, 42.

(88) Taberİ, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an, Tahkik:
Mahmut Muhammed řkir, Kâhire,1969, I, 27.

(89) Yâkût Hamevİ, a. e., XVIII, 64 vd.

Nûru Osmâniye: 150-156; Kahire-Dâru'l-Kütüb: Tefsir:100, 278, Mustafa Fâdıl: 12,43, Mikrofilm: 11517, 21827, 2906, 2907; Fas-Karaviyyin:19,37,791; Murad Dâmadzâde: 111-121; Dâmâd İbrâhîm: 28-36; Feyzullâh: 38-42; Hâkim: 19,20; Fâtihi: 169-172; Köprülü: 3/85-88; Beyâzıd: 350-355; Âtîf: 186-190; Topkapı Sarayı III.Ahmed: 11; Veliyyüddîn: 83-87; Tunus-Ahmediye: 93 ve Merâkeş-Yûsuf:559 numaralar.(90)

Bu Tefsir'in ilk baskısı 1903 yılında Kâhire-Meymeniye matbaasında otuz cilt halinde basılmış, daha sonra 1904-1911 yılları arasında Kâhire-Bulak'ta Emîriyye matbaasında daha güzel bir şekilde ve son olarak ta Mahmut Muhammed Şâkir'in tahkik ve düzenlemeleriyle onaltı cilt halinde 1954-1969 yılları arasında Kâhire-Dâru'l-Maârif'te basılmıştır.Bu eserin 1912 yılında Strassburg'ta da fihristi yayınlanmıştır.(91)

Ebû Yahyâ Muhammed b. Samadî et-Tucîbî (öl. 651/1253) bu eserin muhtasarını yazmıştır.Bu muhtasar San'â'da tefsir 107 numarada 240 yaprak halinde bulunmaktadır.(92)Bu muhtasar Muhammed Hasan Ebû'l-Azm ez-Zefîti'nin tahkîkiyle Kâhire'de el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme tarafından 1971 yılında yayınlanmıştır.Yine Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Sâlih Ahmed Rızâ'nın tahkîkiyle Kâhire'de Dâru't-Türâsi'l-Arabî tarafından 1983 yılında iki cilt halinde tekrar basılmıştır.

Taberî'nin bu Tefsir'i Sâmânî hükümdârı Ebû Sâlih Mansûr b. Nûh'un (öl.366/977) emriyle bir gurup ilim adamı tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir.Bu tercümenin bulunduğu yerler şunlardır:İngiltere-Rieu: 8,9; Paris-Bloch: 55; Bengal-el-Cem'iyetü'l-Asyeviyye 955; Batı Almanya-Dresden: 22. Yine Farsçaya mütercimi belli olmayan bir

(90) Sezgin, I, 525.

(91) Brockelmann, G.A.L., Leiden, 1937, IA, 218.

(92) Sezgin, I, 526.

başka tercümesi yapılmıştır. Bu tercümenin bulunduğu yerler: Ayasofya: 871; Saray-Emânet: 567; Edirne-Selimiye: 436; Bursa halk kütüphanesi: 1612; Bursa-Orhan 967.(93)

Yine bu Tefsîr'in başından 104. ayete kadar olan bölümü W.F.Madelunge ve A. Jones tarafından İngilizceye çevrilip 1987 yılında Oxford üniversitesi matbaasında bastırılmıştır. Bu tercümede J. Cooper'ın da bir takdim yazısı bulunmaktadır.

2- İhtilâfu'l-Fukahâ

Taberî bu kitabta ünlü fakihlerin (94) ihtilâflarını ve birleştikleri hükümleri kaydetmektedir. Bu eserde diğerlerinden farklı olarak rivayetleri senedsiz nakletmektedir. Halbuki tefsîr ve îârih kitabında senede haberden daha büyük önem vermektedir. Onun bu senedsiz rivâyeti, o dönemde pek alışık olunmayan bir şeydi. Bu eser onun ölümden sonra toprakta gömülü olarak bulunmuştur.(95)

Taberî Târihi'ni tahkik eden Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Târih kitabının mukaddimesinde bu eserin adına "İhtilâfu'Ulemâi'l-Emsâr fi Ahkâmi Şerâii'l-Islâm" şeklinde kaydetmektedir.(96)

Bu eserin Berlin Kütübhanesinde (97) ve Kâhire Dâru'l Kütübi'l-Mısriyye'de (98) eksik birer nüshaları bulunmaktadır.

---

(93) Sezgin, I, 526.

(94) Mâlik, Evzâi, Sevrî, Şâfiî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, İbrahim b. Hâlid en-Nehâî, Hasanu'l-Basri, İbn Ebî Leylâ, Saîd b. Müseyyeb, İbn Abbas vb.

(95) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 59.

(96) Taberî, Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, I, 15.

(97) Numara:14155, (Sezgin, I, 526)

(98) Fıkhu Hanefî 645, Mikrofilm 17234)

İnceleme fırsatı bulduğum Kâhire'deki müşhayı Friedrich Kern tahkik edip, Şeyh Murtazâ'nın "el-İhyâ" şerhinde naklettiği ve yayınına da izin verdiği iki bölümü buna ekleyerek 1902 yılında 296 sayfa olarak Mısır'da yayınlamıştır.(99)

Bu nüshânın içerdiği bölümler şunlardır: Kitâbu'l-Buyû', Kitâbu's-Sarf, Kitâbu's-Selm, el-Muzâraa ve'l-Musâkâ, Kitâbu'l-Gasb, Kitâbu'd-Dimân, Kitâbu'n-Nikâh.(100)

Taberî'nin bu eserinin başka bir bölümünü de Joseph Schacht, İhtilâfu'l-Fukahâ (Kitâbu'l-Cihâd, Kitâbu'l-Cizye ve Ahkâmi'l-Muhâribîn) adıyla 1933 yılında Leiden'de 308 sayfa olarak yayınlamıştır.

3- Sarîhu's-Sünne

Taberî bu eserinde imanla ilgili görüşlerini anlatmaktadır.(101)İbn Asâkir ve Brockelmann bu eseri "Şerhu's-Sünne" adıyla kaydetmektedir.(102)

Bu kitabın Topkapı Sarayı Revân Köşk -III. Ahmed kütübhanesinde bir yazma nüshâsı bulunmaktadır.Bu nüshâ 1310/1892 ve 1321/1903 yıllarında Bombay'da son olarak da Kâhire'de yayınlanmıştır.(103)

---

(99) Kern'ün belirttiğine göre, bu nüshâ o dönemde Hidivi kütübhanesindeydi.

(100) Bu bölümler içinde tam olan sadece "Kitâbu's-Selm"dir.

(101) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 80.

(102) İbn Asâkir, VIII, 348; Brockelmann, a.e.,IA,218.

(103) Brockelmann, a.y.; Taberî,I,18,(dipnot);Sezgin,I,526.

4- Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk

Bu eser hakkında ileride bilgi verilecektir.

5- Tehzîbu'l-Âsâr

Taberî, Sübki'nin onun en güzel eseri olduğunu söylediği bu kitabına, Hz.Ebû Bekir'den rivâyet olunan-sahîh hadislerle başlar ve bu hadislerin her biri hakkında bilgi verir.Yani hadislerin illetlerini, geliş yollarını ve onlardaki fıkıh kâidelerini, sünnetleri, âlimlerin ihtilâflarını ve delillerini açıklar.Bunun yanı sıra anlamları ve onlardaki garib noktalar üzerinde durur.Ayrıca inkârcıların eleştirdikleri konuları ortaya koyup onlara cevap vermeye çalışır.

O bu eserinde Cennet'le müjdelenen on kişinin,Ehli Beyt'in ve İbn Abbâs'ın müsnedlerinden önemli ölçüde alındığı da bulunmuştur.Çünkü onun maksadı Resûlüllâh'dan gelen bütün sahîh hadisleri nakletmek, onlar üzerinde açıklamada bulunmak, hadislerin yerli yersiz eleştirilerini önlemek ve Tefsîr kitabındaki gibi ilim adamlarının ihtiyaç duyduğu bilgileri önlerine sermektir.Ne varki bu eserini tamamlamamıştır.Ondan sonra da böyle bir eseri hazırlamak kimseye nasib olmamıştır.(104)

Bu eserin İstanbul Köprülü'de Abdullah b. Abbâs (105) ve Hz.Ali'nin (106) müsnedlerini içeren bir nüshâsı bulunmaktadır.Bundan başka yine İstanbul Âtîf Efendi kütübhâne-

(104) Sübki,Tabakâtu's-Sâfiyye el-Kübrâ,Tahkik:Mahmud Muhammed et-Turâbî,Abdulfettâh Muhammed el-Hulv,Kâhire,1965, III, 122; İbn Asâkir,VIII,351.

(105) Nr.269,196 yaprak,VIII.hicrî asır.(Sezgin,I,525.)

(106) Nr.270,85 yaprak,VIII.hicrî asır. (Sezgin,a.y.)

sinde 186-190, Beyazıt kütüphanesinde 183-186 ve Fâtih kütüphanesinde 169-172 numaralarda da yazma nüshâları mevcuttur.(107)

Taberî'nin bu eserinin Abdullah b. Abbâs (öl.68/688) ve Ali b. Ebû Tâlib (öl.40/660) müsnedlerini içeren bölümünü, Ebû Fehr Mahmud Muhammed Şâkir tahkik etmiş ve birincisini iki kitab, ikincisini de bir kitab olmak üzere üç kitab halinde 1982 yılında Kâhire'de yayınlamıştır.

6- Zeylu'l-Müzeyyel

Yâkut Hamevî'nin anlattığına göre, Taberî bu kitabında Resûlüllâh'a yakınlık derecesine göre Ashâb'dan ve Kureyş'den ölen yada öldürülen kimselerden, daha sonra da hocalarına gelinceye kadar, bu arada bulunan Tabiîn, Selef ve onlardan sonrakilerden bahsetmektedir.Yine Hasanu'l-Basrî, Katâde, İkrime gibi -değerli âlimler olduğu halde- hiç ilgileri olmadıkları sapık mezhepleri savundukları iddia edilen şahsiyetler hakkında açıklamalarda bulunmuştur.Bunların yanısıra zayıf râvilerden de söz etmiştir.Kitabının en sonunda ise yalnız ismiyle ya da künyesiyle tanınan kişilerden bilgi vermiştir.Yâkût Hamevî,Taberî'nin hicri 300 yılından sonra yazdığını haber verdiği 1000 yapraklık bu kitabı, nice hadîstalebelerinin ve târihçilerin elde etmeyi arzuladığını kaydetmektedir.(108)

Bu eserin Sahâbe ve Tabiîn'le ilgili bölümü,"el-Müntehâb min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel" adı altında Târih kitabıyla birlikte basılmıştır.Kâhire'de Hüseyniye matbaası bu eseri 1908 yılında 13 cüz olarak,M.Ebû'l-Fadl İbrâhîm'in tahkik ettiğini basan Dâru'l-Maârif ise 1977 yılında diğer zeyillerle birlikte 11. cilt olarak yayınlamıştır.

(107) Brockelmann, a.e.,IA,217 vd.

(108) Yâkût Hamevî,a.e.,XVIII,70 vd.

b) Yazma Halinde Bulunan Eserleri:

1-Kitâbu'l-Akîde

Taberî bu eserinde Kur'ân'ın ilâhî kelâm oluşundan, Rasûlüllâh'ın en faziletli ve imâmete en layık Sahâbe'sinin kim olduğundan bahsetmekte, son olarak da imân ve Allah'ın isimleri konusunda açıklamalarda bulunmaktadır. Bu eserin yazma bir nüshâsı Kâhire Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de Mecâ-mii Teymûr (Akâid) 4/106'da 161-168 sayfalar arasında bulunmaktadır. Mikروفilm numarası 14159'dur.

2- El-Basîr fî Meâlimi'd-Dîn

Taberî bu kitabında, Taberistânîliler'in isim ve isimlendirilen şey ve bid'atçıların mezhepleri konusundaki ihtilâflarını anlatmaktadır. Bunun yanısıra yaklaşık otuz yapılmış olan bu eserde konuyla ilgili kendi görüş ve inançlarını da açıklamaktadır. (109)

Sübki bu kitabın adını Kitâbu't-Tebîr fî Usûli'd-Dîn (110), Fuat Sezgin ve Brockelmann ise, Tebsîru Uli'n-Nuhâ ve Meâlimi'l-Hudâ (111) şeklinde kaydeder.

Bu eserin yazma bir nüshâsı II. Escûrial 1514/6 numara da bulunmaktadır. (112)

3- El-Câmi' fi'l-Kirâât

Yâkût Hamevî büyük harflerle yazılmış onsekiz ciltlik bu eserde, Taberî'nin şâz ve meşhûr bütün kirâatları

---

(109) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 80.

(110) Sübki, a.e., III, 121.

(111) Sezgin, I, 526; Brockelmann, G.A.L., IA, 218.

(112) Sezgin, a.y.; Brockelmann, a.y.

ve bunların illetlerini anlattığını haber vermektedir.(113) Yine onda Medîne, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve diğer yerlerde oturan kıraat âlimlerinin isimlerini açıkladığını ve onların Kur'ân harfleri ile ilgili ihtilaflarını bildirdiğini kaydetmektedir.(114)

Bu eserin Kâhîre Ezher Üniversitesi kütübhânesinde 1/74, kırâa 1178 numarada bir yazma nüshâsı bulunmaktadır.

4- Hadîsü'l-Hemyân

Hatîb Bağdâdî'nin haber verdiği bu risâlenin (115) bir nüshâsı Kâhîre Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de hadis 1558, mikrofilm 3483 numaralarda bulunmaktadır.

Taberî sekiz yaprak olan bu risâlede, hicrî 240 yılında karşılaştığı bir Horasanlı'nın, içinde bin dinar bulunan kesesini kaybetmesi olayını anlatmaktadır.

B - GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ESERLERİ:

1- Âdâbu'l-Menâsik

İbn Asâkir'in verdiği bilgiye göre, Taberî bu kitabında hacı adayının evinden çıkışından dönüşüne kadar yapacağı farz, vâcib, ve sünnet gibi vazifelerini toplu bir şekilde anlatmaktadır.(116)

2- Âdâbu'n-Nefsi's-Şerife ve'l-Ahlâki'l-Hamîde

Yâkût Hamevî bu eserin dört cilt (= beşyüz yaprak)

(113) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 45.

(114) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 65.

(115) Bağdâdî, II, 163.

(116) İbn Asâkir, VIII, 352.

ve bunların illetlerini anlattığını haber vermektedir.(113) Yine onda Medîne, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve diğer yerlerde oturan kıraat âlimlerinin isimlerini açıkladığını ve onların Kur'ân harfleri ile ilgili ihtilaflarını bildirdiğini kaydetmektedir.(114)

Bu eserin Kâhire Ezher Üniversitesi kütübhânesinde 1/74, kırâa 1178 numarada bir yazma nüshâsı bulunmaktadır.

4- Hadîsü'l-Hemyân

Hatîb Bağdâdî'nin haber verdiği bu risâlenin (115) bir nüshâsı Kâhire Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de hadis 1558, mikrofilm 3483 numaralarda bulunmaktadır.

Taberî sekiz yaprak olan bu risâlede, hicrî 240 yılında karşılaştığı bir Horasanlı'nın, içinde bin dinar bulunan kesesini kaybetmesi olayını anlatmaktadır.

B - GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN ESERLERİ:

1- Âdâbu'l-Menâsik

İbn Asâkir'in verdiği bilgiye göre, Taberî bu kitabında hacı adayının evinden çıkışından dönüşüne kadar yapacağı farz, vâcib, ve sünnet gibi vazifelerini toplu bir şekilde anlatmaktadır.(116)

2- Âdâbu'n-Nefsi's-Şerife ve'l-Ahlâki'l-Hamîde

Yâkût Hamevî bu eserin dört cilt (= beşyüz yaprak)

(113) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 45.

(114) Yâkut Hamevî, a.e., XVIII, 65.

(115) Bağdâdî, II, 163.

(116) İbn Asâkir, VIII, 352.

olduğunu ve onu talebelerine yazdırmadığını belirtmektedir. (117) Taberî bu eserinde daha çok şükür, ihlâs, verâ, kibir, sabır, Allah korkusu, iyiliği emir ve kötülüğü engelleme gibi konulara değinmektedir. Bunların yanısıra dualar ve Kur'-ân'ın fazîletine dâir sünnetlerden, Sahâbe ve Tabiîn sözlelerinden bir hayli nakillerde bulunmaktadır. Daha sonra bu eser Ömer b. Ahmed ed-Dîneverî el-Verrâk'ın eline geçer. Ancak bir takım olumsuz sebeplerden dolayı ancak iki cildi elinde kalır. (118)

3- Âdâbu'l-Kudât

Taberî bu eserinde, yaptığı girişten sonra hâkimleri över, onların önemini vurgular ve görev esnasında dikkat etmeleri gereken hususlara değinir. Bunun yanısıra Mahkeme sicillerinden, şahitlerden, delillerden ve dâvâlardan da söz eder. Bu eser yaklaşık bin yaprak civârındadır. (119)

Yâkût Hamevî bu kitabın adını eserinin bir başka yerinde "Âdâbu'l-Kudât ve'l-Mehâdir ve's-Sicillât" şeklinde kaydeder. (120)

4- El-Aded ve't-Tenzil (121)

Taberînin bazı eserlerinin yalnızca adlarını bile bilmekteyiz. Adını kaydettiğimiz bu eser de onun bu tür kitablarından birisidir. Temennimiz sadece adı bilinen bu kitabların da bir an önce müellifi belirsizlerin içindeyse, ortaya çıkarılmasıdır.

---

(117) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 77.

(118) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 76 vd.

(119) Yâkût Hamevî, a.y.

(120) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 45.

(121) Zehebî, a.e., II, 712; Sübkî, a.e., III, 121.

5- Kitâbu Basiti'l-Kavl fi Ahkâmi Şerâii'l-İslâm

Taberî bu kitabında temizlik, namaz, hâkimlerin ah-lâkı, mahkeme sicilleri ve kayıtları üzerinde durur.(122)

6- Ed-Delâle ale'n-Nübüvve (123)

7- Fedâilu Abbâs

Abbâsiler, Taberî'den Abbâs'ın üstün vasıflarını konu alan bir kitab yazmasını ricâ ederler.Bunun üzerine o da söz konusu kitabı yazar.(124)

8- Fedâilü Ali b. Ebi Talib

İbn Cerîr et-Taberî bu kitabı Gadirhum hâdisesinin asılsız olduğu ve Rasûlüllâh bu bölgede iken Hz. Ali'nin Yemen'de olduğu iddialarını çürütmek için yazmıştır.Bu kitabta Hz. Ali'nin üstün vasıflarını ve Gadirhum hadîsinin senedlerini kaydetmektedir.(125)

9- Fedâilü Ebi Bekir ve Ömer

İbn Cerîr et-Taberî Taberistân'da bulunduğu sırada bu bölgenin idârecisinin ve bir gurup insanın Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e dil uzattığını görünce bu kitabını yazmıştır.Söz konusu idâreci bunun haber alınca Taberî'yi yakalayıp cezalandırmak ister, fakat Taberî onun bu niyyetini haber alınca orayı terkeder.(126)

---

(122) Sübkî, a.e., III, 122.

(123) Zehebi, a.e., II, 172; Sübkî, a.e., III, 121.

(124) Yâkût Hamevî, XVIII, 85.

(125) Yâkût Hamevî, a.y.

(126) Yâkût Hamevî, a.y.

10- Kitâbu'l-Fetvâ

Yâkût Hamevî bu kitab hakkında şöyle der: "Herhangi bir kimse Taberî'den kitablarından birini okumasını istemiş olsa, o kimse yanına gelinceye kadar beklerdi.Yani ancak soran kişi yanına gelince okurdu.Fakat söz konusu "Kitâbu'l-Fetvâ" ise, istekli kişinin gelip gelmediğine bakmaz hemen okumaya başlardı."(127)

11- El-Hafîf fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm

Kitâbu'l-Latif'in özeti olan bu eseri Taberî, Ebû Ahmed Abbâs b. el-Hasan el-Azîzî'nin isteği üzerine hazırlamıştır.Ebû Ahmed hükümlerle ilgili bir kitab incelemek istediğini bildirir ve ondan bu konuyla ilgili bir kitab hazırlamasını ricâ eder.Bunun üzerine Taberî öğrenen içinde, öğretene için de çok faydalı olan 400 yapraklık bu kitabı hazırlar.(128)

12- İbâretü'r-Rü'yâ (129)

13- Kitâbu'l-İ'tizâr

Taberî bu kitabı Ahmed b. Hanbel'in taraftarlarına cevap olarak yazmıştır. Bağdad'a son gelişinde, bir cuma günü camide Hanbelîler ona bazı sorular yöneltirler. Bu sorulardan birisi Ahmed b. Hanbel'in fakihliği konusundadır. Taberî onun fakih olmadığını, çünkü ihtilâfının yok denecek derecede az olduğunu ve mezheb âlimlerinin bulunmadığını söyler.Bir diğer soru ise, Ahmed b. Hanbel'in "Arş'ta oturması" hakkındadır.Şu beyitle Taberî bunun imkansız olduğunu belirtir:

---

(127) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 68.

(128) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 74.

(129) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 81.

سبحان من ليس له انيس .
 ولا له في عرشه جليس
 "Arkadaşı ve Arş'ında oturan olmayanı noksan sıfatlardan tenzih ederim."

Hanbelîler bu sözleri işitince, binlerce mürekkep hokkasını Taberî'nin üzerine fırlatırlar. Fakat bu olay karşısında ona kimse sahip çıkmaz. Bunun üzerine yalnız kalan Taberî evine çekilir. Hanbelîler bu yaptıklarıyla da kalmaz evini taşta tutarlar. Anlatıldığına göre, kapısının önünde taştan bir tepe oluşur. Emniyet Âmiri olayı yatıştırmak için onbin civârındaki askerini bir gün bir gece Taberî'nin kapısında nöbet tutturur. Bu arada taşları da temizlettirir.

Artık yalnız kalan Taberî, Hanbelîler'e kendisini yanlış anladıklarını belirten söz konusu kitabı yazar. Bu kitabta ayrıca Ahmed b. Hanbel'in önemini de vurgulayıp, onunla ilgili görüşünü detaylıca açıklar. (130)

14- Latifü'l-Kavl fî Ahkâmi Şerâii'l-İslâm

Taberî mezhebinin ana fıkıh kitabı olan bu eser, onun teliflerinin en güzeli ve sahasında yazılanların da en iyisidir. Yaklaşık 2000 yaprak olan bu kitab hakkında Ebû Bekir b. Râmîk şöyle der: "Herhangi bir mezheb böyle bir kitab ortaya koyamamıştır." Taberî ise bu eseri hakkında şöyle der: "İki kitabım var, bir fakih bunlardan uzak olamaz. Onlar el-İhtilâf ve el-Latif'tir.

Bu kitabta bahsedilen kenulardan bazıları şunlardır: Fıkıh usûlü, icmâ', âhâd haberler, mürseller, nâsîh ve mansûh hükümler, emirler, nehiyeler, rasüllerin özel-genel ve ictihadla ilgili hareketleri, istinsâhın bâtıllığı vb. (131)

(130) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 57 vdd.

(131) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 77 vdd.

15- Kitâbü'l-Libâs (132)

16- Merâtibü'l-Ulemâ

Taberî bu kitabında ilim öğrenmeye ve fakih olmaya, teşvik etmektedir. Bu arada fakih olmayan yalnızca nakilci olan arkadaşlarından söz etmekte; daha sonra da Resûlüllâh'ın ashâbından kendisine kadar olan tabakalarda, mezheblerinde fakihlik derecesine ulaşmış olanları anlatmaktadır. Bu işe Medîne'den başlar. Çünkü Medine Resûlüllâh'ın hicret yurdu. Sonra Mekke'dekilerden söz eder. Çünkü orada Beytullah vardır. Daha sonra da sırasıyla Kûfe, Basra, Şam ve Horasan'dakileri anlatır. (133)

17- El-Mu'cez fi'l-Usûl

Taberî bu kitabına ahlâk risâlesiyle başlar. (134)

18- Muhtasaru'l-Ferâid (135)

19- Muhtasaru Menâsiki'l-Hac (136)

20- Kitâbu Müsnedi İbn Abbâs (137)

21- El-Müsnedü'l-Mücerred

Bu eserinde daha çok muhaddislerden ve halka hadis

---

(132) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 73.

(133) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 75.

(134) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 81; Safedî, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, İstanbul, 1949, II, 286.

(135) Safedî, a.e., I, 286.

(136) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 81.

(137) Sübkî, a.e., III, 121; Safedî, a.e., I, 286.

okuyam hocalardan behseder.(138)

22- Kitâbü'l-Müsterşid (139)

23- Er-Red alâ Harkûsiyye (140)

24- Er-Red alâ İbn Abdi'l-Hakem Ali Mâlik (141)

25- Er-Red alâ Zi'l-Esfâr

Taberî bu eseri Dâvûd b. Ali el-İsfahânî'ye cevap olarak yazmıştır.Bir gün onunla arasında bir görüş ayrılığı çıkar.Bu nedenden kaynaklanan tartışmanın sonucu Dâvûd b. Ali'min aleyhine dönünce, taraftarları dayanamayıp Taberî'ye hakaret ederler.Bundan alınan Taberî evine çekilip günlerce dışarı çıkmaz.Bu evine kapanma döneminde Dâvûd b. Ali ve taraftarlarına cevap olarak 100 yaprak kadar olan bu eseri yazar.Taberî,Dâvûd' b. Ali'nin ölümünden sonra bu kitabı bir daha ortaya çıkarmaz.(142)

26- Kitâbü's-Salât

Yaklaşık olarak 2000 yaprak olan bu kitabında Taberî, namazla ilgili ihtilâf ve ittifâk edilen konuları delilleriyle genişçe açıkladıktan sonra kendi görüşlerine yer vermektedir.(143)

27- Kitâbü's-Şurb (144)

---

(138) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 77 vd.

(139) İbn Nedîm, 292.

(140) Brockelmann, a.e.,IA,218.

(141) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 81.

(142) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 79.

(143) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 76.

(144) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 73.

28- Kitâbu'ş-Şurût (145)

29- Kitâbu't-Tahâre (146)

30- Turuku'l-Hadîs (147)

31- Kitâbu'l-Vakf

Bu kitabı Abbâsî Halifesi el-Müktefi'nin isteği üzerine hazırlamıştır.(148)

32- Kitâbü'l-Vesâyâ (149)

33- Kitâbü'z-Zekât(150)

C - TABERÎ'YE ATFEDİLEN ESERLER:

1- Bişâratü'l-Mustafâ

Evliyâların kerâmetlerinden, Şîa'nın derecelerinden bahseden, yedi cüzü Necef'te diğer cüzleri Tahran ve Horasan'da olan bu eserin (151) Brockelmann, Taberî'ye ait olduğunu iddia etmektedir.(152) Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm ise, bu eserin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Müslim et-Ta-

---

(145) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 73.

(146) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 76.

(147) Zehebî, a.e., II, 713.

(148) Sübkî, a.e., III, 124.

(149) İbn Nedîm, 341.

(150) İbn Nedîm, a.şy.

(151) Tahrâni, ez-Zerfa ilâ Tesânifi'ş-Şîa, Necef, 1936, III, 117.

(152) Brockelmann, a.e., IA, 218.

berî el-Âmülî (153) nin olduğunu söylemektedir.(154)

2- Er-Remy bi'n-Nüŝâb

Abdülazîz b. Muhammed eline, Taberî'ye atfedilen bu kitabın geçtiğini, fakat onu ne okuyanı ne de yazanı ve ne de Taberî'ye ait olduğunu savunanı görmediğini ifade etmektedir.(155)

Muhammed Ebu'l-Fadl'ın tespitine göre, bu kitab, el-Vâdih fî İlmi'r- Remy adıyla hicri 853 yılında yazılmıştır. Bu yazma eserin Kâhire Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bir mikrofilmi bulunmaktadır.(156)

3- Târîhu San'â'

Brockelmann bu eseri de Taberî'ye atfetmiştir.(157) Bu eserin gerçek sahibi Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah er-Râzî es-San'ânî (öl.463/1067) dir.Bu kişi Yemen'e yerleşen Taberistânlılar'dandır.(158)

---

(153) Hicri 553'te hayattaydı.(Taberî, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, I, 20

(154) Taberî, a.y.

(155) Yâkût Hamevî, a.e.,XVIII, 81.

(156) Taberî, a.y.

(157) Brockelmann, a.e., IA, 218.

(158) Taberî, a.y.

VI) TARİHU'R-RUSÛL VE'L-MÛLÛK:

İbn Cerîr et-Taberî, tezimizin esasını teşkil eden bu eserine Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mûlûk adını vermiştir.Çünkü aynı zamanda müfessîr olan Taberî Kur'ân'da toplumun gidişâtına yön verenlerin, târihin, şahıslarında olduğu ve olayların, adlarıyla anıldığı kişilerin peygamberler ve me-likler olduğunu düşünmektedir.İşte bu durum onu, eserine "peygamberler ve kralların tarihi" anlamına gelen yukarıdaki adı koymaya sevk etmiştir.

Taberî'nin söz konusu eserini iki ana bölümde inceleyebiliriz: Birinci bölümde, İslâm öncesi dönemi, yani yaratılıştan Hz. Muhammed'e kadar olan dönemde yaşamış olan peygamberlerin ve kralların tarihi anlatılmaktadır.

Yazar bu bölüme zamânın mâhiyetinden, yaratılışın başlangıcından, üzerinden ne kadar zaman geçtiğinden ve ne zaman sona ereceğinden söz ederek başlamaktadır.

Sonra İblis'ten, onun varlığından, Hz. Âdem'in yaratılışından önceki durumundan ve yaratılışından sonra karşılaştığı problemlerden bahsetmektedir.

Olayları anlatırken Tevrat'taki sırayı takip eden ve onlara Kur'ân'dan yorumlar getiren Taberî, (159) bundan sonra sözü Âdem'e getirmekte ve Allah'ın onu İblis'le im-tihân etmesini, neticede hanımıyla birlikte Cennet'ten kovulup yeryüzüne indirilmesini, oğulları arasında çıkan kav-gayı, orada ne kadar yaşadığını anlatmaktadır.

Hz. Âdem'le ilgili haberleri tamamladıktan sonra, oğullarından Şit'in krallığıyla başlayan dönemi hikâye etmektedir.Bu dönem içinde Hz. Muhammed'e kadar gelen peygam-

berleri anlatmakta, söz konusu peygamberlerden bahsederken bağlı buldukları kavimlerden, milletlerden de haberler vermektedir. Rumlar'ın, İsrâiloğulları'nın, Arablar'ın, Farslar'ın târihlerini anlatmaktadır. Bunlardan Farslar'ın târihlerine çok eski dönemlerden başlamakta, Menûşehr'den, Keykubad'dan, Keyhüsrev'den, Lehrasb'dan, Buhtunnasr'dan ve diğerlerinden bahsetmektedir.

İsrâiloğulları'na gelince, Hz. Mûsa - Hızır hikayesini, Kârûn'u, Yûşâ b. Nûn'u ve diğerlerini kaydetmektedir. Rumlar'ın ise Hristiyanlık'tan İslâmî döneme kadar olan zamanlarını anlatmakta, daha sonra Buhtunnasr'ın Ma'd b. Adnan zamânında Arablar'la yaptığı savaşı hikâyeye etmektedir. Yemen Krallarından, onların Habeş'le ve Fars'la ilişkilerinden söz etmektedir. Bu arada Amr b. ez-Zîrab ve ez-Zebbâ gibi ünlü bazı kişilerden de bahsetmektedir. Bu bölümde son olarak da Hz. Muhammed'in Adnan'dan Abdülmuttalib'e kadar olan soy şeceresini kaydetmektedir.

Taberî eserinin ikinci ana bölümünde ise, İslâmî dönemi yani Hz. Muhammed döneminden hicrî 302 (M.904) yılına kadar olan zamânı anlatmıştır. Bu ikinci bölümü kendi arasında dört bölüme ayırabiliriz:

- 1) Hz. Muhammed dönemi. M.571-632.
- 2) Râşid Halîfeler dönemi. 10-40/632-660.
- 3) Emevîler dönemi. 41-131/661-749.
- 4) Abbâsîler dönemi. 132-302/749-914.

O, Vâkıdî (129-208/747-823), İbn İshâk (öl.150/767), İbn Hişâm (öl.219/834), İbn Sa'd (öl.230/845), Belâzûrî (öl.278/892) ve Yakûbî (öl.284/897) gibi târihçileri örnek olarak onların yolunda yürümüştür. Mes'ûdî (öl.345/956), Miskeveyh (öl.421/1030), Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî (öl.597/1201), İbnü'l-Esir (555-630/1160-1233) ve İbn Haldun (732-808/1332-1406) gibi kendinden sonra gelen târihçilere de kılavuzluk

etmiştir.

Büyük bir ihtimalle Târih kitabını yazmaya Tefsîr kitabını tamamladıktan sonra 290/921 yılından itibâren başlamıştır.(160) Bu görüşü Târih kitabında külliandığı şu ifâde de desteklemektedir: "Bu konuda çok söz söylendi. Câmîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân adlı kitabımızda bundan bahsetmiştik. O nedenle sözü daha fazla uzatmak istemiyorum." (161) Yâkût Hamevî'nin haberine göre, eserini 27 Rebiu'l-âhîr 303 tarihinde tamamlamıştır.(162)

A - TEKMİLE VE ZEYİLLERİ:

Taberî'nin Târih'ine bir çok zeyiller yazılmıştır. Bunlardan ilkinin yazan da Taberî'nin kendisi olmuştur. Hatta zeylinin üzerine bir zeyil daha yazmıştır.(163) Başkaları tarafından yazılanların başlıcaları şunlardır:

1- Siletü Târihi't-Taberî

Arîb b. Sa'd'ın 320/932 yılına kadar olan olayları kaydettiği bu zeylini M.J.De Goeje tahkik etmiş ve Leiden Brill matbaasında 1897 yılında, Kâhire Hüseyniyye matbaasında ise 1902 yılında basılmıştır. Daha sonra Hüseyniyye matbaasında tekrar, Taberî Târihi'nin 12. cildi olarak 1908 yılında ikinci defa basılmıştır. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm ise tahkik ettiği Taberî Târihi'ne diğer iki zeyille beraber 11. cild olarak eklemiştir. Züyûlü Târihi't-Taberî adını verdiği bu cild, Taberî Târihi'yle birlikte Kâhire Dâru'l-Maârif'te 1977 yılında basılmıştır.

(160) Bağdâdî, II, 164; Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 42.

(161) Taberî, a.e., I, 89.

(162) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 44.

(163) Sehâvî, el-İ'lân bi't-Tevbîh limen Zemme't-Târih, el-Kudsî, (1931), Râmî 1349, 144.

2- Kitâbü's-Sıle

Bu eseri Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Fergâni (öl. 362/973) telif etmiştir.(164)

3- Tekmile

Bu eseri Sâbit b. Sinân b. Sâbit es-Sâbi (öl.363/974) yazmıştır.(165)

4- Tekmile

Hilal b. el-Muhassin b. İbrâhîm es-Sâbi (öl.448/1056)'nin telif ettiği bu kitab 447/1055 yılına kadar olan olayları anlatmaktadır.(166)

5- Tekmile

Mükûn b. el-Âmid olarak tanınan Circis en-Nasrâni (öl.272/1273)'nin telif ettiği bu zeylin kâhire Dâru'l-Kübj'l-Mısri'de bir yazma nüshâsı bulunmaktadır.(167)

6- Uyûnü't-Târih

Muhammed b. Hilâl b. Muhassin (öl.480/1087)'e ait olan bu eser hicri 479 yılına kadar olan olaylardan bahsetmektedir.(168)

---

(164) Yâkût Hamevi, a.e., XVIII,44;Sezgin, I,523.

(165) Sezgin, a.y.

(166) Sezgin, a.y.

(167) Taberi, a.e.,I,27..

(168) İbn Hallikân, II, 267;Sezgin, a.y.

7- Tekmiletü Târihi't-Taberî

Hicrî 487 yılına kadar olan olayları anlatan bu zeyli Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî (öl.521/1127) telif etmiştir.Bu eserin Paris Millî Kütübhânesi'nde 1469 numarada birinci cildinin yazma bir nüshâsı bulunmaktadır.Bu nüshâyı Albert Yûsuf Ken'ân tahkîk edip yayınlamıştır.Ayrıca Maşrık ve Beyrut'ta da yazmaları bulunmaktadır.(169)

Son olarak bu eser Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim'in tahkîk ettiği Taberî Târihi'nin 11. cildinde diğer zeyillerle beraber 1977 yılında Dâru'l-Maârif'te basılmıştır.

8- Tekmile

637-647/1240-1249 arası olayları anlatan bu eseri ise, Sâlih Necmeddin b. el-Melik el-Kâmil el-Eyyûbî (öl.647/1249) telif etmiştir.(170)

B - MUHTASARLARI

Taberî Târihi'nin bir çok muhtasarlarının yazıldığı-nı belirten İbn Nedîm,bunların arasında Muhammed b. Süleymân el-Hâşimî, Ebu'l-Hasan eş-Şimişâtî el-Muallim ve Selîl b.Ahmed'in adlarının da bulunduğunu söyler.(171)

Bu muhtasarlardan birini yazan da Arîb b. Sa'd el-Kâtib el-Kurtubî (öl.685/1286) dir.İbn Sa'd bu eseri Kurtuba'da Emevîler'den II.Hakem (350-366/961-976) in saltanatı döneminde bu hükümdârın kâtibi iken telif etmiştir.Bu kitab Taberî tarafından meçhul kalmış olan İspanya ve Kuzey Afrika tarihini de ihtiva etmesi bakımından kıymetlidir.

---

(169) Sezgin, I, 523 vd.

(170) Sehâvî, 144 vd.;Sezgin, I, 524.

(171) İbn Nedîm, 291.

Dozy eserin bu kısmını, yayınladığı İbn Azâri'nin (öl.712/1312) el-Beyânu'l-Muğrib'i vesilesiyle tanıtmıştır.Geri kalanı, yani bize kadar ulaşan tek nüshânın ihtivâ ettiği kısımlar da 1897 yılında Goeje tarafından yayınlanmıştır.(172)

Bir diğer muhtasar ise 352/963 yılında Sâmani Hükümdârı Mansûr b. Nûh (350-366/961-977)'un vezîri Ebû Ali Muhammed b. Muhammed el-Bel'amî (öl.363/974)'nin emriyle ya da bizzat bu zat tarafından Farsça olarak yazılmıştır.Bu çalışma esnasında eser büyük ölçüde kısaltılmakla birlikte, buna mukabil başka kaynaklara göre, özellikle eski târihe ait kısmı genişletilmiştir.(173)

Ayrıca Fuat Sezgin'in bahsettiği, yazarı belli olmayan yazma bir muhtasar da Tunus Ahmediye ve Paris'te bulunmaktadır.(174)

Bir başka muhtasarı da De Goeje, Muhtârât min Târihi't-Taberi adıyla 1902 yılında Leiden Brill matbaasında bastırıp yayınlamıştır.

C - TERCÜMELERİ

Taberi'nin bu eserinin bir çok muhtasarlari yazıldığı gibi bir çok dillere tercümelere de yapılmıştır.Şimdi bunları görmeye çalışalım:

1- Farsça

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ilk tercümesi, muhtasar olarak Sâmani Veziri Ebû Ali Muhammed Abdullah el-Bel'amî'nin kendisi ya da onun emriyle başkası tarafından Farsça'ya

(172) Işıltan, I,563, XI,596.

(173) Işıltan, XI, 596.

(174) Sezgin, a.y.

yapılmıştır. Bu tercümede senedler çıkartılıp yalnızca haberlere yer verilmiştir. (175)

Hız. Âdem'in yaratılışından Halife el-Mustazhir Billah (437-512/1094-1118)'in ahdinin sonuna kadar olan haberlerden bahseden bu kitabın Hazîne Kitaplığı 1653, Türkiye Vakıflar Müzesi (T.Evk.Müz.) 1171, Edirne Selimiye 1036 ve Hacı Mahmut 6433 numaralarda nüshâları bulunmaktadır. (176)

2- Türkçe

Yukarıda bahsettiğimiz Farsça muhtasar tercüme Osmanlılar döneminde iki defa Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan birincisi Emîru'l-Ümerâ Ahmed Paşa zamanında Hüsâmeddin Çelebi tarafından 710/1310 yılında, ikincisi ise 928-938/1521-1531 yılları arasında tercüme edilmiştir. Bu son çeviri 1260/1844 yılında beş cild halinde İstanbul'da basılmıştır. Aynı baskı 1275 yılında da yine beş cild olarak Mısır Bulak Âmir matbaasında tekrarlanmıştır. Daha sonra üç cild halinde yine İstanbul'da 1289/1872, 1290/1873 ve 1292/1875 târihlerinde baskıları yenilenmiştir.

Mustafa Vehbi'nin tahkikiyle Bulak'ta 1275 yılında yayınlanan tercümenin cildlerinin muhtevâsı şöyledir:

165 sayfalık birinci cild dünyanın müddeti hususundaki ihtilafli rivâyetlerle başlayıp, Fir'avun'un boğulmasıyla sona erer. 148 sayfa olan ikinci cild ise Hz. Mûsâ'ya Fir'avun'un helâkını vâdeden hadisle başlayıp Tavâif-i Mülûk'tan bahisle sona erer. 138 sayfalık üçüncü cilde gelince,

---

(175) Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zunûn, Hazırlayanlar: Ş. Yalçınkaya, R. Bilge, 1941, I, 298.

(176) Sezgin, a.y.; Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961, 391.

o da Zekeriyâ (A.S.) hakkındaki haberlerle başlar ve Resûlüllah'ın hicretiyle başlayan 166 sayfalık dördüncü cild ise, Hz. Osman'ın şehâdetiyle sona erer. Sonuncu cild olan 202 sayfalık beşincisi ise, Hz. Ali'ye biat hâdisesiyle başlayıp, Muktedir Billâh'ın hilâfet haberiyle sona erer.

Farsça Muhtasar üçüncü defa Zâkir Kâdiri Ugan ve A. Temir tarafından 22/643 yılına kadar tercüme edilip 1954 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.(177)

3- Çağatayca

Bel'amî'nin Farsça muhtasarını Vâkîdî Belhî de (öl. 927/1521) Çağatayca'ya çevirmiştir.(178)

4- Arabça

Yine Bel'amî'nin muhtasarı Hıdır b. Hıdır el-Âmidî tarafından 935-937/1528-1530 yılları arasında Arabça'ya tercüme edilmiştir. Bu tercümenin Leiden'de 825 numarada bir nüshâsı bulunmaktadır. Bu muhtasarın Arabça'ya bir başka tercümesi daha bulunmaktadır ki, o da Leiden'de 826 numaradadır.(179)

---

(177) Brockelmann, a.e., IA, 217; Sezgin, I, 524; Işıltan, XI, 596 vd. Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961, I, 157-161; Karatay, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfâbe Kataloğu, İstanbul, 1956, I, 534 vd.

(178) Sezgin, a.y.

(179) Sezgin, a.y.; Taberî, Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Tahkîk: M.J. De Goeje, Lugd. Bat., 1901, Introductio, 38

5- Fransızca

Söz konusu Farsca muhtasar Türkçe, Arabça ve Çağatayca'ya olduğu gibi Fransızca'ya da tercümesi H. Zotenberg tarafından gerçekleştirilip Paris'te 1874 yılında Sindbad yayınevinde "Cronique d'Abou Djafar M. b. Gjarîr T." adıyla yayınlanmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz Circis en-Nasrânî'nin özetleyip sonuna bir zeyl eklediği Taberî Târihi ise Vattier tarafından tercüme edilip yayınlanmıştır.(180)

Ayrıca Taberî Târihi'nde bulunan Hz. Muhammed'in Ortodoks liderlerine gönderdiği mektupları, Ibn Sa'd'ın Tabakâtü'l-Kübrâ'sında bulunanlarla birlikte Muhammed Hamîdullah tahkik ve tercüme etmiştir.Hamîdullah yine bu mektuplara "Documents Sur la Diplomatie Musulmane A'l'epoque du Prophete et des Khalifes Orthodoxes" adıyla tezinde de yer vermiştir. (181)

6- İngilizce

Bel'amî'nin Farsça muhtasarında Mu'tasım (218-227/833-842) dönemini de Elma Marin,İngilizce'ye çevirip 1951 yılında New Haven American Oriental Society'de yayınlamıştır.(182)

John Alden Williams'ın, Taberî Tarihi'nden tercüme ettiği Abbâsî devletinin ilk dönemini, yani Ebû Ca'fer Mansûr (137-158/754-775), Mehdi (158-169/775-786), Hâdi (169-170/779-780), Hârun Reşid (170-193/779-802) iki cild halinde

(180) Taberî,(Tahkik:M.Ebû'l-Fadl İbrâhîm),I,27.

(181) Catalog of the Middle East Institute Library,Washington, 1984,II, 342.

(182) Catalog of the Middle East Institute Library,I,46;Sezgin,a.

de 1988-1989 yıllarında Cambridge Universty Press'te basılıp yayınlanmıştır.(183)

Emire el-Ezherî ise, Kâhire American Üniversitesi'nde Mayıs 1973 tarihli 254 numaralı mastır tezinde Taberî Târîhi'nden I.Muaviye dönemini tercüme edip diğer ana kaynaklarla karşılaştırmasını yapmıştır.

Son olarak da, Albany State of New York Press, 1987 yılında Taberî Târîhi'nin tümünün İngilizce'ye tercüme edilebilmesi için Columbia Üniversitesinden Ehsan Yar-Shater yönetiminde bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon şu ana kadar bu kitabın önemli bir bölümünü İngilizce'ye çevirmiş bulunmaktadır.(184)

7- Latince

Yukarıda bahsettiğimiz Circis en-Nasrânî'nin özetini çıkarıp sonuna da bir zeyl eklediği Taberî Târîhi, Erpininus tarafından Latince'ye çevrilmiştir.(185)

D - BASKILARI

Birinci Baskı: Taberî Târîhi'nin ilk baskısı 1831-1853 yılları arasında Dr.Kosagarten tarafından gerçekleştirilmiştir.(186)

---

(183) Index of Islamic Literature (Supplement of Muslim World Book Review), Islamic Foundation Leicester, Summer, 1989, 16.

(184) Index of Islamic Literature, Autumn, 1987, 22 vd., Winter, 1987, 20, Summer, 1989, 16, Autumn, 1989, 16, Winter, 1990, 20.

(185) Taberî, a.e.l, 27. baskı.

(186) Taberî, (Leiden baskısı), Introductio, 23, 29, 41, 42.

İkinci Baskı: Birinci baskının üzerinden çeyrek asır geçtikten sonra, 1879 yılında De Goeje'nin başkanlığında Borth Noeldeke, Loth, De Jong, Primm, Therbecke, Iraenkel, Guidi ve Mueller'den oluşan komisyon tam ilmi bir baskı gerçekleştirebilmek için harekete geçerler. Dağınık halde bulunan parçaları bir araya getirmeye çalışırlar. Bulamadıklarını da Ibn Esir'in el-Kâmil fi't-Târih ve İbn Habîş'in Kitâbu'l-Megâzi ve'l-Fütûh adlı eserlerinden tamamlarlar. Böylece 1898 yılına kadar süren çalışma sonucunda ilk defa ilmi bir Taberî Tarihi ortaya çıkar.(187)

Bu eser üç bölümden oluşmaktadır:

- 1- İslâm öncesi, Rasûlüllâh ve Râşid halifeler dönemi.(Yaratılıştan - 40/Yaratılıştan- 660)
- 2- Emevîler dönemi (41-130/661-747)
- 3- Abbâsîler dönemi (131-302/748-914)

Müsteşrikler ayrıca Taberî'nin Zeylü'l-Müzeyyel adlı eserinden Sahâbe ve Tâbiîn isimleriyle ilgili bölümü, el-Müntehab min Zeyli'l-Müzeyyel ve Arib b. Sa'd el-Kurtubî'nin muhtasarının da bölümünü Siletü Târihi't-Taberî adıyla Taberî Tarihi'ne eklemişlerdir.

Bu ekten başka, müellifin hayatından, kitabın dağınık halde bulunan nüshâlarının özelliklerinden, kelimeilerin bazısının sözlük ve terim anlamlarından bahseden, sonunda da doğru yanlış cetveli bulunan bir cild daha ilave etmişlerdir.

Üçüncü Baskı: Sözü ettiğimiz bu kitabın Goeje'nin başkanlığındaki komisyon gözetiminde 1897-1901 yılları arasında Leiden'de tekrar basılmıştır.

Dördüncü Baskı: Son Avrupa baskısı 1920 yılında Mâhire Hüseyiniye matbaasında yenilenmiştir.

Beşinci Baskı: Son Avrupa baskısı 1965 yılında ise Beyrut Hayyât matbaasında basılmıştır.

Altıncı Baskı: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Avrupa baskısını esas alarak Taberî Târîhi'ni yeniden tahkik eder. Bu arada eksik bazı parçaları yazmalarından temin etmek sûretiyle tamamlar. Böylece Avrupa baskısından daha tam olan bir Taberî Târîhi ortaya koyar. On cilde taksim ettiği bu kitabın sonuna Arîb b. Sa'd'ın Siletü't-Târin'ini, Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin Tekmiletü Târîhi't-Taberî'sini ve İbn Cerîr et-Taberî'nin el-Muntehâb min Zeyli'l-Müzeyyel'ini onbirinci cild olarak ekler. Bu son çalışma ilk defa kâhire Dârü'l-Maârif'te 1960 yılında basılır. Şu ana kadar beş baskısı yapılmış bulunmaktadır.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

T A B E R İ ' N İ N T A R İ H Ç İ L İ Ğ İ

GİRİŞ:

Kur'ân'da geçmiş Peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in hayatı ve gâzveleriyle ilgili âyetlerin bulunması ve buna benzer bir takım sebepler, müslümanların siyer ve meğazi tedkikleriyle başlayan tarih yazıcılığına ilk adımlarını atmalarına vesile olmuştur. Urve b. Zübeyr b. Avvâm (öl.93/711), İbn Şihâb ez-Zühri (124/741-2), Ebân b. Osmân b. Af-fân (öl.105/723) ve Vehb b. Münebbih (öl.110/728) ilk sire ve meğazi müellifleri ünvanını almışlardır.(188)

Bunlardan Urve hakkında M. Zekî Terzi şunları söylemektedir:"Eserleri bize kadar gelen ilk siyer müellifleri, kitablardaki rivâyetlerin büyük bir kısmını Urve b. ez-Zübeyr'e borçludurlar.Onun rivâyet ettiği hadis ve haberlerin bir çoğu İbn İshâk (öl.151/767), el-Vâkıdî (öl.180/797), et-Taberî (öl.310/923), İbn Seyyidî'n-Nâs (öl.734/1333) ve İbn Kesir (öl.774/1372)'in kitablari vâsıtasıyla bize kadar gelmiştir."(189)

Vehb b. Münebbih ve İbn İshâk gibi tarihçiler de sire ve meğazinin yanı sıra eski milletlerin târihleriyle (mübte-de') ilgili rivâyetlere de eserlerinde yer vermişlerdir.Çünkü bunlardan Vehb,Süryânîce ve Himyerîce gibi eski milletlerin konuştukları dilleri de bilmekte ve kendi devrindeki bilgilerin okuyamadıkları kitâbelezi rahatlıkla okuyabilmekteydi.(190) İbn İshâk ta zaten İsrâiliyyâtla ilgili haberlerde

(188) Ahmed Emin, Duhâ'l-İslam, Kahire,1972, II, 320,vd.

(189) Terzi, İlk Siyer -> Meğazi Yazarları ve Eserleri,Samsun, 1990, 18.

(190) Terzi,57.

genellikle Vehb'den nakletmiştir.(191) Netice itibâriyle bu şahısların eserleri mübtede', siyer ve meğazi olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur.

Zamanla sire ve meğazi sahasında yazılan eserlerin sayısı artmaya başlamış ve Muhammed b. Ömer el-Vakıdî (öl.207/822), Resûlüllâh'ın gazvelerini anlatan "Kitâbu'l-Meğazi" adlı eserini telif etmiştir.Ibn Sa'd (öl.230/845) aynı zamanda Sahabe'yle ilgili haberleri de içine alan "et-Tabakâtü'l Kübrâ " adlı eserini kaleme almıştır.Ibn Hişâm (öl.218/833) ise İbn İshâk'ın eserinden "es-Siretü'n-Nebeviyye" adlı muhtasarı telif etmiştir.

Bir kısım halifelerin kendilerinden önce gelip geçmiş hükümdâr ve idârecilerin davranış ve hareket tarzlarını araştırıp öğrenme arzuları nedeniyle bazı âlimler eski Arab devletlerinin tarihlerini derlemişlerdir.Meselâ Ubeyd b. Şer-ye (öl.67/686), Halife Muâviye'nin (hl.41-60/661-680) emriyle "Kitâbu'l-Mülûk ve Ahbâru'l-Mâzin" adlı eseri telif etmiştir.(192)

Bunun yanısıra bazıları da çalışmalarını belirli sahâlara teksif etmişlerdir.Muhammed b. Sâib el-Kelbî (öl.146/763) soy biliminde, Avâne b. Hakem el-Kelbî (öl.147/764) Emevîler hakkında, Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ (öl.157/774) riddede harbi, cemel olayı, Şam'ın fethi, Hz.Ali ve Osman'ın öldürülmesi gibi konularda, Seyf b. Ömer (öl.170/786) fetihler üzerine, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (öl.204/819) ise, Arab günleri, soyları, putları ve bazı İslâmî dönemle ilgili haberler üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır.(193)

Abbâsî devletinin hicrî üçüncü asrın yarısından son-

---

(191) Terzi, 57.

(192) Terzi, 12.

(193) Hüfi, 180.

ra parçalanmaya başlaması ve İsfahan, Gazne, Rey, Belh, Halep, Kâhire, Kayravan ve Kurtuba gibi bir çok merkezlerin ortaya çıkması sebebiyle, bölgesel târih, tabakât ve tercüme kitablari yaygınlaşmaya başlamıştır. İbn Abdilhakem (öl. 257/871) "Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib, Belâzûri (öl.279/892) "En-sâbü'l-Eşraf" ve "Fütûhü'l-Büldân", İbn Yûnus (281-374/894-984) Târihu Mısır ve el-Kindi "Vulâtu Mısır ve Kudâtuhâ" adlı eserleri telif etmişlerdir.(194)

Taberi'nin asırında Farsça'dan, Yunanca'dan, Süryâni-ce'den kitab tercümelerinin başlaması ve ülkeler arasında seyahatların çoğalması sebebiyle müslümanlar kültürlerini, bilgilerini ve görgülerini artırma imkanına sahip olmuşlardır. Bunların yanısıra fetihlerin de katkısı olan bu gelişme, târihçilere çok bol ve önemli kaynaklar ve belgeler sağlamıştır.(195)

Böylece târihle ilgili kaynakları çoğalan müslümanlar, kendi târihlerinin dünya târihinden bir bölüm olduğunu anlamaya başlamışlardır. Dolayısıyla halifelerin, müslümanların ve müslüman olmayanların da târihini yazmak için ilk adımlarını atmış oldular.(196) Zaten Hilâfetin ilk merkezi olması nedeniyle Medîneliler'in yanında halifelerin târihleriyle ilgili pek çok döküman ve yazılı belge vardı. Ayrıca târihçiler de bunlardan hareketle halifelerin, vâlilerin, ileri gelenlerin, Rum ve diğer beldelere yapılan gazvelerin haberlerini yıllık olarak kaydetmekteydiler.(197)

---

(194) Hâfi, 181.

(195) Taberi, a.e., I, 22.

(196) Dûri, Bahs fi Neş'eti İlmi't-Târih İnde'l-Arab, Beyrut, 1960, 136.

(197) Gibb, "Tarih" md., Dâiretü'l-Maârifü'l-İslâmiyye, Tercüme Muhammed Sâbit el-Fendi ve diğerleri, Kâhire, 1933, IX, 128.

Bu gelişmeler neticesinde müslümanlar adım adım dünya târihine doğru yol almaktaydı.Yâkûbî,(öl.284/897) adıyla meşhur olan Târih'ini ve Dineverî (öl.290/903) el-Ahbârü't-Tivâl adlı eserini telif etmiştir.Bu târihçiler eserlerinde yaratılıştan itibaren milletlerin, özellikle de İranlılar'ın ve Bizanslılar'ın târihlerini kayda çalışmışlardır.Onların bu kitabları bir dünya tarihi olmaktan ziyâde, İslâm târihi özelliği taşısa da bu yolda atılmış önemli bir adım olmuştur.Gibb'in ifadesiyle:"Bu dönemde dünya târihi olarak yazılanların en güzeli ve en mükemmeli tefsiri, hadîsi, lûgatı, edebiyâtı, sireyi, olayların ve hâlifelerin târihini bir kitabta toplayan Taberî Târihi'dir."(198)

Taberî bu eserinde mühaddislerin târih yazımı ile ilgili görüşlerinin son şeklini sergilemiştir.Ayrıca târihte risâlet görevinin tekâmülünü ve ümmetin tecrübelerinin bütünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır.Çünkü ona göre târih, ilâhî seyrin bir ibret levhâsıdır.(199)

---

(198) Gibb, IX, 132 vd.

(199) Dürî, 136.

I) TABERİ'NİN KAYNAKLARI:

A - KAYNAKLARA BAĞLİLİĞİ:

Haberlerinin çoğunu râvîlerine dayandıran Taberî, târihçinin mantığa, kıyâsa dayanması ve onlardan hüküm çıkarılmasının doğru olmayacağı kanaâtindedir. Çünkü ona göre târih, akli değil, nakli bir ilimdir. (200)

Târihi'nin mukaddimesinde bu görüşünü şöyle ifâde etmektedir: "Bazı yerler hâricinde bahsettiğim bütün hususları, rivâyet olunan haberler ve eserlerden aktardığımı okuyucunun bilmesini isterim. Dolayısıyla bazı haberleri, okuyucu sıhhat derecesi ya da gerçeğe uygun olup olmadığı açısından kabul etmeyebilir veya doğru bulmayabilir. Bu durumda okuyucunun, haberlerin kaynağının ben olmadığımı ve benim sadece naklettiğimi hatırlamasını isterim." (201)

Bu açıklamasından da anlaşıldığı gibi Taberî, sadece fikrine ve görüşüne uygun olanları değil, aynı zamanda uygun olmayanları da nakletmiştir. Her rivâyeti sahibine nisbet etmek suretiyle de sorumluluğunu râvîlerine havâle etmiştir. Eleştirisine gelince, onu da genellikle okuyucularına bırakmıştır. Halîfe Yezîd b. Abdülmelik'in ölümüyle ilgili naklettiği haberi buna örnek gösterebiliriz: "Halîfe Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân 25 Şâbân 105/723 yılında öldü. Bu haberi Ahmed b. Sâbit bana Ebû Ma'ser, İshâk b. İsâ ve ona anlatan yoluyla nakletti. Vâkıdî de aynısını söyledi, fakat ölümünün 38 yaşındayken Dimeşk'te Belkâ adlı yerde vukû bulunduğunu ilave etti. Bazıları onun 40, bazıları ise 36 yaşında öldüğünü iddia ettiler. Ebû Ma'ser, Hişâm b. Muhammed ve Ali b. Muhammed hilâfet süresinin dört yıl bir ay, Vâkıdî ise sade-

(200) Taberî, a.e., I, 8. (Buradan itibaren "Taberî" olarak kaydedeceğimiz dipnotlar Târih kitabına atıftır.)

(201) Taberî, I, 7 vd.

ce dört yıl olduğunu söyledi."(202)

Aynı zamanda muhaddis olan Taberî'yi hadisçilerin tâkip ettiği bu yola sürükleyen bir takım etkenler vardır. Bunlardan biri, toplumun diğer âlimler yanında muhaddise bakış açısı daha farklıydı. Çünkü o binlerce hadisi birbirine benzeyen ve karıştırılma ihtimali çok yüksek olan senedleriyle birlikte ezberlemekteydi. Tabiatıyla bu gayreti muhaddisi toplumun gözünde yükseltmekte ve ona ayrı bir yer kazandırmaktaydı.(203)

Taberî'yi bu yola sürükleyen ikinci etken ise, toplumun hadis ya da haber uydurma hareketinin çok yaygın olmasından dolayı tedvin edilen eserlere şüpheyile bakması ve bu şüphenin giderilmesi için de rivâyetlerin senedleriyle nakledilmesini arzulamasıydı. Yani nakledilen haberlerde uydurma ya da ilâve eylemini engellemeyi istemesiydi.

Toplumun bu arzusunu yerine getirmede en başarılı olanlar muhaddislerdi. Bu nedenle Taberî, Târihi'nde muhaddislerin metodunu kullanmıştır.

B - KAYNAKLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ:

İbn Cerîr et-Taberî'nin, eserini hazırlarken faydalandığı kaynakların bir bölümünü daha önceki kitablardan aldığı bilgiler oluşturmuştur.

Peygamberlerin târihini yazarken, daha çok tefsîr ve siyer kitablarından, özellikle de İbn Abbâs'ın öğrencilerinin ve ekolünden etkilenenlerin tefsîr kitablarından , İbn İshâk'ın "Sîre"sinden ve Vehb b. Münebbih'in "Kitâbü'l-Mübtede' " adlı eserinden faydalandığı anlaşılmaktadır.

---

(202) Taberî, VII, 21 vd.

(203) Ahmed Emin, Zuhru'l-İslam, Kâhire, 1966, II, 46.

Fars târihinde ise, Abdullah b. el-Mukaffâ ve Hişâm el-Kelbî gibi kişilerin Farsça'dan Arabça'ya tercüme ettiği kitablardan faydalanmıştır.

İslam öncesi Arab târihine gelince, Irak'la ilgili haberlerde daha çok Hişâm el-Kelbî'nin, Yemen'le ilgili haberlerde ise İbn İshâk'ın, İbn Vehb'in ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin rivâyetlerine ağırlık verdiği görülür. Bunun yanında Abîd b. Şerye el-Cürhümi'den (204) de yararlanmıştıdır.

Rum tarihiyle ilgili haberlerinde ise, Roma devletini ve Bizans İmparatorluğu'nu yakından tanıyan Şam Hristiyanları'nın kitaplarına dayanmaktadır.

Resûlüllâh'ın sîretiyle ilgili haberleri incelediğimizde, en çok İbn İshâk'ın Sîre'sinden alıntıda bulunduğunu görmekteyiz. Fakat bunun yanısıra Ebân b. Osman b. Affân (öl. 105/723), Urve b. Zübeyr el-Avvâm (öl. 91-101/710-720 yılları arası), Şurahbil b. Sa'd (öl. 123/741), Mûsâ b. Ukbe (öl. 141/758), Âsım b. Ömer b. Katâde (öl. 120/738) ve İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 125/742)'nin rivâyetlerinden de faydalanmıştır.

Râşid Halifeler ve ridde harbleri ile ilgili rivâyetleri ise daha çok Seyf b. Ömer el-Esedî'den almıştır.

Sıffin ve Cemel olaylarında, Ebû Mihnef el-Ezdi (öl. 157/774), el-Medâini (öl. 235/850), Avâne b. el-Hakem el-Kelbî (öl. 147/764), el-Vâkıdî, Ömer b. Şebbe (öl. 264/877) ve İbnü'l-Kelbî, Seyf b. Ömer'in yerini alırlar.

Emevî târihinde ise, Avâne b. Hakem el-Kelbî, Ebû Mihnef el-Ezdi, el-Medâini, el-Vâkıdî, Ömer b. Şebbe, Hişâm el-Kelbî ve Ahmed b. Züheyr'den nakilde bulunur.

---

(204) Abdülmelik b. Mervân dönemine kadar yaşamıştır. (Yâkût Hamevî, a.e., XII, 78.)

Abbâsiler târihinde de, Ahmed b. Ebî Hayseme (öl.279/892) el-Medâini, Ömer b. Râşid, Heysem b. Adiy ve Vâkıdî'den yararlanır.(205)

C - KAYNAKLARINDAN BAZILARI

1-Seyf b.Ömer (öl.180/796):

Zehebi, Seyf b. Ömer'in Vâkıdî'ye benzediğini ve Hişâm b. Urve, Ubeydullah b. Ömer, Câbir el-Cu'fi gibi belirsiz bir çok kişiden nakilde bulunduğunu, İbn Adiy'in de onun hakkında, "Bazı hadisleri meşhur olmakla birlikte çoğu zayıf ve üzerinde durmaya gerek yok" dediğini kaydetmektedir.(206)

Bu ithamlara rağmen Taberî'nin Cemal,Hz. Osman'ın şehâdeti ve Ridde olaylarında Seyf'i ana kaynak olarak seçtiğini görmekteyiz.Taberî Târihi'ndeki Ridde haberlerini inceleyen Âl Yâsin bunların senedlerini yalancı râvîlerle, metinlerinin ise zıtlıklarla dolu olduğunu ve bu haberlerin hiç bir kıymetinin olmadığını iddia etmektedir.(207)

Sanıyorum, böyle bıçak gibi kesip atan bir iddiaya tam olarak katılmak oldukça zor görünmektedir.Çünkü her ne kadar zayıf bir râvî de olsa, İbn Nedîm Seyf'i İslâm târihi alanında çok araştırmasıyla ve "Kitâbü'l-Futûhi'l-Kebîr ve'r-Ridde" adlı eseriyle tanındığını söylemektedir.(208)Yine Cevad Ali de onun söz konusu bu kitabının târihçiler arasında çok ünlü olduğunu vurgulamaktadır.(209)Brockelmann ise, Ta-

(205) Ali,"Mevâridü Târihi't-Taberî",Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmî el-İrakî, yıl:1950, I, 181 vdd.; Hûfi, 188 vdd.

(206) Zehebi, Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl,II,257.

(207) Âl Yâsin, Nusûsu'r-Ridde fi Târihi't-Taberî-Nakd ve Tahlîl,Bağdad, 1973, 66 vd.

(208) İbn Nedîm, 106.

(209) Ali, III, 48 vd.

berî'nin Seyf'i diğer râvîlere tercihinin sebâbinin, olayların tasvîrini ve açıklamasını güzel becermesinden kaynaklandığını söylemektedir.(210)

Seyf b. Ömer, Hz. Osman'ın evinin kuşatılması ve şehâdeti ile ilgili haberlerde Sahâbe'nin ileri gelenlerinin, Medîneliler'in, Ebû Tâlib oğullarının onun şehâdetine göz yumma gibi bir sorumluluklarının olmadığını ortaya koymaya çalışır gibi görünmektedir.Taberî de ondan yaptığı nakilleri yoluyla onun bu görüşüne muvâfakatını izhâr etmektedir.

Anlatılan haberlere göre, Mısırlılar Medîne'ye gelip Hz. Osman'la anlaştıktan sonra memleketlerine dönmek için yola çıkarlar.Güya Medîne'den ayrılırken ellerine güvence olarak verilen yazıda Hz. Osmân, Mısır Vâlîsi'nden onların öldürülmesini ister.Yolda karşılarına çıkan Abdullah b. Sebe' adlı şahıs kapalı olan bu yazıyı açtırır.Birde ne görsünler, mektupta güvence yerine ölüm emri yazılıdır.Bunun üzerine geri dönerler ve Hz. Osmân'ın evini kuşatıp kanını talep ederler.(211)Seyf olayı hikaye ederken, bu arada şu cümleleri kullanmaktadır:"Hatta bunu başardılar bile.Bu menfûr olay karşısında ileri gelen Sahâbe, Medîneliler ve Tâliboğulları bir şey yapamadılar."(212)

Ahmed Şelebi, Murtazâ el-Askerî'nin Abdullah b. Sebe adlı birisi olmadığını, onu Seyf b. Ömer'in uydurduğunu söylediğini eserinde kaydetmektedir.(213)

(210) Brockelmann, Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, Terc.Abdülhalim en-Neccâr, Kâhire, 1974, III,36.

(211) Taberî, IV, 355 vd.

(212) Taberî, IV, 388.vd.

(213) Şelebi, Mevsûatu't-Târîhi'l-İslâmî ve'l-Hadâratu'l-İslâmiyye, Kâhire, 1974, (I),425,(dipnot)

Taberî bu konudaki haberlerinin çoğunu Seyf'ten nakletmekte, Vâkıdî'den ise, ondan naklettiği kadar nakletmemektedir. Bunun sebebinin Vâkıdî'nin mertebe olarak ondan daha üstün olmadığından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca Taberî olayın pek iç açıcı olmamasından dolayı da başka nakillerde bulunmak istemediğini belirtmektedir.(214)

Yine Taberî'nin naklettiğine göre, Cemel olayında, iki tarafın da verdiği emirler ve kullandığı ifâdelerin aynı olması çok ilgi çekicidir. Talhâ ve Zübeyr, ordularının sağ ve sol kanatlarının komutanlarını yerlerine göndermeden önce, "Ali kan akıp hurmet kalkmadıkça bu savaştan vaz geçmeyecek" der, aynı sözü Ali'de kendi sağ ve sol kanat komutanlarına söyler.(215)

Brockelmann'ın da belirttiği gibi, Seyf olayları çok güzel tasvir etmiş ve sanki sözleri söyleyenlerin bizzat yanındaymış gibi anlatmıştır. Olaylar arasında kopukluk bırakmamıştır.

İşte bu şekilde Taberî Seyf'in "Kitâbü'l-Futûhi'l-Kebir ve'r-Ridde", "Kitâbu'l-Cemel ve Mesîru Âişe ve Ali" ve "Kitâbü Makteli Osmân" (216) adlı eserlerinden nakilde bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 270 yerde Seyf'in adını zikrederek ondan haber nakletmektedir.

2- Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ (öl.157/774)

Ebû Mihnef hakkında, Ebû Hâtem, "onun hadisi metrûktur", Dârekutnî ise, onun için "zayıftır" demektedir. Eserlerinden bazıları: Kitâbü Sıffin, Kitâbü Makteli Ali, Kitâbü makteli'l-Hüseyn, Kitâbü Makteli Hucr b. Adiy ve Ashâbih,

---

(214) Taberî, IV, 356.

(215) Taberî, IV, 507.

(216) İbn Nedîm, 106.

Kitâbü Makteli Süleymân b. Surâd ve Kitâbü Makteli Muhammed b. Ebî Bekir (217)

Cemel olayının anlatımı sona erip Siffin savaşının anlatımının başlamasıyla, bu sefer Seyf'in yerini Ebû Mihnef'in aldığı görülmektedir. Fakat onun yanısıra az da olsa, Avâne b. el-Hakem, Ömer b. Şebbe, Vâkîdî, Medâinî ve Hişâm b. Kelbî'nin de rivâyetlerine yer verilmektedir.

Ebû Mihnef bazen olayları ve târihleri karıştırdığında, Taberî bu hatâları diğer rivâyetlerle düzeltme yoluna gitmiştir. Meselâ, Ebû Mihnef: "Hz. Ali ile Hâricîler arasındaki Ehlü Nehr savaşı 37/657 yılında dedi" şeklinde düzelttiğini görmekteyiz. Yine Taberî Hâricîler ile Hz. Ali arasındaki ilişkiyi Ebû Mihnef'ten naklettikten sonra, "İmâratü'l-Esedî bu konuda onu düzelten şu rivâyeti bana nakletti" demektedir. (218)

Taberî'nin Ebû Mihnef'ten nakilde bulunmasının bir takım sebepleri bulunabilir. Bunlardan biri, hataları da olsa, nakilde bulunduğu konulardan ondan başkasında detaylı açıklama bulamamış olabilir. Nitekim Müslim b. Akil'in Kûfe'ye gidişi ve orada öldürülüşü ile ilgili haberi diğer râvilerden naklettikten sonra şöyle der: "Bu konuda Ebû Mihnef'in kıssası daha tam ve daha doyurucudur." (219)

Taberî'nin bu haberlerde Ebû Mihnef'ten rivâyet etmesinin ikinci bir muhtemel sebebi de, bu yazarın dedesi olan Mihnef b. Süleymân el-Ezdi'nin Hz. Ali'nin arkadaşlarından olmasıdır. Dedesi olan bu şahıs Resûlüllâh'tan da rivâyetlerde bulunmuştur. (220) Ebû Mihnef şüphesiz ki, âilesinden Hz.

(217) Yâkût Hamevî, Mu'cemü'l-Udebâ, XVII, 41 vdd.; İbn Nedîm, 105

(218) Taberî, V, 415 vd.

(219) Taberî, V, 351

(220) İbn Nedîm, 105; Yâkût Hamevî, XVII, 41.

Ali taraftarları ile ilgili bir çok haber duymuş olması tâ-
bî bir durumdur.Taberî belki de bu yüzden onun haberlerini
diğerlerinden daha tam ve doyurucu bulmaktadır.Hataları ko-
nusuna gelince, daha önce de bahsettiğimiz gibi, yeri geldik-
çe başka rivâyetlerle bu hataları düzeltme yoluna gitmekte-
dir.

Yine Ebû Mihnef'in çok yönlü araştırmaları bulunmak-
tadır.İbn Nedîm onun 31 kitabının olduğunu belirtmektedir.
(221)

Bundan başka Ebû Mihnef'le Taberî'nin Hâriciler konu-
sundaki görüşleri birbirine yakındır.Ebû Mihnef onlar hakkın-
da şöyle der: "Onlar Hz. Ali ile savaşmaktan da öte dinden
çıktılar.Nitekim el-Mühelleb onlarla çok şiddetli bir şekil-
de savaştı.Bu savaşta az bir bölümü hâriç, Allah onların hep-
sini helâk etti.Bununla da kalmayıp hakârete uğradılar.Çünkü
onlar da müslümanlara aynısını yapmışlardı."(222)Taberî'ye
gelince, o da onların hayatta kalanları için kâfir fetvâsı-
nı vermiştir.(223)

Sonuç olarak, Taberî elinden geldiği kadar, töhmetli
de olsa, konuyla ilgisi en fazla olandan nakilde bulunmaya
çalışmıştır.İthâm altında diye hiç bir râviyi kenara itme-
miştir.Yukarda da gördüğümüz gibi, râvinin yanlışlarını el-
linden geldiğince düzeltmeye gayret etmiştir.

3- İbn Ishâk (85-151/704-768)

Taberî İbn Ishâk'ın "Kitâbü'l-Hulefâ" adlı eserinden
Râşid Halîfeler dönemine ait olaylarda nakilde bulunmuştur.
Bu eserin Hz. Ömer'in öldürülmesi ve "Şûrâ" olayını ihtivâ

---

(221) İbn Nedîm, 105 vd.

(222) Taberî, VI, 304.

(223) Yâkût Hamevî, a.e., XVIII, 83.

eden bazı kısımları Avusturya'nın Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunları Nabia Abotte "Nusûs ale'l-Berdf" (Nabia Abotte, Studies in Arabic Literary Papyri, Chicago, 1957) kitabı içinde yayınlamıştır.(224)

İbn Cerir et-Taberî bu kitabın yanısıra İbn İshâk'ın "Kitâbü's-Sire ve'l-Mübtede' ve'l-Meğâzi" adlı eserinden de yararlanmıştı.(225) Bu eserin İbn Hişâm muhtasarını çıkarmıştır. Bu muhtasar bugün elimizde bulunmaktadır. İbn Cerir et-Taberî, İbn İshâk'ın bu eserini Rey âlimlerinden Muhammed b. Hamîd b. Hayyân et-Temîmî (öl.248/862), Hennâd b. Seriy b. Mus'ab et-Temîmî el-Kûfî(öl.243/857), Ebû Kerîb Saîd b. Yahyâ b. Saîd b. el-Âs el-Emevî ve Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dinâr el-Anzî (öl.252/866)'den öğrenmiştir.(226)

İbn İshâk'ın bu eseri üç bölümden oluşmaktadır:

Birincisi: Mübtede', yani yaratılıştan Hz. Muhammed'in doğumuna kadar olan dönem.

İkincisi: Sire ve Meğâzi, yani Resûlüllâh'ın hayatı ve harbleri.

Üçüncüsü: Halifelerin târihi. (227)

İbn İshâk isnâd kurallarına ve rivâyette tesâhül esaslarına uymadığı gerekçesiyle eleştiriler almıştır.(228) Onların görüşlerine göre, İbn İshâk'ın zaman zaman kullandığı "töhmet edilmeyen kişiden", "bazı ilim sahiplerinden"(229) gibi kapalı ifâdeler kullanması hadis kurallarına aykırıdır. Fakat, bu sadece İbn İshâk'la ilgili bir durum değildir, Taberî gibi bir çokları da bunu yapmışlardır.

---

(224) Terzi, 62.

(225) Ali, yıl:1950, 200.

(226) Ali, yıl:1950, 200-210.

(227) Ali, yıl:1950, 206.

(228) Ali, yıl:1950, 208.

(229) Taberî, I, 110, 322.

Bunun yanısıra şiire çok yer vermesi sebebiyle de eleştirilere mâruz kalmıştır. İbn İshâk'ın kaydettiği şiirler tarihi bir takım olayları aydınlatan neviden olduğunda şüphe yoktur. Nitekim aynısını sened konusunda olduğu gibi Taberî de yapmıştır.

İbn İshâk'ın tenkit edildiği konulardan biri de Yahudi ve Hristiyanlar'dan nakilde bulunmasıdır. Buradan İbn İshâk'ın onları sahipleri olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca ilk dönemlerin târihlerini yazmak için onlardan yararlanmak kaçınılmaz bir şarttır.

İbn İshâk'ın görüştüğü ve rivâyette bulunduğu âlim sayısı 114 civârındadır. (230) Taberî'nin bunlardan kaydettiği râvilerden bazıları ve Taberî Târihi'nde adının geçtiği yer sayısı şöyledir:

İshâk b. Yesâr:7, Yahyâ b. İbâde b. Abdullah b. Zübeyr:17, Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr:16, Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr:16, İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi':24, Abdurrahman b. Hürriyye müz el-A'rec:4, Hişâm b. Urve (öl.146/763):37, Habîb el-Misri (öl.128/766):12, Yahyâ b. Saîd el-Ensâri:11.

Mâlik b. Enes ve Hişâm b. Urve gibi bazı bilginler İbn İshâk'ı kezzâblık ve deccâllıkla suçlamışlardır. (231) Buna karşın İbn Maîn ise, "O sika ve hasenü'l-hadîs idi" demektedir. Âsım b. Ömer b. Katâde de şunları söylemektedir: "İbn İshâk hayatta olduğu müddetçe ilim insanlar arasında devam eder, kaybolmaz." İbn İshâk hakkında buna benzer bir çok sözler söylenmiştir. (232)

Zekî Terzi, G. Levi della Vida'nın İbn İshâk'ın eseri hakkındaki şu cümlelerini kaydetmektedir: "İbn İshâk'ın bir

---

(230) Ali, 1950, 208.

(231) Terzi, 59.

(232) Terzi, 61.

araya getirdiği malzemenin bolluğu ve çeşitliliği onu, haber vericiler çevresini genişletmeğe, yeter derecede güvenilir olmayan bir miktar hadîsi kabul etmeye mecbur etmiştir. O bilgi kaynaklarını tamamlamak için şifre başvurmayı da ihmâl etmedi. Ayrıca o, Peygamber'in hayâtının anlatımından önce neseblere ve eski târihe ait boş malûmâtı da ekledi. İbn İshâk'ın husûsiyeti kendinden önceki yazarlar ile mukâyese edilirse gerçek bir târihçinin husûsiyetidir. İbn İshâk'ın eserinin bu asli ve şahsî mâhiyeti, onun asırlar boyunca gördüğü rağbet ve muvaffâkiyeti haklı çıkarır. Bundan dolayı o sâdece kendinden önce mevcut olan veyâ hemen onu tâkip eden aynı mâhiyetteki eserleri itibârdan düşürdü ve Sîre'nin daha sonraki gelişmesinde katî bir tesîr icrâ etti. İbn İshâk'ın Sîre'si İbn Hişâm'ın rivâyet ettiği şekil yanında, büyük ölçüde et-Taberî'nin iki büyük eserinde, Târih ve Tefsîr'inde nakledilmiştir. Ve bu iki müellifin tavassutu ile daha sonraki târih yazıcılığının başlıca kaynağı haline gelmiştir." (233)

4- İbn Abbâs (öl.68/687)

Taberî'nin râvilerinin hepsi tenkît edilenlerden miydi? Hayır. Bunların içinde bilginler arasında saygın yere sâhip olanları da vardı. Bunlardan biri Hz. Muhammed'in amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs idi. Bu kişinin Taberî Târihi'nde 286 defa adının geçmesi, onun Taberî için ne denli önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında Hz. Ebû Hüreyre'nin 52, Enes b. Mâlik'in 47, Ebû Zerri'l-Ğifârî, Selmânü'l-Fârisî ve İbn Ömer'in ancak bir kaç defa adı geçmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi, Taberî'nin kaynakları İbn Abbâs'ın adı kadar Sahâbe'den ya da Tâbiin'den, başka hiç kimsenin adı geçmemektedir.

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe onun ilmi yönünü şöy-

le dile getirir: "İbn Abbâs, fıkıh, tefsîr, soy bilgisi, geçmiş milletlerin târihleri gibi bir çok ilimde insanların önde geleniydi. Resûlüllâh'ın hadîslerini, Hz. Ebû Bekir, Ömer, ve Osmân'ın aldığı kararları ondan daha iyi bileni, herhangi bir görüşte ondan daha isâbetli düşüneni, yine şifri, Arabça'yı, Kur'ân tefsîrini, matematiği ondan daha iyi bileni görmedim. Bir gün tefsîr, bir gün meğazî, bir gün şiir, bir gün Arab günleri (Eyyâmü'l-Arab) dersi verirdi." (234)

İbn Abbâs aynı zamanda Tevrât hakkında da bilgi sahibiydi. Bilgi edinmek için onu sık sık okurdu. Zaman zaman Ebû'l-Cild b. Ferve el-Ezdi'ye, Ka'bü'l-Ahbâr'a, Vehb b. Münebbih'e ve Abdullah b. Selâm'a sorular sorar, onlardan bilgi alırdı. Kur'ân'ın anlayamadığı yerlerini Tevrât'tan araştırıp anlamaya çalışırdı. Ebû'l-Cild'den rivâyet olunduğuna göre, çok kitab okurdu. Haftada bir Kur'ân'ı, yılda bir de Tevrât'ı devrederdi. (235)

Nitekim Taberî Târîhi'nin İsrâiliyyât, Arab kavimleri ve meğazî ile ilgili bölümlerinin hemen hepsinde İbn Abbâs'tan bir ya da bir kaç rivâyet bulabiliriz.

İbn Abbâs'ın hadislerini Taberî çeşitli hocaları yoluyla onun şu talebelerinden almıştır: Saîd b. Cübeyr (öl. 102/720), Mücâhid b. Cebr Ebû'l-Haccâc el-Mekki (öl. 100-04/618-22), Atâ b. Ebî Rebâh (öl. 114 ya da 115/732 ya da 733), İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime (öl. 105-107/723-25), Ebû Sâlih Bâzân. (236)

(234) İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, Kâhire, 1863, III, 291 vd.

(235) İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Leiden, 1905-1921, VIII, 161.

(236) Ali, yıl:1950, 210-228.

5- Avâne b. el-Hakem el-Kelbi (öl.147/764)

Kûfe âlimlerinden olan Avâne fethlerle ilgili rivâyetleriyle tanınmıştır.Bunun yanında soy bilimi ve şiir sâhâsında da söz sahibidir.Zamanın sika (güvenilir) râvilerinden olan Avâne aynı zamanda Medâini'nin de ana kaynaklarındandır.Söylenildiğine göre, Emevî râvilerinden olan Avâne Hz. Osmân'ın soyundandır.(237)"Kitâbü't-Târîh" ile "Sîretü Muâviye ve Benî Ümeyye" onun kitablarındandır.(238)

Taberî ondan doğrudan doğruya ya da Hişâm el-Kelbi yoluyla nakilde bulunmuştur.Taberî'nin daha önce bahsettiğimiz râvîlerinin çoğu Hz. Ali taraftarı iken, bu râvîsi Emevî taraftarıdır.Buradan İbn Cerîr et-Taberî'nin iki tarafın arasını dengelemek istediği anlaşılmaktadır.(239)

Avâne b. el-Hakem el-Kelbi her ne kadar Emevî taraftarı olsa da, rivâyetlerinde Ebû Mihnef'ten daha mütedildir. Bunu ispat eden şu iki haberi nakledebiliriz:

"Hicrî 40 yılında Muâviye, Büsr b. Ebî Ertâd'ı bir orduyla Medîne'ye gönderdi. Büsr kan dökmeden bu şehre girmeyi başarıp hemen minbere çıktı ve "Muâviye benden söz almasaydı, burada bir tek kişi bırakmaz hepsini öldürürdüm." dedi.(240) Avâne bundan sonra Hasan ile Muâviye arasındaki anlaşmayı anlatmakta ve Hüseyin'in buna razı olmadığını söylemektedir.Ayrıca Hasan'ın Hüseyin'i "sus, ben bu işi senden daha iyi bilirim " deyip susturduğunu kaydetmektedir.(241)

---

(237) Yâkût Hamevî, a.e.,XVI,134-139.

(238) İbn Nedîm, 103.

(239) Gibb, IX, 488.

(240) Taberî, V, 139.

(241) Taberî, V,160.

Avâne ilk dönemlerinde hadis ve rivâyetine önem verirken, daha sonra senedden hoşlanmadığından sened rivâyetini terketmiştir.(242) Zaten bu durum Taberî Târihi'ndeki senedsiz haberlerinden anlaşılmaktadır.

6- Ali b. Muhammed el-Medâinî (öl.225/840)

İbn Maîn onun hakkında: "Sika, sika, sika" demektedir. Ahmed b. Züheyr de ondan nakilde bulunmaktadır.(243)

El-Medâinî Şam fetihleri hakkındaki rivâyetlerde olduğu gibi, Horasan, Fars ve Hind ile ilgili olanlarda da, diğer râvilerden daha ileridir.Yâkût ve İbn Nedîm onun eserlerinin sayısının 225'e ulaşmakta olduğunu kaydederler.(244) Taberî Basralı olan Medâinî'nin daha çok Basra ile ilgili rivâyetlerini almıştır.Bununla ilgili olarak Taberî şöyle demektedir:"Ebû Zeyd, Medâinî ve diğer Basralı râviler şöyle zannetti."(245)

Gibb, Medâinî'nin Irak'la ilgili haberlerini tenkid ve Medîne metoduyla, yani sika olan râvilerden aldığından döneminde çok kabul gördüğünü söylemektedir.(246)

7- Ömer b. Şebbe (öl.262/876)

Dârekutnî onun sika olduğunu söylemektedir.İbn Ebî Hâtem ve İbn Hibbân da aynı görüşe katılmaktadırlar.Hatîb Bağdâdî ise, sika olmasının yanısıra Siyer ve târih bilgi-

(242) Yâkût Hamevî, a.y., XVI, 1134-1139.

(243) Yâkût Hamevî, İrşâdü'l-Erif fi Ma'rifeti'l-Edib, Tahkik: Margilius, (yer yok), 1928, V, 109-118.

(244) İbn Nedîm, 113; Yâkût Hamevî, a.y.

(245) Taberî, VI, 154.

(246) Gibb, IX, 490.

sine de sahip olduğunu belirtir.(247)

Taberî ondan, daha çok Basra ile ilgili rivâyetleri almıştır. Bununla birlikte az da olsa, diğer yerlerle ilgili rivâyetlerine de Taberî'nin Târihi'nde rastlanmaktadır.

8- Ahmed b. Züheyr b. Ebi Hayseme (öl.279/892)

Hatîb Bağdâdî, haberleri tam olarak anlatması nedeniyle, Ahmed b.Züheyr'in Târih'inden daha faydalısını görmediğini söylemektedir.Dârekutnî de Hatîb'in görüşüne katılmaktadır.Ibn Nedîm ise, Ahmed b. Züheyr'in muhaddis, tarihçi ve fakih olduğunu kaydetmektedir.(248) İbn Züheyr soy bilgisini Mus'ab b. ez-Zübeyrî'den, târihi de el-Medâini'den öğrenmiştir.(249)

Taberî Ahmed b. Züheyr'den Emevîler'in son zamanlarıyla, Abbâsîler dönemi haberlerini nakletmiştir.Büyük ihtimalle Taberî ondan rivâyetlerini şifâhen (ağızdan) almıştır.Çünkü ikisi de aynı dönemde yaşamışlardır.

D - SENEDE ÖNEM VERMESİ:

Taberî'nin, içinde bulunduğu ortamın etkisini göz önünde bulundurarak, senede bu denli önem vermesinin sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz:

1- Yaşamış olduğu dönemdeki hadis-târih bağlantısını, Taberî farketmişti.Çünkü İslâm dünyasındaki ilk târihçiler muhaddislerdi.Bunlar Resûlüllâh'ın sîreti ve gazvelerini tes-

(247) Askalânî, Tehzibu't-Tehzib, Haydarâbad, 1907-1909, VII, 460 vd.

(248) Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, II, 156; İbn Nedîm, 286.

(249) Berdî, en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire, Kâhire, III, 83.

pit etmekteydiler.Tabiatıyla bu hadisler târih için de bir malzeme teşkil etmekteydi.Taberî döneminde târih hadisten iyice ayrılmıştı.Fakat yine de aralarında bir bağ kalmıştı. Bu bağ sened bağıydı.(250)Zaten Taberî de muhâddis târihçi idi.ve Tirmizî ile Neseî derecesinde kabul edilmekteydi.(251) Nitekim çocukluğundan itibaren hadis öğrenmeye başlamıştı. Bu tahsîl öğrenim döneminin önemli bir bölümünü almıştı.

2- Ayrıca senede önem verme konusu, Ehli Sünnet ekolünün, üzerinde önemle durduğu bir konuydu.O nedenle buna riâyet etmeyenler sert eleştiriler almaktaydı.ve sözleri de dikkate alınmamaktaydı.Bu sebeple Müslim "Sahîh"inin mukaddimesinde "Dinden olan isnâd" başlığı altında senede özel bir bölüm ayırmıştır.(252)

3- Sened metodu râvinin kendini yalancı durumuna düşmekten korumak için en güvenilir yol olarak kabul edilmiştir. Çünkü sened yoluyla haberin sorumluluğunu râvî, rivâyette bulunduğu şahsa yüklemekteydi.Böylece haberin gerçek sorumlusu haberi ilk nakleden olmaktaydı.Bu sorumluluğun tam olarak gerçekleşebilmesi için senedinin muttasıl (kesintisiz) isnadla ilk kaynağına kadar ulaşması şart koşulmaktaydı. Bu ne kadar güzel yerine getirilirse, haber o kadar değer kazanmaktaydı.Ne kadar zayıf da haber o derece değer kaybetmekteydi.(253)

4- Silah askerin ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, senede hadisin aynı şekilde ayrılmaz bir parçası idi.Askerin silahla kendini düşmandan koruması gibi hadis te kendini senedle yalandan korumaktaydı.Bu duruma işaretle Süfyan

(250)Kâşif,Masâdiru't-Târîhi'l-İslâmî ve Menâhîcu'l-Bahs fih, Kâhire, 1975, 25.

(251) Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lügât,Kâhire,(Tarihsiz),I,78

(252) Müslim, Sahîh,Kâhire, 1955, I, 8.

(253) İbn Haldun, Mukaddime, Kâhire, 1966, 383.

es-Sevri, "İsnâd müminin silâhıdır.Yanında silâhın olmazsa neyle savaşırsın?" demektedir.(254)

5- Haberlerin kaynağının belirli kalabilmesi sened yoluyla temîn edilmeye çalışılmaktaydı.Haberler birer emânet olarak kabul edilip, kendilerine ulaştırıldığı şekilde daha sonrakilere nakleğilmeye çalışılmaktaydı.(255)

6- Taberî'nin yaşadığı asırda, lügat, edebiyât gibi diğer ilimlerin yanında, târihte hadis âlminin etkisi altındaydı.(256)

E - RİVÂYETLERİ ALIŞ ŞEKİLLERİ VE KULLANDIĞI İFÂDELER:

1- Müşâfehe (bizzat dinleme):

Bizzat râviyle buluşup ondan hadis dinleme yolu olan müşâfehe, bütün muhaddisler tarafından kabul gören bir methodtur.Bu şekilde alınan hadisler "haddesenî", "haddesenâ", "ahberenâ" ve "zekerenî fülânün" gibi ifadeler kullanılarak rivâyet edilmekteydi.

Taberî de bu yolla Rey'deki hocası Muhammed b. Hamîd er-Râzî gibi bazı hocalarından İbn İshâk'ın Sîre'sini almıştır.(257) Bunun yanısıra onlardan İslâm öncesi haberlerden de dinlemiş; Ömer b. Şebbe'den Basralılar'ın haberlerini, Ahmed b.Züheyr b. Ebî.Hâysâme'den de Emevîler'in son dönemleriyle, Abbâsîler'in haberlerini dinlemiştir.

2- Kırâat (Okuma):

Rivâyetleri hocanın yazılı eserlerinden doğrudan alma

---

(254) Müslim, I, 9.

(255) Taberî, I, 7 vd.

(256) Emin, Zuhru'l-İslam, II, 47.

demek olan kırâa metoûnda râviden gıyâbi olarak nakilde bulunulmaktaydı. Taberî bu metoddan daha çok Fars, Yunan, Roma târihleri ile ilgili olayları ve soy bilgisi ile ilgili bilgileri Arabça'ya tercüme edilmiş kitablardan naklederken yararlanmıştı.

Bu yolla nakilde bulunduğu hocalarından biri Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'dir. Hişâm kiliselere, tapınaklara, kabirlere gider ve oralardaki kitâbları ve yazıları okumaya çalışırdı. Taberî bu konuyla ilgili Hişâm'ın şu sözünü nakleder: "Hire kiliselerinden Arab haberlerini, Nasr b. Rebia âilesinin soyunu ve onlardan Kısra âilesine hizmet edenlerin hayat hikâyelerini, sahip oldukları mülklerini ve bütün diğer işlerini öğrenirdim." (257)

Taberî Hişâm'dan nakilde bulunurken "huddistü", "kâle", "zeame" gibi ifâdeler kullanır. Hişâm (öl. 204 ya da 206/819 ya da 821) Taberî'nin doğumundan 20 yıl kadar önce ölmüştür. Bu durum bize Taberî'nin onun kitablarından nakilde bulunduğunu göstermektedir.

Bunun yanısıra Taberî Vâkıdî'nin (öl. 208/823) de eserlerinden nakilde bulunmaktadır. Bunun misâllerinden birisi Beşîr b. Sa'd'ın Cinâb Seriyyesi'dir. (258)

Bundan başka yine Heysem b. Adiy ve Seyf b. Omer'in de eserlerinden doğrudan nakilde bulunmuştur. Ne var ki Vâkıdî'nin eserinden başka karşılaştırma yapabilmek için ikinci bir esere sahip değiliz. Ancak Yâkût Hamevî'nin eserinde Ebû'l-Kâsım el-Verrâk'tan nakettiği bir haber Taberî'nin değişik kişilerin eserlerinden alıntıda bulunduğunu a-

---

(257) Taberî, I, 628.

(258) Vâkıdî, Kitâbü'l-Meğâzî, Tahkik: Marsden Jones, London, II, 727; Taberî, III, 23.

çıkça göstermektedir.(259)

3- Mükâtebe (Yazışma):

Yazışma yoluyla hadîs ya da haber alma şekli olan bu metodla Taberî, bazı hocalarından nakilde bulunur. Bunlardan birisi Târih'inde adı sık sık geçen Seriy b. Yahyâ'dır. Bu kişiden "ketebe ileye es-Seriy" ifadesini kullanarak rivâyette bulunmaktadır.(260) Yine bu yolla nakilde bulunduğu diğer bir hocası Ali b. Ahmed b. Hüseyin el-İçlî'dir. Bu şahıs ona Sıffin olayı ile ilgili haberleri mektupla göndermiştir.(261)

4- Belirsiz Kaynak:

Taberî bazı haberleri kaydederken de "kile", "zükira" gibi ifâdeler kullanır. Büyük bir ihtimalle bu tip ifâdelerle rivâyette bulunduğu haberler daha önceden okuduğu ya da duyduğu fakat daha sonra unuttuğu veya siyâsî nedenlerden dolayı sakınca doğuracağından kerktuğu olaylarla ilgili olduğu düşünülebilir.

5- Müşâhede (Şâhit olma)

Taberî, döneminde karşılaştığı olayların haberlerini rivâyet ederken bu metoddan yararlanmıştı. Daha çok eserinin son ciltlerindeki haberlerde rastladığımız bu metodda sened kullanmaksızın rivâyette bulunmuştur.

---

(259) Yâkût hamevî, a.e., XVIII, 81

(260) Taberî, IV, 490 vd.

(261) Taberî, IV, 458.

II) HABERLERİN DÜZENLENMESİ:

Taberî'nin en güzel yönü, haberleri, lafızlarını ve içeriklerini değiştirmeden olduğu gibi nakletmesidir. O herhangi bir konu hakkında eser telif etmek istediğinde, Verrâk adı verilen kitapçıları dolandır, konusuyla ilgisi bulunan bütün eserleri toplar ve onları incelerdi. Ancak ondan sonra tasarladığı konuyu kaleme alırdı. Gerçekten bu durum bir araştırmacı için en güzel ve ideal yoldur.

Yâkût Hamevî onun bu yönünü dile getiren bir haberi Ebû'l-Kâsım el-Verrâk'tan şöyle rivâyet eder: "Taberî benden kendisi için kıyâsla ilgili kitapları derlememi istemişti. Bu istek üzerine onun için otuz kûsür kitab topladım. Bu kitablardan bir müddet onda kaldı. Daha sonra bana iâde ettiğinde kitabların bazı yerlerinde kırmızı işaretler olduğunu gördüm." (262)

Taberî'nin kıyâs için yaptığı bu hareketi diğer konularda da yaptığında şüphe yoktur. Onun târih kitabını biraz inceleyen kişi, haberlerin düzenlenmesinin iki ana şekil üzere yapıldığını görür. Bunlardan birincisi haberlerin kendi aralarında düzenlenmesi, ikincisi ise kitab içindeki yerinin tespit edilmesidir.

A- HABERLERİN KENDİ ARASINDA DÜZENLENMESİ:

Taberî dinlediği yerde okuduğu rivâyetler arasında aynı konuyla veya olayla ilgili olanları bir arada kaydeder. Bunu yaparken de İbn Şihâb ez-Zühri, İbn İshâk ve Ali b. Muhammed el-Medâinî gibi râvîlerinin yolunda yürür. Bu arada onların haberlerde yapmış olduğu düzenlemeleri de olduğu gibi aktarır, herhangi bir değişiklik yapmaz.

Taberî'nin eserini incelediğimizde, bu tür düzenlemesini rivâyetlerinin konumuna göre, üç şekilde gerçekleştirdiğini görürüz. Bunlardan birincisi birbirine uygun olan haberler arasında, ikincisi birbirine zıt olan haberler arasında, üçüncüsü ise, hasımların haberleri arasında yaptığı düzenleme çalışmasıdır.

1- Birbirine Uygun Haberler Arasında Düzenleme:

İbn Şihâb ez-Zühri, İbn İshâk, Ali b. Muhammed el-Medâini ve Ebû Mihnef gibi râvilerinin yolunda yürüyerek Taberî, onların aynı konuyla ilgili bir arada veya birleştirmek sûretiyle naklettikleri haberleri olduğu gibi kaydetmektedir. Onlar bazı rivâyetlerde diğerlerinden daha fazla bilgi olduğunda, bunları birbirleriyle tamamlayıp hepsini tek rivâyetmiş gibi kaydetmişler ve dolayısıyla ilgili senedleri de birlikte vermişlerdir. Taberî râvilerinin tâkip etmiş oldukları bu metodu aynen uygulamış ve bir kelimeyi dahi değiştirme yoluna gitmemiştir.

"İbn Hamîd- Seleme- Muhammed b. İshâk- Zühri- Alkame b. Vakkâs el-Leysi, Saîd b. Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr ve Ubeydullâh b. Abdullah b. Uteybe (263) Zühri şöyle dedi: "Her bir râvi bu hadîsin bir bölümünü anlattı. Bazıları olayla ilgili haberi diğerlerinden daha iyi bellemişti. Ben de

---

(263) Sened zincirinde haberi öncekinden alan râvilerin adlarının arasına tire (-) işareti koydum. Yani yukarıda görüldüğü gibi İbn Hamîd Seleme'den nakletmektedir. Bir râvinin birden fazla râviden naklettiği durumlarda ise, bu durumu belirtmek için nakilde bulunduğu râvilerin adlarının arasına virgül (,) koydum. Yani yukarıda görüldüğü gibi, Zühri Alkame'den, İbn Müseyyeb'den, Urve'den ve Ubeydullah'dan nakletmektedir.

onların bana anlattıklarının hepsini senin için bir araya topladım."(264)

Gördüğümüz gibi Zühri aynı konuyla ilgili hadislerin hepsini, kaynaklarını belirtmek sûretiyle tek sened içinde toplayıp rivâyet etmiş ve bu hareketine sebep olarak da, bazı râvilerin diğerlerine nazaran haberi daha tam olarak nakletmesini göstermiştir.

Ayrıca söz konusu haberle ilgili kaydettiğimiz dipnotta belirttiğimiz gibi aynı haberin hiç bir değişikliğe uğramadan İbn Hişâm'ın kitabında da bulunması, Taberî'nin haberleri nakilde ne kadar titiz olduğunu ortaya koymaktadır. Taberî'nin bu hareketi ona güvenin artmasına neden olmuştur.

Taberî'nin İbn İshâk'tan naklettiği düzenlemeye şu haberi örnek olarak kaydedebiliriz: "İbn Hamîd- Seleme- İbn İshâk- Muhammed b. Müslim ez-Zühri, Asım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebi Bekir, Yezid b. Rûmân- Urve ve diğer âlimlerimiz- Abdullah b. Abbâs. Her biri bu hadîsin bir bölümünü anlattı. Ben de hepsinin hadîsini aşağıdaki "Bedr" hadîsinde birleştirdim. Bu hadîste şöyle dediler:....."(265)

Yine Ali b. Muhammed el-Medâinî'den naklettiği düzenlemeye ise şu haberi örnek gösterebiliriz: "Ali- Bişr b. İsa- Ebû Safvân; Ebu's-Seriy ve Cebele b. Ferrûh- Süleymân b. Mücâlid; Hasan b. Reşid- Tufeyl b. Mirdâs el-Ammî; Ebu's-Seriy el-Mervezi- amcası (an ammihi); Bişr b. İsa ve Ali b. Mücâhid- Hanbel b. Ebi Hureyre- Merzubân-ı Kûhistân, Ayyâş b. Abdullah el-Ğanevî- Horasanlı şeyhler, Zi'ri. Her bir râvi şu haberin bir bölümünü rivâyet etti. Ben de onları düzenle-

---

(264) Taberî, II, 611; İbn Hişâm, es-Siretu'n- Nebeviyye, Tahkik: Mustafa es-Sekâ vd., Kâhire, II, 297.

(265) Taberî, II, 427; İbn Hişâm, I, 606 vd.

yip tek hadis haline getirdim!"(266)

Ali b. Muhammed el-Medâini ile ilgili diğer bir örnekte de şöyledir: "El-Medâini, el-Mufaddal b. Muhammed'in, Yahyâ b. Tufeyl'in ve Züheyr b. Henfid'in aşağıdaki haberi rivâyet ettiklerini ve bazılarının haberinde diğerine göre biraz daha fazlalık olduğunu belirtti....."(267)

Ebû Mihnef'le ilgili ise şu örneği verebiliriz: Hişam b. Muhammed- Ebû Mihnef- el-Mücâlid b. Saîd, Sak'ab b. Züheyr, Fudayl b. Hudeyc, eļ-Hüseyn b. Ukbe el-Murâdi. Ebû Mihnef şöyle dedi: "Her bir râvî, Hucr b. Adiy ve arkadaşlarıyla ilgili haberin bir bölümünü anlattı. Her birinin rivâyeti şu hadiste birleşti."(268)

Örneklerde de gördüğümüz gibi, Taberî hocalarının metodunu takip ederek birbirlerini tamamlayan haberleri birleştirerek kaydetmiştir. Birinde fazlalık varsa, onu diğer habere eklemek suretiyle tek habermiş gibi naklederek tam bilgi vermeye çalışmış ve böylelikle eserinden yararlanmak isteyenlere büyük bir kolaylık sağlamıştır. Onların birbirlerinin tamamlayıcısı olan dağınık haberleri toplamakla meşgul olmalarını ve gereksiz yere yorulmalarını önlemiştir. Dalayışla kafalarında planlamış oldukları konuya daha iyi yönelmelerini temin etmiştir.

2- İhtilâflı Rivâyetler Arasında Düzenleme:

Taberî birbirini tamamlayan rivâyetleri bir yerde toplamaya önem verdiği kadar, ihtilâflı rivâyetleri ard arda sıralamaya da aynı şekilde ihtimâm gösterir. Bu ihtilâflar bazen rivâyet edilen haberde bir husus, bazen bir târih, ba-

---

(266) Taberî, VI, 461.

(267) Taberî, VI, 176.

(268) Taberî, V, 253.

zen de haberin tümünü ilgilendiren bir konu olmaktadır. Bunların kaydedilmesi her bir râvinin olaya bakış açısını ortaya koymaktadır.

Taberî'nin, Allah'ın dünyayı yaratma hareketinin hangi gün başladığı ile ilgili kaydettiği ihtilâflı haberler, onun bir nokta çevresindekileri düzenlemesine örnek gösterebiliriz? Acaba bu yaratma eylemi Cumartesi günü mü başladı, yoksa Pazar günü mü? Taberî bu konuda, kimin hangi görüşe sahip olduğunu delilleriyle açıklamaya çalışmıştır.(269)

Yine Hz. Âdem ve Havvâ'nın kendilerinden önce ölen çocuklarının olup olmadığı hususunda birbirine ters düşen haberleri arka arkaya sıralamıştır.(270)

Ayrıca Ciyumart'ın Hz. Âdem mi, yoksa neslinden birisiymi olduğu konusunda da Fars âlimlerinin ve diğerlerinin görüşlerini naklederek şöyle der: "Fars âlimlerinin birçoğu onun Hz. Âdem olduğunu zannetti. Bazıları da Havvâ'dan olan oğullarından biri olduğu kanaâtine vardı. Bunların yanı sıra başka görüşler de ortaya atıldı. Fakat hepsini nakletmeye kalkmış olsak, kitabta çok yer işgal edeceğinden üzerinde daha fazla durmak istemedik." (271)

Buradan da anlaşıldığı gibi Taberî, okuyucusuna Hz. Âdem'i ve onunla ilgili söylentileri öğretmek için aşırı gitmeden mümkün olduğu kadarıyla birçok rivâyetlere başvurmuştur. Bu konuda bilgi sahibi olanlardan hem kendisini hem de okuyucusunu faydalandırmaya çalışmıştır.

Bundan başka Hz. Âdem'in yeryüzüne inişiyle Hz. Muhammed'in hicreti arasında kaç sene geçtiği konusunda rivâ-

---

(269) Taberî, I, 44, vd.

(270) Taberî, I, 150.

(271) Taberî, I, 146.

yet olunan haberleri nakleder. Bu hususta Yahudi, Hristiyan, Mecûsi ve İslâm âlimlerinin görüşlerini şöyle kaydeder: "Ehli Kitab'tan olan Yahûdiler Tevrat'taki peygamberlerin ve kral-
ların ömürleri hakkında mevcut olan bilgilerden hareketle bu müddetin 4642 sene ve bir kaç ay olduğunu savundular. Hris-
tiyanlar ise, Yunanca Tevrat'tan hareketle bu müddetin 5992 sene ve bir kaç ay olduğunu iddia ettiler. Farslı Mecûsiler de, bunun 4182 sene 10 ay 19 gün olduğu görüşünü benimsedi-
ler. Hicretle Yezdecird'in öldürülmesi arasındaki zaman da bu hesâba dâhildir. .... İslâm âlimlerine gelince, onların gö-
rüşlerini daha önce belirtmiştik. Burada sadece önceden bah-
setmediklerimi kaydediyorum: Hz. Âdem ve Nûh arasında 10 a-
sır geçti. Her asır yüz senedir. Hz. Nûh ile İbrâhîm arasında 10 asır geçti. .... Hz. İbrâhîm ve Mûsâ b. İmrân arasında 10 asır geçti..." (272)

Gördüğümüz gibi Taberî, birbiriyle uyuşmayan dört ay-
rı tarafın rivâyetini de tarafsız bir şekilde kaydetmiştir.

Eserinin bir başka yerinde de Uhud harbinden bahseder-
ken İbn İshâk'ın rivâyetine yer verir. Bu arada Süddî'nin o-
nun haberine ters düşen rivâyetini nakletmeyi de ihmâl etmez.
Bunu yaparken de şu ifâdeyi kullanır: "Süddî ise, bu olayı
başka türlü anlattı." (273)

Taberî Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in İbn Zübeyr'e ters düş-
mesi ile ilgili haberleri hicrî 67 yılı elayları içinde kay-
detmektedir. Vâkıdî'nin de bu konuda anlatılanlara ters dü-
şen bir rivâyeti olduğunu şu ifâdesiyle belirtir: "Vâkıdî,
Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in haberini hikâye etti. Fakat bu mesele-
de anlattığımız şu rivâyete muhâlefet etti..." (274)

---

(272) Taberî, II, 234 vd.

(273) Taberî, II, 503.

(274) Taberî, VI, 114.

Taberî bir konuda ya da bir olayda anlatılan haberler arasında bir uyumsuzluk olduğunda işte bu şekilde söz konusu duruma ve sâhibine işâret etmiştir.Çünkü birbirine ters düşen bu rivâyetler olayın toplumda nasıl algılandığını ve ne gibi etkiler bıraktığını açıklamaktadır.

3- Rakip Tarafların Rivâyetlerini Düzenleme:

Taberî eserinde iki taraf arasındaki mücâdeleden söz eden haberleri, bizzat tarafların kendi râvîlerinden almaya çalışmaktadır. Ayrıca mümkün mertebeye haberleri birinci kaynaktan nakletmeye gayret ettiği görülmektedir.Bunun yanında her iki tarafın verdiği haberleri karşılıklı olarak kaydetmektedir. Böylelikle hâkim önünde kendilerini savunan dâvâlı ve dâvâcı pozisyonunu oluşturmaktadır.Yalnız hüküm verme noktasına gelince, onu okuyucusuna bırakmıştır. Dolayısıyla okuyucu, bir nevi hâkim konumuna girmiş, kendi şahsiyetini ise, çoğu zaman rivâyetlerin arkasında gizlemiştir.Çünkü ona göre târih akli bir ilim değil, nakli bir ilimdir.

Hicrî 61 yılında vukû bulan Kerbelâ hâdisesi ile ilgili haberleri, hem Hüseyin tarafının, hem de ordusunu Ömer b. Sa'd'ın komuta ettiği Yezid tarafının râvîlerinden nakletmesini buna örnek gösterebiliriz.Hüseyin tarafından rivâyet ederken şöyle der: "Ebû Mihnef anlattı:Abdurrahmân b. Cündüb- Ukbe b. Sem'ân.Gecenin sonuna doğru Hüseyin su ihtiyâcının karşılanması, sonra da hareket edilmesini emretti. Biz de öyle yaptık..."(275)

Ömer b. Sa'd tarafından rivâyet ederken de şöyle der: "Hişâm anlattı:Avâne b. el-Hakem- Ammâr b. Abdullah b. Yezâr el-Cühenî- Babasından şöyle rivâyet etti:"Hüseyin'in üzerine yürümesi emredilmiş olan Ömer b. Sa'd'ın huzuruna gir-

dim..."(276)

Daha sonra tekrar Hüseyin taraftarlarının içinde bulunan ed-Dahhâk el-Meşrîkî'nin ağzından şöyle nakleder:"Bize doğru yönelince alevlice yanan odun ve kamışa baktılar..." (277)

Yine tekrar Ömer b. Sa'd'ın tarafına yönelip Şamlı Ali b. Hanzala b. Es'âd'ın kavminden Hüseyin'in şehid edilmesini gören Küseyyir b. Abdullah eş-Şa'bfı adlı kişiden rivâyet etti: "Hüseyin'e doğru yürüdüğümüzde ...." (278)

Taberî'nin olayı şâhitlerinden nakletme konusundaki hırsına işâret eden yukarıdaki örneklere Hüseyin'in öldürülmesi ile ilgili şu haberi de ekleyebiliriz:"Ebû Mihnef-Yûsuf b. Yezîd- Afîf b. Züheyir b. Ebî'l-Ahnes (o, Hüseyin'in öldürülmesine şâhit olmuştu.)...Râviye rivâyetinin sonunda, "sen bunu gördün mü?" diye soruldu.O da cevap olarak, "gözlerim gördü,kulaklarım işitti" dedi." (279)

Taberî söz konusu ihtimâmına işâret eden bu soru cevabı bile, olayla ilgisi olmamasına rağmen nakletmiştir.

Hicrî 145 yılında, Muhammed b. Abdullah en-Nefsü'z-Zekiyeye'nin Ebû Ca'fer Mansûr'un üzerine yürüyüşüyle ilgili haberleri naklederken de Taberî, âdeti üzere her iki tarafın da rivâyetlerini karşılıklı olarak kaydetmiştir.

Taberî bu konuyla ilgili şöyle der: "Ömer b. Şebbe-Muhammed b. Yahyâ- Hâris b. İshâk anlattı:"İbnü'l-Kuserî,

---

(276) Taberî, V, 409 vd.

(277) Taberî, V, 423.

(278) Taberî, V, 426.

(279) Taberî, V, 431 vd.

Muhammed'i aldatmaya karar verdikten sonra şöyle dedi:"Ey Müminlerin Emiri!..." " (280)

Taberî sonra Muhammedü'n-Nefsi'z-Zekiyye tarafına geçip Ömer'den şu haberi nakleder:"İsâ--Mûsâ b. Abdullah anlattı:"Muhammed beni ve Rezzâm'ı bir gurup içinde ona katılmaya dâvet etmemiz için Şam halkına gönderdi..." " (281)

İbn Cerîr et-Taberî kendi dönemindeki olaylarda da aynı yolda yürümeye çalışmıştır. Buna Zencî fitnesi hakkında rivâyet ettiği haberleri örnek gösterebiliriz.255 yılında başlayıp 15 sene devam eden bu olayla ilgili her iki taraftan da rivâyet etmeyi ihmâl etmez.Verdiği haberleri karşılıklı olarak, Halife Mu'temid ve Zencî taraftarlarının râvilerinden aktarır.

Bu rivâyetlerden biri şöyle başlar:"Zencîler'in komutanından nakledildi:"Abadan ya da Übülle'den hangisine yürüyeceğim konusunda tercihte bulunmak zorunda kaldım.Bunun üzerine Abadan'a yürümeye karar verdim..." " (282) Basra'ya girdiğinde Zencî komutanının Basralılar hakkında söylediği sözü işitenden ise şöyle rivâyet eder: "Muhammed b. el-Hasan b. Sehl'den anlatıldığına göre, o şöyle dedi:"Zencî komutanının "Basralılar'a çok bedduâ ettim" dediğini duydum." " (283)

Bu örneklerde Taberî'nin iki muhâlif tarafın farklı bakış açılarına sahip râvilerinin haberlerini bir arada kaydettiği, böylelikle de okuyucusunun daha sağlıklı hüküm vermesine yardımcı olmaya çalıştığı görülmektedir.Ayrıca iki taraf arasında cereyân eden olayı tarafların karşılıklı olarak nasıl algıladıklarını da açıklığa kavuşturduğu anlaşılır.

---

(280) Taberî, VII, 572.

(281) Taberî, VII, 972.

(282) Taberî, IX, 471.

(283) Taberî, IX, 481.

B - HABERLERİN KİTAB İÇİNDEKİ YERİNE
GÖRE DÜZENLENMESİ:

1- Haberlerin Konularına Göre Düzenlenmesi:

Taberî Târih kitabını iki ana bölüme ayırmıştır. Bunlardan birincisi yaratılışla başlayıp Hz. Peygamber'in hicretine, ikincisi ise hicretten itibaren hicri 302 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Birinci bölümde haberleri vukû buldukları sene ve aylara göre değil de konularına göre derleyip düzenlemiştir. Yani aynı konuyla ilgili olanları değişik aylarda ve yıllarda cereyân etseler de tek başlık altında toplamıştır.

Diğer yandan onları yıllara göre dağıtması imkansızdı. Çünkü elinde bulunan kaynaklarda genellikle olayın olduğu zaman ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Nitekim eskiden hâdiselerin nasıl târihlendirilip zaman dilimlerine ayrıldığını ifâde eden Şa'bi'nin şu sözünü kaydetmektedir: "Târih 'Tûfan' dan Hz. İbrâhîm'in ateşe atılmasına, ondan Hz. Yûsuf'a ve ondan Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine, ondan Hz. Süleymân'ın krallığına, ondan Hz. İsâ'ya ve ondan da Hz. Muhammed'in peygamber oluşuna kadardır." (284)

Eserinin birinci bölümünde tâkip ettiği bu metod, aynı konuyla ilgili hâdiseleri bir arada kaydetmesi dolayısıyla, öğrenim açısından çok faydalı olmaktadır. Çünkü aynı nedenli olayların bir başlık altında toplanması aralarındaki bağlantının tespitini kolaylaştırmakta ve konu hakkında daha derli toplu bilgi edinilmesine yardımcı olmaktadır.

---

(284) Taberî, I, 193.

2- Haberleri Yıllarına Göre Düzenleme:

Taberî Hicret'e kadar cereyân etmiş olan olayların haberlerini konularına göre düzenlerken, bundan sonrakileri -hicri 302 yılına kadar- yıllarına göre düzenlemiştir. Çünkü artık bu dönemden itibaren kaynaklar çoğalmaya başlamaktadır. Zirâ Hz. Muhammed'in hayatını ve savaşlarını kaydetmek vesilesiyle, müslümanlar da tarihçiliğe ilk adımlarını atmışlar ve olayları, yılları, ayları hatta günleriyle kaydetmişlerdir. Bu hareket Hz. Peygamber'in hayatı ve savaşlarının târihinin yazılmasıyla kalmayıp, halifelerin ve diğer milletlerin de târihine yansımış, böylelikle Hicret'ten sonraki olayları yıllarına göre düzenleme imkânı doğmuştur. Bu nedenle Taberî de eserinin Hicret'le başlayan bölümünden itibaren haberleri ilgili oldukları yıllara göre düzenleme metodunu tercih etmiştir. Yani hicri birinci yılda olan olaylar hakkındaki haberleri nakletmiş; sonra "ikinci sene, üçüncü sene" gibi ana başlıklar altında sözünü ettiği yılın olaylarını kaydetmiştir.

Taberî cereyân ettikleri yıllara göre tasnif etmiş olduğu haberlerden bazılarını ayrıca varsa, ayı ve günü ile de tarihlendirir. Hatta vukû bulduğu günün adını bile kaydeder. Bunu yaparken de, değişik kaynaklardan faydalandığından, farklı takvimlere ve tarihlendirmelere başvurur. Bunlardan birincisi Hicri Takvim, ikincisi Süryânî Takvim, üçüncüsü de halife ve emirler gibi ileri gelenlerin makâmına geçiş ya da ölüm târihleridir. Şimdi Târih kitabından bunlarla ilgili örnekleri görmeye çalışalım:

a) Hicri Takvim:

İbn Cerîr et-Taberî, Târih'inin ikinci bölümünde anlattığı olayların çoğunun târihini günü ve ayıyla olmak üzere Hicri Takvimle kaydetmeye çalışmıştır. Onun bu uygulamasını daha iyi anlayabilmek için ilgili örneklere bir göz atalım:

Hicrî 11 yıl hâdiseleri arasında yer alan ve senedi Hicâz fakihlerine uzanan bir haberde Resûlüllâh'ın ölüm târihini şöyle kaydeder: "Resûlüllâh Pazartesi günü öğle vakti vefât etti, o gün târih Rebiulevvel ayının ikisini göstermekteydi. Vâkıdî ise, Pazartesi günü öldüğünü fakat o gün Rebiulevvel ayının onikisi olduğunu iddia etti." (285)

Hız. Ömer b. Hattâb ile ilgili haberde de şöyle der: "Hançerlendiğinde takvim 26 Zilhicce 23 tarihini göstermekteydi, o gün Çarşamba idi. Toprağa verildiği zaman ise, 24 yılı Muharrem ayı hilâli ve Pazar sabahı idi." (286)

El-Eşter'in İbn Ziyâd'la savaşmak için çıkışıyla ilgili Ebû Mihnef'ten naklettiği haberde ise şöyle der: "24 Zilhicce 66 tarihine rastlayan Cumartesi günü hareket etti." (287)

Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesi ile ilgili de şöyle der: "13 Cemâziyelevvel (ya da Cemâziyelâhir) 42 tarihine rastlayan Salı günü öldürüldü." (288)

Hicrî 145 yılında Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin öldürülmesi hakkındaki haberin tarihini de şöyle kaydeder: "Muhammed 14 Ramazan tarihine rastlayan Pazartesi günü ikindiden sonra öldürüldü." (289)

Elinde mevcut olan kaynaklarda varsa, günün adını dahi kaydeden Taberî, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, detaylı değilse, mevcut olanı kaydetmekle yetinmiştir. Bununla

---

(285) Taberî, III, 200.

(286) Taberî, IV, 193.

(287) Taberî, VI, 81.

(288) Taberî, VI, 162.

(289) Taberî, VII, 597.

ilgili olarak Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in Kûfe'ye gelişini hicrî 64 yılı olayları arasında şu şekilde kaydeder: "Muhtâr b. Ebî Ubeyd Kûfe'ye bu yılın Rmazan ayının yarısında geldi."
(290)

Yedinci yıl olayları arasında Hayber'in Fethi'nden söz ederken de sadece, Safer ayında fethedildiğini kaydeder.(291)

Celûla olayına gelince de, sadece 16 yılında olduğunu kaydeder.(292)

b) Süryânî Takvim:

Taberî olayları yalnızca Hicrî Takvim'le kaydetmekle yetindi mi? Hayır, elindeki kaynaklarda varsa, Süryânî Takvimine de yer vermiştir.Hârûn Reşid'in oğlu Muhammed Emin'in öldürülmesi ile ilgili olayı şu şekilde târihlendirir:"Bu hâdise 25 Muharrem 198 târihine tesâdüf eden Pazar gecesi,Süryânî Takvimi'ne göre ise, 25 Eylül'de vukû buldu."(293)

Taberî el-Muntasır'ın Vâsıf'ı Malatya'ya saldıran Rumlar'a karşı gönderirken Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e yazdığı mektupta onun 12 Rebiulevvel 218 târihinde yola çıktığını belirttiğini kaydetmekte ve acem ayında bunun Haziran'ın yarısına, Malatya'ya girişinin ise Temmuz'un ilk gününe rastladığını ifade etmektedir.(294)

Taberî yine Cemâziyelevvel 249 târihine rastlayan Cuma günü Samarrâ'ya yağmur yağdığını ve bugünün Temmuz ayı-

---

(290) Taberî, V, 659.

(291) Taberî, III, 17.

(292) Taberî, IV, 24.

(293) Taberî, VIII, 482.

(294) Taberî, IX, 243.

nın 16'sına rastladığını söylemektedir.(295)

Yine 3 Cemâziyelevvel 284 ve 10 Haziran Çarşamba günü Nevruz gecesinde ateş yakılmasının yasaklandığının mahallelerde ve pazar yerlerinde ilân edildiğini kaydetmektedir.(296)

Bu örnekler bize Taberî'nin haberleri açık seçik nakletmek hususunda ve mevcut olan bilgilerin hepsini okuyucusuna aktarmak isteğindeki hırsını, kararlılığını sergilemek için yeterlidir.

c) Devlet Adamlarının Makamlarına Geçişleri
ya da Ölümleri:

İbn Cerir et-Taberî yukarıdaki takvimlerin yanısıra olayların târihlerini belirlemede, halîfeler ve komutanlar gibi önemli kişilerin makamlarına geçişlerinden ve ölüm târihlerinden de faydalanmıştır.

Kûfe'nin imârı için çizilen planla ilgili kaydettiği haberini buna örnek gösterebiliriz. Bu olayı şöyle târihlendirmektedir: "Kûfe'nin planının çizimi Hz. Ömer'in hilâfete geçişinden 3 yıl 8 ay sonra gerçekleşti. Bu, Hicret'in 17. yılıdır."(297)

Ebû Zerr'in Hz. Osmân'ın hilâfetinin 8. yılı Zilhicce ayında öldüğünü kaydeder.(298)

İskenderiye'nin fethinin târihi konusunda da şöyle demektedir: "Bazı kişiler İskenderiye'nin 25 yılında ve Hz.

---

(295) Taberî, IX, 265.

(296) Taberî, X, 53.

(297) Taberî, IV, 42.

(298) Taberî, IV, 308.

Osmân'ın hilâfetinin 2. yılında fethedildiğini iddia ettiler..." (299)

Hemedân'ın fethinin târihini de şu şekilde kaydetmektedir: "Hemedân'ın fethi Hz.Ömer'in öldürülüşünün altıncı ayı olan Cemâziyelevvel'de gerçekleşti."(300)

Rey'in fethinin ise, Hz. Ömer'in ölümünden iki yıl önce olduğunu kaydetmektedir.(301)

Yine bir başka haberde de, "İbn Âmir'in emirliğinin 3.yılında ..." (302) şeklinde târihlendirme yoluna gitmiştir.

Muâviye ile ilgili bir rivâyette de şöyle bir ifâde kullanır:"Hz.Osmân'ın ölümünün üçüncü ayı olan Safer'de, Muâviye Abs oğullarından bir adamı çağırdı..."(303)

Taberî'nin târihleri kaydemiş şekillerinin farklı farklı olması, onun nakillerde ne bir fazlalık ne de bir eksiklik yapmadığını, bilakis olduğu gibi kaydettiğini ispatlamaktadır.Zaten bu durumu kitabının mukaddimesinde belirtmektedir.Çünkü o târihi nakli bir ilim olarak düşünmektedir.Dolayısıyla da nakledildiği gibi kaydetmektedir.(304)

---

(299) Taberî, IV, 105.

(300) Taberî, IV,148.

(301) Taberî, a.y.

(302) Taberî, IV, 326.

(303) Taberî, IV, 444.

(304) Taberî, I, 8.

III) GENEL HABERLER:

A- DEVLET ADAMLARI VE ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER:

Taberî eserinde devlet adamlarının, özellikle halifelerin, komutanların ve ileri gelenlerin tanıtımına büyük önem vermiştir. Yani onlardan biri ölünce, kişiliğinden, doğumundan, ne kadar görev yaptığından, ne kadar yaşadığından vb. söz etmiştir.

İbn Cerîr et-Taberî bu anlatıma Resûlüllâh, Râşid Halifeler, Emevî ve Abbâsî halifeleriyle başlamıştır.

Konuyla ilgili, senedi İbn Abbâs'a dayanan bir hadiste şöyle der: "Resûlüllâh 40 yaşında peygamber olarak görevlendirildi, kendisine 13 yıl Mekke'de, 10 yıl da Medîne'de vahiy geldi. 63 yaşında iken de vefât etti." (305)

Hız. Ebû Bekir hakkında ise şöyle der: "22 Cemâziyel-evvel 13 târihine tesâdüf eden Salı akşamı vefât etti. Hilâfet görevinde 2 sene 3 ay 10 gece bulundu. 3. Fil yılında (306) doğmuş olan Ebû Bekir, vefât ettiğinde 63 yaşındaydı." (307)

Ömer b. Abdülazîz hakkında da Ebû Mihnef'ten şu rivayette bulunur. "Ömer b. Abdülazîz vefât ettiğinde 25 Receb 101 târihine rastlayan bir Cuma günüydü. Bu esnada 39 yaşından bir kaç ay almıştı. Hilâfet müddeti 2 sene 5 aydır." (308) Annesi Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb'dır. Ona Emevîler'in yarık başlısı denilirdi. Çünkü babasının hayvanlarından birisi başını yarmıştı..." (309) Taberî onun hakkında bu ve

---

(305) Taberî, III, 216.

(306) Fil olayından 3 yıl sonra.

(307) Taberî, III, 420.

(308) Taberî, VI, 565.

(309) Taberî, VI, 566.

benzeri açıklamalarda bulunduktan sonra, "Bazı işlerinin ve davranışlarının bahsi" şeklinde başlık atıp sayfalarca ondan bahsetmektedir.(310)

Me'mûn hakkında ise şunları kaydetmektedir:"Perşembe günü ikindiden sonra öldü.O gün takvim 18 Receb 218 târihini göstermekteydi...Hilâfet görevi 20 sene 5 ay 23 gün sürdü...107 yılı Rebfullevvel ayının yarısında doğmuştu..." (311)Taberî diğer bazılarında olduğu gibi aynı şekilde Me'mûn hakkında da bir bölüm tahsis edip onun yaptığı işlerden, kişiliğinden vb. den söz etmektedir.(312)

İbn Cerîr et-Taberî sadece halifelerle kalmaz, aynı zamanda komutanlar ve önemli şahsiyetler hakkında da bilgi verir.Meselâ Vâkıdî'den nakille, Hâlid b. Velid'in hicri 21 yılında Humus'ta öldüğünü ve Ömer b. Hattâb'ı da vâsi tayin ettiğini kaydeder.(313)

Yine Ebû Müslim Horasânî'nin öldürülmesini ve buna sebep olan olayı özel bir bahis açarak anlatır.(314)

İbn Cerîr et-Taberî böyle bir yola başvurup önemli şahsiyetler hakkında bilgi vermekle okuyucularını onlardan da haberdâr etmiş ve târihin oluşumunda rol oynayan bu kişilerle ilgili bir çok noktaları aydınlatmıştır.

B - HAC:

İbn Cerîr et-Taberî'nin dikkatle üzerinde durduğu hususlardan biri de yıllık olarak tespit edilen "hac emirliği"

---

(310) Taberî, VI, 566-573.

(311) Taberî, VIII, 650.

(312) Taberî, VIII, 651-666.

(313) Taberî, IV, 144.

(314) Taberî, VII, 479.

dir.Eserinin sonuna kadar devam ettirdiği bu konudaki haberlerine hicri 7.yıldan başlar.Çünkü 6. yılda Resûlüllâh Ashâbı'yla beraber umre için Mekke'ye gitmiş, fakat müşrikler engellemişler ve karşılıklı olarak yapılan görüşmeler sonunda ertesi yıl umre yapılmasına izin verilmesi üzerine geri dönmüşlerdi.İşte Resûlüllâh'ın 7. yılda gerçekleştirdiği umresinden itibâren Taberî Hac emîrini kitabının sonuna kadar her yılın olaylarının bitiminde kaydetmektedir.Buna göre hicri 8. yılda Mekke'nin fethinden sonra hac emîri Attâb b. Esîd,(315) 9.yılda Hz. Ebû Bekir,(316) 10.yılda ise Resûlüllâh olmuştur.(317)

Taberî'nin eserine halifeler döneminden itibâren bir göz attığımızda, çoğu zaman halifenin kendisinin, bazen de onun görevlendirdiği birisinin hac emîri olduğunu görmekteyiz.Görevlendirilen kişinin ise genellikle halifenin akrabâsı, kuvvet komutanı, devlet adamlarından birisi veya Mekke Valîsi olduğunu müşâhede etmekteyiz.Çünkü bu iş şerefli bir işti.Üstlenene şeref kazandırmaktaydı.

Nitekim Ebû Müslim Horasânî (öl.137/754) bu görev için Ebu'l-Abbâs es-Seffâh'tan (hl.132-136/740-744) izin ister, fakat o, kardeşi Ebû Ca'fer Mansûr'u görevlendirir.Ebû Müslim'e ise, "Ebû Ca'fer hac yapmasaydı, bu mevsim elbette seni görevlendirirdim" şeklinde özür beyân eder.(318)Aldığı bu cevap üzerine Ebû Müslim'in, "Ebû Ca'fer hac edecek başka yıl bulamadı mı?" (319) şeklinde söylenmesi onun bu konudaki hırsını artaya koymaktadır.

Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı gibi Taberî, taşıdığı öneme binâen her yılın olaylarının sonunda o yılın

---

(315) Taberî, III, 95.

(316) Taberî, III, 123.

(317) Taberî, III, 159 vd.

(318) Taberî, VII, 470.

(319) Taberî, VII, 479.

hac emîrinin kim olduğunu kaydetmeyi ihmâl etmemiştir. Bu-
nu eserinin sonuna kadar devam ettiren Taberî bir kaç sene-
de çeşitli sebeplerden dolayı kayıttaki bulunamamıştır. Bu yıl-
lar şunlardır:

194 yılı hac emîrini o yılın haberlerinin sonunda de-
ğil de, 195 yılında kaydetmiştir.(320)

199 yılında ise şifler'den bir grüpla Me'mûn arasın-
daki mücadeleden dolayı hac emîri tespit edilemediğinden kay-
dedecek bir şey bulamamıştır.(321)

Yine 251 yılında da kaydetmemiştir. Çünkü Mekke'de Hz.
Ali soyundan İsmâîl b. Yûsuf adlı birisi çıkmış ve Müstain'-
in Vâlisini oradan kovmuştur. Ayrıca Arefe günü de Arafat'ta
savaş yapılmış, sonuçta 1100 hacı adayı ölmüş, İsmâîl b. Yû-
suf ve arkadaşlarından başka hiç kimse de vakfe yapmamıştır.
(322)

Bunlardan başka 281, 282, 283 ve 286 yıllarında da
kaydetmemiştir. Ancak bu yıllarda kaydetmeyişiinin sebeple-
ri belli değildir. Belki de Taberî bu yılların emirlerini kay-
dettiği halde eserini çoğaltanların gözünden kaçmış ya da
kaybolmuş olabilir.

C - SOSYAL HAYAT:

Sadece siyasi ya da askerî olaylara yer verdiği dü-
şüncesiyle eleştirilen Taberî, aslında zaman zaman sosyal
hayatın çeşitli yönlerine ışık tutacak açıklamalarda da bu-
lunmuştur. Böylece sosyal târih sahasında çalışanlara yardım-
cı olmuştur.

---

(320) Taberî, VIII, 417.

(321) Taberî, VIII, 532.

(322) Taberî, IX, 346 vd.

Söz konusu bu bilgileri bir kaç kısımda toplayabiliriz. Bunlar: Doğum, ölüm, evlilik, boşanma, dinî hayat, tabii olaylar, vâliflerin ve hâkimlerin tayini ve azlidir. Şimdi Târih'inden ilgili örnekleri görelim:

1- Doğum:

İbn Cerîr et-Taberî toplumda etkin olan kişilerin, halifelerin ve oğullarının doğum târihlerinin kaydına özen göstermiştir. Meselâ Hüseyin'in doğum târihinin hicrî 4. yıl olduğunu bildirir. (323) Hasanü'l-Basrî ve Âmir eş-Şa'bi'nin ise 21 yılında doğduğunu haber verir. (324)

Hicrî 170 yılını kasederek şöyle der: "Bu yıl Muhammed b. Hârun er-Reşid doğdu. Ebû Hâfız el-Kirmânî'nin Muhammed b. Yahyâ b. Hâlid'den rivâyetine göre, 13 Şevval Cuma gecesi doğdu. El-Me'mûn'un doğumu ise ondan önceki Cuma gecesi, Rebiulevvel ayının yarısında idi." (325)

2- Ölüm:

İbn Cerîr et-Taberî ölüm haberlerinde de doğum haberlerinde olduğu gibi titiz davranmıştır. Önemli şahsiyetlerin, devlet büyüklerinin, özellikle de ileri gelen Sahâbe'nin ölüm haberlerini nakle dikkat etmiştir.

Meselâ Ebû Zerri'l-Ğıfârî için ayırdığı özel bölümde, onun ölüm haberini detaylıca, yani nasıl olduğunu, kimlerin yıkayıp kefenlediğini ve ne zaman toprağa verildiğini anlatır. Bu arada ölüm döşegindeyken yaptığı vasiyeti de kaydeder. Kısacası onun ölümüyle ilgili haberi büyük bir ihtimamla kay-

---

(323) Taberî, II, 555.

(324) Taberî, IV, 145.

(325) Taberî, VIII, 233.

da çalışır.(326)

Yine Hâlid b. Velid'in 21 yılında Humus'ta öldüğünü belirtmektedir.(327) 36 yılı olayları hakkındaki haberlerin sonunda da, "Vâkîdî'ye göre Kudâme b. Maz'ûn bu yıl öldü." demektedir.(328)

Hicrî 34 yılını kastederek ise şu haberi verir:"Bu yıl Ebû Abs b. Cebr Medîne'de öldü.kendisi Bedir'de savaşanlardandır.Ayrıca bu yıl Adiy oğullarının müttefiki olan Sa'd b. Leys oğullarından Mıstâh b. Esâse ve Akıl b. Ebi'l-Bükeyr de vefât etti.Onlar da Bedir'de savaşanlardandır."(329)

Bundan başka özel bir başlık altında 221 yılı olayları ile ilgili haberlerin sonunda, Bâbek'in komutanı Tarkan'ın öldürülüşünü ve nedenini anlatmaktadır.(330)

3- Evlilik:

Az da olsa Taberî bazı evlilik haberlerine de yer verir.Bunlar genelde Resûlüllah'ın ve kızlarının evliliği ile ilgilidir.Meselâ 10 yılı haberlerinin sonuna doğru Resûlüllâh'ın evlendiği hanımlar hakkında bilgi verir.(331) Ayrıca Hz. Osmân'ın Resûlüllâh'ın kızı Ümmü Gülsüm'le evlenmesini anlatır.(332) Bunların yanısıra Hz. Osmân'ın Nâile bt. Ferâfisa ile evliliğini de kaydeder.(333)

---

(326) Taberî, IV, 308.

(327) Taberî, IV, 144.

(328) Taberî, IV, 576.

(329) Taberî, IV, 339.

(330) Taberî, IX, 28.

(331) Taberî, III, 160-168.

(332) Taberî, II, 491.

(333) Taberî, IV, 263.

4- Boşanma:

Evlilik haberlerinin yanısıra Taberî bazı boşanma hâdiselerinden de bahseder. Onun verdiği habere göre, hicret eden mümin kadınların kâfirlere geri çevrilmemesi, kâfir kadınların da nikâh altında tutulmaması hakkındaki Mümtahine Süresi'nin 10. ayeti gelince, Hz. Ömer inanmayan iki karısını birden boşar. Bunlardan Kureybe bt. Ebî Ümeyye ile Muâviye b. Ebî Süfyân evlenir. Bu dönemde Muâviye henüz müslüman olmamıştı. İkincisi olan Ümmü Gülsüm bt. Amr b. Cervel el-Huzâiyye ile de kendi kavminden Ebû Cehm b. Huzâfe b. Gânim evlenir. Yine o da henüz müslüman olmayan birisiydi. (334)

5- Dini Hayat:

İbn Cerîr et-Taberî eserinde zaman zaman toplumun dini hayatına ışık tutacak nakillerde de bulunmuştur. Meselâ Hârunu'r-Reşid'in liman şehirlerindeki kiliselerin yıkılmasını emrettiğini ve Ebû Ca'fer Mansûr'un mevlâsı es-Sindî b. Şâhik'e Medinetü's-Selâm'daki Zimmîler'in kıyafetlerinin ve bineklerinin müslümanlarınkinden farklılaştırılmasını emreden bir mektup yazdığını kaydeder. (335)

Yine Taberî Emin'in Me'mûn ve Kâsım'a hutbelerde duâ edilmesini yasakladığını, bunun yerine kendisine duâ edilmesini emrettiğini haber verir. (336)

Emin ve Me'mûn dönemlerindeki dini akımlara da ışık tutan İbnu'l-Arabî'den şu haberi nakleder: "Fadl b. Rebî'nin yanımdaydım. O arada Hasan b. Hânî getirildi. Fadl ona: "Emîru'l-Müminîn'e senin zındık olduğun ihbâr edildi." dedi. O ise bunun doğru olmadığı hususunda yemin etmeye başladı. Bunun üye-

---

(334) Taberî, II, 640.

(335) Taberî, VIII, 324.

(336) Taberî, VIII, 389.

rine Fadl ona, "Bu durumu Halife'ye açıkla" dedi..."(337)

Ayrıca 246 yılı haberlerinin sonunda, hilâli görmeleri nedeniyle Samarrâlılar'ın Pazartesi günü, Mekkeliler'in ise Salı günü kurbanlarını kestğini haber vermektedir. (338)

Hristiyanlar'ın bayramları hakkında da şöyle demektedir:"Bu yıl (268. yıl) Ramazan ayının ilk günü Pazar'dı. İkinci Pazar es-Saânın idi.(339) Üçüncü Pazar Pisah, dördüncü Pazar ise Nevrûz, beşinci Pazar ise ayın sonu idi."(340)

Yine 284 yılı olayları ile ilgili bir haberi de şöyle kaydeder:"3 Cemâziyelevvel, bir diğer takvimle 11 Haziran Çarşamba günü Bağdad'da pazarlarda ve mahallelerde ateş yakılmasının, o gecenin sabahında da su dökülmesinin yasak olduğu ilân edildi.Tekrar Cumâ günü ise, Medinetü's-Selâm'ın doğu yakasındaki Emniyet Müdürü Saîd b. Yeknis kapısı üzerinde Emiru'l-Mümininin yasağı kaldırıp ateş yakılmasına ve su dökülmesine izin verdiği ilân edildi.Bu izin üzerine halk coşkuyla bu âdeti yerine getirdiler.Hatta emniyet görevlilerinin köprünün üzerindeki oturma yerlerine dahi su döktüler." (341)

6- Kadılar ve Vâlîler:

Taberî'nin üzerinde durduğu konulardan biri de kadınların, vâlîlerin tâyini ve görevden alınması hâdisesidir.Hemen hemen her yılın haberlerinin sonunda şehirlerin vâlîlerinden, hâkimlerinden, haraç memurlarından bir cümle ile de

---

(337) Taberî, VIII, 524.

(338) Taberî, IX, 221.

(339) Hristiyanlar'ın Pisah bayramından bir hafta önceki bayramı

(340) Taberî, IX, 611.

(341) Taberî, X, 53.

olsa söz eder. Meselâ 71 yılında Abdülmelik'in Hâlid b. Abdullâh'ı Basra'ya vâli tayin ettiğini kaydeder.(342) Daha sonra 73 yılında Abdülmelik'in Hâlid b. Abdullâh'ı Basra vâlliliğinden alıp yerine kendi kardeşi Bişr b. Mervân'ı tayin ettiğini, böylelikle onu hem Kûfe hem de Basra vâlisi yaptığını haber verir.(343)

Eserinin bir başka yerinde de vâliler ve kadıları birlikte kaydettiği bir haberinde de şöyle der: "Mekke ve Medine Vâlisi Haccâc b. Yûsuf, Kûfe ve Basra Vâlisi Bişr b. Mervân, Horasan Vâlisi Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Üseyyid idi. Kadılardan ise Kûfe'de Şureyh b. Hâris, Basra'da ise Hişâm b. Hübeyre vardı."(344)

Taberî'nin bu konuyla ilgili 81 yılı olayları içinde naklettiği bir haber de şöyledir: "Bu yıl Medine vâlliliğine Ebân b. Osmân, Irak ve Meşrik vâlliliğine ise Haccâc b. Yûsuf getirildi. Horasan harbine Mühelleb komutan tayin edildi. Buranın harac memurluğuna ise Haccâc tarafından Muğire b. Mühelleb atandı. Kûfe kadılığına ise Bürde b. Ebi Mûsâ, Basra kadılığına ise, Abdurrahmân b. Üzeyne tayin edildi."(345)

Görüldüğü gibi Taberî hemen her yılın sonunda bu şekil üzere kayıta bulunmuştur. Hatta onlarda değişiklik yapılmadığı zaman dahi bu durumu vurgulamayı ihmâl etmemiştir. Hicri 83 yılı sonunda kaydettiği şu haberi buna örnek gösterebiliriz: "Bu senede Abdülmelik Medine vâlliliğinden Ebân b. Osmân'ı alıp yerine Hişâm b. İsmâil el-Huzâf'ı atadı... Bunun dışında vâlilerin yerleri konusunda herhangi bir değişiklik yapılmadı."(346)

---

(342) Taberî, VI, 165.

(343) Taberî, VI, 194.

(344) Taberî, VI, 201.

(345) Taberî, VI, 341.

(346) Taberî, VI, 384.

D - TABİAT OLAYLARI VE DİĞER OLAĞANÜSTÜ DURUMLAR

Ibn Cerir et-Taberi genel haberler arasında ender ve olağanüstü olarak cereyân eden olaylar hakkındaki haberlere de yer verir. Kaydettiği bu haberlerin genelde kendi yaşadığı asırda vukû bulanlar olması daha önceki dönemlerde bu tip haberlerin kaydedilmediğini ya da bu kaynakların onun eline geçmediğini bize düşündürmektedir. Çünkü kaynaklardaki bilgileri olduğu gibi aktarmaya haris olan Taberi, kendi dönemindeki bu tip haberleri kaydettiği gibi, eski dönemlerdekini de şüphesiz ki kaydedirdi. Şimdi bunlarla ilgili örnekleri görelim:

191 yılında Medinetü's-Selâm'a karşı yağdığını (347) kaydeden Taberi, 246 yılında da Bağdad'a Şabân ve Ramazan aylarında 21 gün yağmur yağdığını ve bu sebeple tuğlaların üstünde bile otlar bittiğini belirtir. (348)

245 yılındaki depremle ilgili de şu haberi kaydeder: "Bu yıl Mağrib şehirlerinde olan depremde kaleler, evler ve köprüler yıkıldı. Bunun üzerine el-Mütevekkil depremedelere üç bin dirhem tahsis etti. Ayrıca Bağdad'da Mehdi'nin askerî kışlası ve Medâin (349) sallandı. (350)

Yine 284 yılı olayları içinde de şöyle bir haber kaydeder: "Mısır'da gündüz vakti her taraf karanlık, gökyüzünde de çok şiddetli kızillik oldu. Bu kızillik nedeniyle, birisi diğerinin yüzüne baktığında onu kırmızı görmekteydi. Hatta duvarları bile aynı şekilde görmekteydi.

---

(347) Taberi, VIII, 323.

(348) Taberi, IX, 221.

(349) ya da "meydanlar"

(350) Taberi, IX, 212 vd.

(351) Taberi, X, 53.

260 yılında yükselen fiyatlar konusunda da şöyle der: "Bütün İslâm Beldeleri'nde aşırı derecede pahalılık oldu. Anlatıldığına göre, Mekke'de çok daha aşırı olmasından dolayı Medine'ye ya da diğer şehirlere yakın olanlar orayı terkettiler...Bağdad'da da fiyatlar yükseldi.Hatta bir ton arpanın fiyatı 120, buğdayın ise 150 dînâra çıktı.Bu durum bir kaç ay sürdü."(352)

Asrının sahip olduğu târihi, askerî ve siyasi olayların nakli anlayışını Taberî'nin, kısmen de olsa kırdığını, bu genel haberlerden anlamaktayız.Çünkü önceden de bahsedildiği gibi, târihi geçmiş olayların gelecek nesillere nakli olarak gören Taberî, eğer mevcut olsaydı, askerî ve siyâsî olayların dışındakileri de elbette nakledeceğinde şüphe yoktur.Ayrıca bu hareketiyle o İbn Haldûn gibi târihçilere de yol göstermekte ve kılavuzluk etmektedir.Onların daha güzel bir târihçilik anlayışı ortaya koymalarında öncülük yapmaktadır.

---

(352) Taberî, IX, 510.

IV) EDEBİ METİNLER:

A - ŞİİR:

Ibn İshâk ve benzeri târihçiler eserlerinde çeşitli vesilelerle şiire târihî bir vesîka olarak yer vermişlerdir. Çünkü savaş ve fetihler üzerine yazılmış bir hayli şiir vardı. Haberleri olduğu gibi nakletmeyi prensip edinmiş olan bu târihçiler, olaylarla ilgili bir takım hususları, haklarında yazılmış olan bu şiirlerden tespit yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla şiir, kitablarında önemli bir yer tutmuştur. Bu konuda Taberî'nin de onların yolunda yürüdüğü görülmektedir.

Onun şu sözü bu konudaki görüşünü açıklamaktadır: "Aynı tür şeylerle kitabı doldurmanın doğuracağı tatsız durum olmasaydı, Câhiliyye şâirlerinin Âd ve Semûd hakkında ki şiirlerinin tümünü kaydederdim." (353) O bu sözünü olayların belgelendirilip şâhitlendirilmesinde ya da bazı noktaların aydınlığa kavuşturulmasında, eğer varsa, şiire de başvurulmasının doğru olacağı kanâatinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Şimdi onun hangi noktalarda şiirden yararlandığını örneklerle görmeye çalışalım:

Taberî kitabında ilk defa Hz. Âdem'in, kardeşi Kâbil'in öldürdüğü, oğlu Hâbil'e ağlaması ile ilgili şiiri kaydeder. Bu şiirle Hz. Âdem'in hâdise karşısındaki durumunu ve nasıl etkilendiğini tasvir eder. (354)

Eserinin bir başka yerinde de, İzdihâk (Biyverasb) adlı Kral'ın adının ve soyunun tespîtinde şiirden yararlanmaktadır. Şöyle ki, Arablar'ın onu "Dahhâk" olarak isimlendirdiğini söyler ve buna Habîb b. Evs'in bir beyitini delil gös-

---

(353) Taberî, I, 232.

(354) Taberî, I, 145.

terir.(355)

Yine Kays'in (356) Zikâr savaşına katıldığına Meymûn b. Kays'tan naklettiği bir şiiri delil gösterir.Söz konusu şiiri naklettikten sonra, "İşte bu Kays'ın Zikâr'da bulunduğu işaret etmektedir!" der.(357)

Eserinin bir başka yerinde de, İslâm öncesi dönemde Arablar'ın önemli olaylar ya da önemli kişilerle târihleri belirlemeye çalıştıklarına delil olarak şiire başvurmaktadır. Ve bu konuyla ilgili Rebi' b. Dabu' el-Fezârî'nin şiirini kaydettikten sonra şöyle demektedir:"O yaşını Ebû İmru'l-Kays Hucr b. Amr ile târihlendirdi." İkinci olarak ta Nâbiğâ'nın şiirinden bir bölüm kaydedip,"Nâbiğâ da yaşını bütün halkın yüz yüze geldiği genel âfetin vukû bulduğu yıl (358) ile belirledi." demekte ve sözüne şöyle devam etmektedir:"Bu beyitlerde bahsettiğim kimselerin her biri başkalarının kullanmadığı yaklaşık zamanlar ve vakitlerle yaşlarını belirlemeye çalıştılar..."(359)

İbn Cerîr et-Taberî Resûlüllâh'ın peygamber olarak gönderilmesinden hicretine kadar olan zaman aralığının ne kadar olduğunu tespit ederken şiirden yararlanır.Ebû Kays Sirme b. Enes'in bu konuyla ilgili şiirini aktarıp şöyle der:"Ebû Kays bu kasîdesinde Resûlüllah'ın peygamber olarak gönderilip vahiy almaya başlamasından itibaren on küsur hac yılı Mekke'de kaldığını haber verdi."(360)

Ayrıca Huneyn'de bütün genişliğine rağmen yeryüzü müs-

---

(355) Taberî, I, 194.

(356) Şair Meymûn'un babası olabilir.

(357) Taberî, II, 211.

(358) O yıl çok sayıda deve ölmüştü.

(359) Taberî, II, 391 vd.

(360) Taberî, II, 385 vd.

lûmanlara dar gelmeye başlayıp neredeyse dağılmaya yüz tuttuklarında, Resûlüllâh'ın katırından inip şu anlamdaki beyiti yüksek sesle tekrar ettiğini kaydeder: "Ben Peygamberim, yalan yok. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum." (361) Bu şiiri kaydetmekle Taberî, müslümanların Resûlüllâh'ın etrafında nasıl toplanıp, mağlûbiyetin gâlibiyete dönüştüğünü anlatmaya çalıştığı görülmektedir.

Hz. Ali'nin öldürülmesinin toplumdaki yankısını belirtmek için bu konuda söylenen şiirlerin bazılarını kaydetmiştir. Hz. Âişe olay kendisine haber verildiğinde bir beyitle bu durumdan memnûniyetini dile getirir. Ve sonra da kimin öldürdüğünü sorar. Bunun üzerine Murâd kabîlesinden biri olduğunu söylerler. Tekrar bir beyitle, "Olayı duyuracak bulunmasa dahi, ağızında toprak olmayan bir çocuk muhakkak duyururdu." der. Zeyneb bt. Seleme ise, "Bu sözleri Ali için mi söylüyorsun?" diyerek şaşkınlığını belirtir. Yine Murâd kabîlesinden İbn Ebî Miyyâs da söylediği şiirle duyduğu sevinç dile getirir. Ebû'l-Esved ed-Düelî'ye gelince, o da bir şiirle olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirir. (362)

Taberî görüldüğü gibi, bir olaydan değişik şekillerde etkilenenlerin şiirlerini yorum yapmaksızın ardı ardına sıralamaktadır. Bu yolla olayın toplum üzerindeki etkisini tam ve tarafsız şekilde gözler önüne sermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Ziyâd b. Ebîhi'nin cezalandırmak istediği Hucr b. A-diy'in arkadaşlarından ünlü şâir Abdullah b. Halife et-Tâî, amcası Adiy b. Hâtem et-Tâî'ye kırkaltı beyitlik bir şiir gönderir. Bu şiirde o, Hucr'un şöhretini, Emevîler'le arasında ve bir çok yerde gösterdiği kahramanlıklarını anlatmaktadır. Taberî Emevîler'in Hucr ve arkadaşları aleyhine olan tu-

---

(361) Taberî, III, 76.

(362) Taberî, V, 150.

tuamları konusunda bir çok târihi malûmât içeren bu şiiri eserinde nakletmekle, şâirin Hucr ve arkadaşlarıyla katıldığı bir çok harb ve olayları, cereyân ettiği yerlerin adlarını tespit edebilme imkânına sahip olmuştur.(363)

198 yılı Muharrem ayından beş gece kala Pazar gecesi Emîn'in öldürüldüğünü de Huzeyme b. el-Hasan'ın şiiriyle belgelendirmektedir.(364)

Taberî'nin naklettiği bir diğer olay da Mu'tezid'in oğlu Bedr'in öldürülmesidir. Bedr babasının yerine kendisinden başkasının geçmesini istemez. Fakat o Fâris'te iken babası ölünce, Kâsım b. Ubeydullah biâtı Müktefi adına alır. Buna razı olmayan Bedr 289 yılı Ramazan ayının altısında öldürülür. Taberî, onun ölüm târihini de yine bir şiirle belgelemeye çalışır.(365)

Savaşlarla ilgili haberlerin çok olduğu bahislerde, şiirlerin de çok olduğu görülmektedir. Meselâ Emîn ile Me'mûn arasında üç yıl süren taht kavgasından söz ederken şiire büyük bir yer ayırır.(366)

B - HİTÂBELER:

Taberî eserini telif ederken, edebî metinler içinde yalnızca şiirlerden yararlanmayıp, bunun yanında târihi niteliğe sahip hitâbelerden de faydalanmakta ve yeri geldikçe onlara da yer vermektedir.

Eserine bir göz attığımızda, ilk karşımıza çıkan hitâbenin Fars Kralı Menûşehr'e ait olduğunu görmekteyiz. Bu

---

(363) Taberî, V, 281-285.

(364) Taberî, VIII, 506 vd.

(365) Taberî, X, 93.

(366) Taberî, VIII, 389-478.

hitâbesinde Fars Kralı Menûşeher kendilerini abluka altına almış olan Türkler'e karşı halkını savaşa teşvik etmektedir.(367)

Bir diğeri Habeşliler'e karşı Seyf b. Zî Yezen'e yardım eden Fars komutanlarından Vehrîz'in askerlerine yaptığı konuşmadır.Vehrîz gemilerini yaktırıp, azıklarının ve elbiselerinin fazlasını denize attırdıktan sonra askerlerini sabır ve sebâta davet eder.Taberî bu konuşmanın târihle ilgili bölümünü nakletmekle yetinmiştir.(368)

Hicret'ten sonraki dönemde ise Resûlüllâh'ın Vedâ Haccı'nda yaptığı konuşmayla karşılaşmaktayız.Bu konuşmasında Resûlüllâh ümmetine son defa İslâm'ın ilkelerinden bahseder ve onları birliğe,beraberliğe, dinlerine sıkıca sarılmaya davet eder.Taberî onun bu konuşmasını tam olarak nakledebilmek için değişik râvilerden aldığı metinleri ardarda sıralamaktadır.(369)

Taberî Târîhi'nin sayfalarını çevirmeye devam ettiğimizde, Resûlüllâh'ın vefâtı nedeniyle halife seçimi için, Ensâr ve Muhâcirin'in Sâide Oğulları'nın gölgeliklerinde yaptıkları karşılıklı ateşli konuşmalara rastlamaktayız.Her biri bir takım deliller öne sürerek Hilâfet'in kendilerine ait olduğunu iddia etmektedir.Taberî hiç müdâhale etmeden yapılan konuşmaları peşi peşine sıralamakla, o gün neler olup bittiğini olduğu gibi anlamamız için çaba sarfetmektedir.(370)

24 yılında Rumlar'ın Şam'a saldırmaları sebebiyle halk Hz. Osmân'dan yardım ister.Hz. Osmân da bu görevi Kûfe Vâlis-i Velîd b. Ukbe'ye verir.Bundan dolayı Velîd Kûfe halkına

---

(367) Taberî, I, 380.

(368) Taberî, II, 145 vd.

(369) Taberî, III, 150.

(370) Taberî, III, 218 vd.

kardeşlerine yardım etmeye davet eden bir konuşma yapar. Bu konuşmanın sonunda üç gün içinde 8000 kişi toplanır.(371) Taberî târîhî niteliği olan bu hitâbeye kitabında yer vermiştir.Çünkü o, Kûfe Vâlîsi Velîd b. Ukbe'nin emriyle Selmân b. Rebia komutasında 8000 Kûfeli'nin Rumlar'a karşı Şamlılar'a yardım için gittiğini belgelediğini görmekteyiz.3

Hız. Ali 32 yılında kendi adına biât almaları ve Âişe ile beraber ona cephe alan Talhâ ve Zübeyr'e karşı yardımcı olmaları için oğlu Hasan'ı Ammâr b. Yâsir'le Kûfeliler'e gönderir. Bu dönemde Kûfe Vâlîsi Ebû Mûsâ el-Eş'arî'dir. Ebû Mûsâ burada bir meclis oluşturmuştu. Bu mecliste Hız. Osman'ın öldürülmesi ve Hız. Ali'ye biât konularında herkes kendi fikirlerini söylemekteydi. Ayrıca bu olaylar karşısında nasıl bir tutum takınmaları gerektiğini tartışmaktaydılar. Taberî bütün bunları eserinde nakletmektedir.(372) Sanki o bu hareketiyle olaylara bizzat şâhit olmamızı ve hiç birinin etkisinde kalmadan değerlendirme yapmamızı ister görünmektedir.

Hız. Ali düşmanla savaşmaya başlamadan önce askerlerine müslüman bir savaşçının nasıl olması gerektiğini anlatmayı alışkanlık haline getirmişti.(373) Taberî bu tür konuşmaları eserinde nakletmekle ilk müslümanların savaş öncesi hitâbelerinin nasıl olduğunu göstermek istediği akla gelmektedir.

Kitabının sayfalarını çevirmeye devam ettiğimizde, karşımıza Kerbelâ olayı çıkmaktadır. Hüseyin İbn Ziyâd'ın ordusu tarafından Kerbelâ'da sarılıp bütün çıkış yolları kapatıldığında, âilesinden ve yakınlarından çevresinde bulunanlara bir konuşma yapar. Bu konuşmayı duyuhlar hüzünlerinden ağlamaya ve bağırmaya başlarlar. Onun bu konuşmasında ünlü

---

(371) Taberî, IV, 248.

(372) Taberî, IV, 482-485.

(373) Taberî, V, 10 vd.

hadis râvilerinden Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Ebû Saîdi'l-Hudrî ve Enes b. Mâlik gibi önemli kişilerin de adı geçmektedir. Bunlar Resûlüllâh'ın torununa karşı İbn Ziyâd'ın ordusunda yer almışlardır. Onların yanısıra Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye davet edip daha sonra İbn Ziyâd'ın ordusunda yer alan Şebes b. Rebi', Hicâr b. Ebcer ve Kays b. el-Eş'âs'ın da adı yer almaktadır. Taberî Kerbelâ olayının bir çok yönünü aydınlatan bu konuşmayı naklederek onun hangi şartlarda vukû bulunduğunu bize göstermek istediği anlaşılmaktadır.(374)

Bunların yanısıra Hasanü'l-Basrî gibi askerî ve siyâsî olayların dışında kalıp, halka geçici dünya menfaatleri için birbirlerini öldürmemelerini tavsiye eden kişilerin konuşmalarını da kaydetmektedir.(375) Bilindiği gibi, Hasanü'l-Basrî Tâbiîn'in ileri gelenlerinden ve takvâ sahibi, dünya nimetlerine pek önem vermeyen âlim birisidir.(376) Taberî askerî ve siyâsî kimliğe sahip kişilerin yanında bunları da kaydetmekle, o günkü İslâm toplumunun içinde bulunduğu durumu daha iyi anlamamızı sağlamak ister görünmektedir.

Irak'la, özellikle de Kûfe ile ilgili haberlerin çoğunun kin ve tehdit dolu olduğu görülmektedir. Bu durum bize söz konusu bölgenin o dönemde fitne, fesad yuvası ve sürekli bir harb meydanı olduğunu, ayrıca Emevîler'in oranın halkına karşı tutumunun ve bakış açısının nasıl olduğunu göstermektedir.

Askerî harekâtların çok olduğu yerde hitâbelerin de sayısı arttığı görülmektedir. Zaten o dönemde İslâm dünyasında en fazla karışıklığın Irak'ta ortaya çıktığını bilmekteyiz. Bu nedenle söz konusu bölgeyle ilgili hitâbelere diğerlerine nazaran daha çok rastlamaktayız.

---

(374) Taberî, V, 424 vd.

(375) Taberî, VI, 594.

(376) İbn Hallikân, II, 69.

Hitâbelerin ekserisi 37 yılı ile 65 yılı arasında yoğunluk kazanmaktadır.Çünkü bu dönemde Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan ve daha sonra Şiâ hareketi olarak şekillenen bir ^{fitne} vardır.Taberî'nin rivâyette bulunduğu hecalardan Ebû Mihnef de özellikle bu dönemle ilgili bir hayli rivâyette bulunmuştur.Bu sebeplerden dolayı birinci yüzyılda bir hayli hitâbe nakledildiğini görmekteyiz.

Taberî'nin ikinci yüzyılda, hitâbeleri nakil konusundaki duyarlılığı^m bir önceki yüzyıla nazaran azaldığı göze çarpmaktadır.Naklettiklerini de Yusuf b. Omer'in konuşması (377) gibi ya kısmen veya Nasr b. Seyyâr'ınki (378) gibi anlam olarak kaydetmektedir.Üçüncü yüzyılda ise hemen hemen hitâbe hiç nakletmemiştir.

C - MEKTUPLAR (RESMÎ YAZIŞMALAR)

Taberî şiir ve hitâbeler gibi târihi vesîka özelliği taşıyan mektupları da ihmâl etmemiştir.Hatta yazı yazanların ve yazıcılık yapanların İslâm'ın ilk yıllarından itibaren tâarihçesini anlatmaktadır.Resûlüllâh'ın, Râşid Halifeler'in, Emevîler'in ve Abbâsîler'in yazıcılarının kimler olduğunu adlarıyla kaydetmektedir.

Arablar'dan ilk Arabça yazanın Harb b. Ümeyye, ilk Farsça yazanın ise Hz. İdris döneminde Beyverasb olduğunu bildirmektedir.(379)

Resûlüllâh'a gelen vahiyleri Hz. Osman ve Ali'nin, onlar olmayınca ise Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit'in yazdığını kaydedebilir.Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. el-Erkâm, Abdullah b. Halef el-Huzâî ve Hanzala b. er-Rebi'nin de

(377) Taberî, VII, 189.

(378) Taberî, VII, 159.

(379) Taberî, VI, 178.

Hz. Ebû Bekir'in yazıcılığını yaptığını nakleder.(380)

Taberî'nin verdiği haberlerden Muâviye'nin yazıcılık kurumunu bazı bölümlere ayırma yoluna gittiğini anlamaktayız. Buna göre, mektup divânına Ubeydullah b. Evs el-Ğassâni, harac divânına Sercûn b. Mansûr er-Rûmî'nin baktığını görmekteyiz. Bunların yanısıra Muâviye adına zaman zaman Mevlâsı Abdurrahmân b. Derrâc ve Ubeydullah b. Nasr el-Haccâc b. Alâ es-Sülemî de mektuplar yazmıştır.(381)

Taberî'nin yazıcılığın târihçesini açıklamaya ne kadar önem verdiği açıkça görülmektedir. Hâdî dönemine (hl.169-170/785-786) gelince, "Abbâsî Halifeleri'nin geri kalanının yazıcılarını Abbâsî devleti târihine geldiğimizde belirteceğiz. inşallah." ifâdesiyle bu konu ile ilgili sözünü tamamladığı görülmektedir.(382)

Taberî'nin naklettiği mektuplara bir göz attığımızda, her birinin bir çok husûsu açıkladığını ya da bir haberi belgelendirdiğini farketmekteyiz.

Eserinde ilk olarak Süleymân (A.S.)'ın Belkıs'a yazdığı mektubu Kur'ân âyetleriyle kaydeder, kendisinden ise hiç bir şey eklemez.(383) Taberî Allah'ın Hz. Süleymân'a verdiği hikmeti ve insanlardan, cinlerden, kuşlardan, rüzgârdan nasîb ettiği gücü bu mektupla açıklamaya çalışmaktadır.

Bir başkası Cezîre Kraliçesi Zebbâ'nın savaşta babasını öldüren Irak Kralı Cezîme'ye gönderdiği mektuptur. Taberî "Onun yazdığı mektubun bir bölümü şöyledir" diyerek sadece târihi özellik taşıyan kısmını nakleder. Zebbâ bu mek-

---

(380) Taberî, VI, 179.

(381) Taberî, VI, 180.

(382) Taberî, VI, 186.

(383) Taberî, I, 491.

tubunda Cezîme'yi tuzâğa düşürüp babasının intikâmını almak için şöyle der:"Yanıma gel, mülkümü mülküne kat.Ülkemi ülkenle, emrimi emrinle birleştir."(384) Cezîme onun bu tuzâğına düşerek can verir.Görüldüğü gibi Taberî Cezîme'nin ölüm sebebini ve şeklini bu mektupla açıklığa kavuşturmuştur.

İslâmî döneme baktığımızda ise, Resûlüllâh'ın Rum İmparatoru Herakl'e 6 yılında gönderdiği mektupla karşılaşmaktayız.Bu mektuba yer vererek Taberî, İslâm davetinin Arab yarımadasının ötesine taşıp nasıl evrensel bir özellik kazandığını anlatmaya, mektubun metnini yayınlamakla da Resûlüllâh'ın üslûbunu ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.(385) Resûlüllâh Herakl gibi Necâşî ve Kısra'ya da mektup göndermiştir.Bunlardan Necâşî müslüman olurken Kısra reddetmiştir.(386)

Hız. Ebû Bekir de 12 yılında Medîne'de, Hâlid b. Velid ve İyâz b. Gânem'in Irak'ta gereğini yerine getirmeleri için bir mektup yazar.Bir nevi harb hitâbesi özelliği taşıyan bu mektubu nakletmekle Taberî, Hız. Ebû Bekir'in görevlendirdiği bu komutanların harb için harekete geçiş şekillerini ve nereye doğru yürüyeceklerini açıklığa kavuşturmuştur.(387)

Çok eski dönemlerde başlayan ve giderek yaygınlaşan mektupla haber metodu zamanla daha değişik konular için de kullanılır olmuştur.Hişâm b. Abdülmelik 120 yılında Irak Vâlîsi Hâlid b. Abdullah el-Kuserî'ye, Kureyşli el-Âs âilesinden bir adama takındığı alaycı tutum ve davranıştan dolayı kızdığını bir mektupla bildirir.Taberî mektup hakkında şöyle der:"Hâlid'in,huzuruna giren Kureyşli bir adamı hafife al-

---

(384) Taberî, I, 619.

(385) Taberî, II, 649.

(386) Taberî, II, 652 vdd.

(387) Taberî, III, 346.

ması ve ağır laflar söylemesi Hişâm'ı kızdırdı." (388) Hişâm mektubunun devamında, söz konusu alay ettiği adam özürü kabul etmezse, Hâlid'i görevinden alma tehdidinde bulunur. Taberi bu ve buna benzer mektublarında Hâlid'in azliyle sonuçlanan olayların gelişmesini anlatmaktadır. Böylelikle Irak Vâlîsi'nin görevden alınışının ve sebeplerini yorum yapmaksızın bütün incelikleriyle ortaya koymaya çalışmaktadır. (389)

Bir diğeri de Irak Vâlîsi Yûsuf b. Ömer'in Horasan Vâlîsi Nasr b. Seyyâr'a, Velid b. Yezid'in gönderdiği mektubu haber veren mektubudur. Bu mektub duâ ve selâmdan sonra, "125 yılı Şabân ayının ortasında Perşembe günü en-Nadr yazdı." ifâdesiyle sona erer. (390) Bu mektupla beraber Yûsuf, Halîfe'nin yolladığının bir nüshâsını da gönderir. Taberi Târihi'nin beş sayfasını doldurmuş olan bu mektub da duâ ve selâmdan sonra, "Salı günü, 22 Receb 125 târihinde Semâl yazdı." ifâdesiyle son bulur. (391)

Taberi'nin, günü, ayı, yılı ve yazanı kayıtle naklettiği bu mektublar onun belgeleri tahrîf etmeden aktarma konusundaki titizliğine güzel bir ^{örnek} teşkil etmektedir. Ayrıca bu belgeleri kayıtle da bir biât olayının nasıl gerçekleştiğini göstermektedir.

Taberi, Me'mûn'un Kur'ân'ın ezeli olduğunu savunan hadisçiler ve kadıllardan haber almak için 218 yılında Bağdad Vâlîsi İshâk b. İbrâhîm'e yazdığı mektubu da nakleder. Bu mektubunda Me'mûn, Vâlî'sinden onların imtihan edilmesini ve bir gurubun da Rakka'ya gönderilmesini emreder. Taberi söz konusu mektubun bu konuda yazılan ilk mektub olduğunu

---

(388) Taberi, VII, 143.

(389) Taberi, VII, 143-146.

(390) Taberi, VII, 218.

(391) Taberi, VII, 224.

belirtir.(392)Me'mûn mektubunu şöyle tamamlar:"Müminlerin Emîri'ne bu konuda olanı biteni yaz.Bu mektub 218 yılı Rebiulevvel ayında yazıldı."(393) Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı meselesinde, kadıların ve hadisçilerin Me'mûn döneminde karşı karşıya bırakıldıkları hâdisenin başlangıcını Taberî, bu mektub yoluyla ayı ve günüyle tespit etmiştir.

İbn Cerir et-Taberî eserinde son olarak da, Ebû Ma'dân'ın Rakka'dan gönderdiği mektubu nakleder.Ebû Ma'dân bu mektubunda Antalya'nın fethiyle ilgili Tarsus'tan ulaşan haberleri Vezir'e bildirmektedir.Savaşın sonucu hakkında da bilgi veren bu mektub, "Ramazan ayının 10'unda Perşembe günü yazıldı." ifâdesiyle son bulur.(394)

Taberî'nin işte bu şekilde, olayları haber vermede ya da onları belgelendirmede târihî değeri olan mektuplardan da faydalanma yoluna gittiği görülmektedir.Onun,halkın duyduğuna ihtimâl vermediklerinden kaydetmek istemediği bazı mektupların hâricinde,(395) kendisi açısından önemli gördüğü elindeki bütün mektupları naklettiği anlaşılmaktadır.

D - HAK VE SORUMLULUKLARI BELİRTEN YAZILAR:

Taberî mektupların yanısıra onlarla bağlantılı olan hak ve sorumlulukları belirten yazıların üzerinde de durmuştur.Bir takım olayların târihlerini belirlemede, cereyân ettiği şartları tespit ve nasıl sonuçlandı sorusunu cevaplamada onlardan yararlanmıştı.

Eserinde naklettiği bu dökümanların bir kısmı halife ya da vâlî gibi yetkililerin bir yöre halkına tanıdığı hak-

(392) Taberî, VIII, 631.

(393) Taberî, VIII, 634.

(394) Taberî, X, 116 vd.

(395) Taberî, IV, 557.

lar ve bunun karşılığında onlardan istedikleri sorumluluklarla ilgilidir. Diğer bir kısmı ise, bir halifenin kendisinden sonra yerini alacak olan veliahdlarına verdiği yetkiler ve sorumluluklar hakkındadır.

Bu yazılardan biri Hz. Ömer'in Hristiyan İlyalılar'a tanıdığı güvenceleri, hakları ve buna karşılık onlardan istediği sorumlulukları içerir. Taberî'nin naklettiği bu yazıya Hz. Ömer besmeleden sonra şöyle başlar: "Bu, Allah'ın kulu Emiru'l-Müminin Ömer'in İlyalılar'a canları, malları, çocukları, kiliseleri, ... hakkında verdiği güvence yazısıdır. ... Kiliseleri ev olarak kullanılamaz ya da yıkılamaz... Dinlerinden dolayı kınanamazlar... Bu güvencenin karşılığı olarak Medâinliler gibi cizye vereceklerdir... Bu güvencenin şahitleri şunlardır: Hâlid b. Velid, Amr b. el-Âs, Abdurrahmân b. Avf, Muâviye b. Ebi Süfyân. Bu yazı 15 yılında yazılmıştır." (396)

Taberî İslâm'ın Ehli Kitab'la ilgili siyâsetinin fiili bir tatbikâtı olan Hz. Ömer'in tutumunu, bu yazıyla gün yüzüne çıkarmış, ayrıca iki taraf arasındaki anlaşmanın hangi yıl olduğunu tespit etmiştir.

Bazen bu tip yazıların târihlerinde ayları da belirtilir. Böylelikle olayın cereyân ettiği zamanın tespiti biraz daha netleşir. Buna Nu'mân b. Mukarrin'in Mahbehrazanlılar'a verdiği güvence yazısını örnek gösterebiliriz. Nu'mân bu yazının sonunda şöyle der: "Bu güvencenin şahitleri Abdullah b. Zi's-Sehmeyn, Ka'ka' b. Amr ve Cerir b. Abdullah'dır. 19 yılı Muharrem ayında yazılmıştır." (397)

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu tip mektupların bir bölümünü de halifelerin veliahd tayininde, onların yetki ve

---

(396) Taberî, III, 605.

(397) Taberî, IV, 136 vd.

sorumluluklarını açıklayan yazılar oluşturur. Bunun örneklerinden biri Mütevekkil'in üç oğlunun veliahd tayininde kaleme aldığı yazıdır. Mütevekkil yazısına şöyle başlar: "Emiru'l-Müminin Abdullah Ca'fer el-İmâm el-Mütevekkil Alâllâh'ın yazısıdır. Kendisi^{ve} âilesinden, taraftarlarından, komutanlarından, kadılarından hazır bulunanlar üzerine Allah'ı şahit tuttu... Bu toplantı 235 yılı Zilhicce ayında gerçekleşti..." Daha sonra bu yazıdan dört nüshâ hazırladığı belirtilir. Ve Halîfe önünde hazır bulunanların şahitliği imzâlarıyla teyîd edilir. Bu işlemlerden sonra nüshânın biri Halîfe'nin hazinesine bırakılır. Diğer üçü ise, oğullarına dağıtılır. (398)

Taberî kaydettiği bu yazıyla veliahd tayininin nasıl, ne zaman ve kimlerin önünde olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Târih'indeki bu tür yazıların çoğu onun kendi dönemine aittir. Bunun sebebi tahttan indirme olaylarının çok tekrar etmesidir.

E - AF HAKKINDAKİ YAZILAR:

Bunlar, önce suç işleyip sonra af dileyenlerden özrü kabul edilenlere yetkililer tarafından verilen yazılardır. Bu tür yazılara ancak bazı halîfeler rağbet etmiştir.

Taberî'nin bu türden naklettiklerinden biri Me'mûn'un İbrâhîm b. Mehdî'ye verdiği yazıdır. Denildiğine göre, 210 yılında saklanırken, el altından Halîfe'ye af isteginden bahseden bir yazı gönderir. Bunun üzerine Halîfe de yetkililere affedildiğini belgeleyebileceği bir yazı gönderir. Me'mûn yazısının sonunda şöyle der: "Kudret korumaya sevkeder. Pişmanlık tevbedir. Bu ikisinin arasında Allâh'ın affı vardır. O da arzularımızın en büyüğüdür." (399)

---

(398) Taberî, IX, 176-180.

(399) Taberî, VIII, 604.

V) TÂRİHİNDEKİ METODU ÜZERİNE
GENEL BİR DEĞERLENDİRME:

Her metodun övülecek yönleri olduğu gibi eleştirilecek yönlerinin de olması tabiidir. Dolayısıyla Taberî'nin târih metodunun da övülecek yönlerinin yanında, eleştirilecek yönlerinin de olması kaçınılmazdır.

Bize düşen elimizdeki eserin değerlendirmesini yaparken yazıldığı dönemi göz önünde bulundurarak, hakkında en doğru hükmü vermeye çalışmaktır. Yani milâdî 9. asırda yazılmış olan bir eseri 21. asrın gözüyle değerlendirmemeliyiz. Aksi takdirde onun gerçek değerini ortaya koymakta zorlanırız. Bu anlayıştan hareketle tespit edebildiğimiz kadarıyla, eleştirildiği ve övüldüğü yönleri ortaya koymaya çalışalım.

A - ELEŞTİRİLDİĞİ YÖNLER:

1- Nakilde Bulunduğu Eseri Belirtmemesi:

Taberî herhangi bir eserden nakilde bulunduğunda, kaynak olarak yalnızca sahibini belirtmekle yetinip eseri belirtmemiştir. Tabiatıyla söz konusu kişinin bir çok eseri bulunduğundan, hangisinden alıntıda bulunduğunu tespit, okuyucu için imkânsız hale gelmektedir.

Meselâ Medâinî'den bir çok haber aktarmaktadır. İbn Nedîm'in bildirdiğine göre, Medâinî'nin 240 kitabı mevcuttur. (400) Şimdi biz bu eserlerden hangisinden nakilde bulunduğunu nasıl tespit edebiliriz? Yine Seyf b. Ömer'den de bir çok nakilde bulunmaktadır. Acaba "el-Fütûh"tan mı, "Mevkîjatü'l-Cemel"den mi, "er-Ridde" den mi, yoksa bir başkasından mı nakletmektedir? (401) Ve yine nakilde bulduk-

(400) İbn Nedîm, 113.

(401) İbn Nedîm, 106.

larından Hişâm el-Kelbî'nin ise, kitaplarının sayısı 140 civârındadır.(402)

Taberî eserlerin adlarını kaydetmiş olsaydı, araştırmacılar için bu durum çok yönlü faydalar sağlayacaktı. Meselâ araştırmada bulunduğu herhangi bir haberin tamamını ana kaynağından öğrenme imkânı doğacaktı. Yine naklettiği haberler yoluyla kimin olduğu belirsiz olan eserlerin tespitine yardımcı olabilecekti.

2- Haberleri Bölmesi:

Herhangi bir konuyu anlatırken Taberî, zaman zaman konuyu tamamlamadan yarıda keser ve o noktadaki farklı veya birbirine zıt olan rivâyetleri aktarır. Daha sonra tekrar ana konuya dönüp anlatmaya devam eder.

Bu üslûbuna Ebû Müslim el-Horasânî'nin öldürülmesi ile ilgili haberini örnek gösterebiliriz. Öldürülme olayına sebep olan hâdiseden bahsederken, sözü yarıda kesip konuyla dolaylı yönden ilişkisi olan bir haberi araya sıkıştırır. Sonra tekrar ana konuya dönüp anlatmaya devam eder.(403)

Taberî'nin bu metodu yüzünden çoğu zaman rivâyetler birbirine karışmakta ve konuya hakim olmak zorlaşmaktadır. Okuyucu ana konunun akışından aniden ayrılıp detaylarıyla meşgul olmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla ana konuyu tam olarak anlayamamaktadır.

Bunun yerine haberin tamamını aktarıp daha sonra diğer rivâyetlere yer verseydi, muhakkak ki çok daha güzel ve yararlı olacaktı. Çünkü okuyucu olayın bütünü içinde, rivâyetleri daha iyi değerlendirme imkânına kavuşacaktı.

---

(402) İbn Nedîm, 108.

(403) Taberî, IX, 159.

3- Daha Çok Siyâsi Târihe Önem Vermesi:

İbn Cerir et-Taberi eserinde daha çok, dikkatini siyâsi târih üzerinde toplamıştır. Yapılan savaşlardan iç ve dış siyâsi olaylardan söz etmiştir. Buna karşın toplumun ekonomik ve sosyal durumu üzerinde yeterince durmamıştır.

Fakat bu onun yaşadığı devrin anlayışıdır. O nedenle söz konusu eleştirinin onun şahsına değil de, devrinin anlayışına yöneltilmesi gerekmektedir. Ayrıca genel haberler bölümünde yer verdiğimiz gibi az da olsa, sosyal ve ekonomik olaylardan söz etmesi bu kısır anlayışın yıkılması için önemli bir ^{adım} attığını göstermektedir. Bu durum onun ekonomik ve sosyal tarih anlayışının gelişmesinde öncü rolü oynayanlardan olduğuna işâret etmektedir.

4- Daha Çok İslâm Târihine Önem Vermesi:

Dünya târihi içerisinde daha çok İslâm târihine yer vermesi, haberlerinin çoğunun onun hakkında olması, buna karşılık diğerlerinin üzerinde fazla durmaması ve onlar hakkındaki haberlerinin özet niteliğinde olması bakımından, eleştirilere uğramaktadır.

Ancak o, muhaddis târihçi birisidir, dolayısıyla onu daha çok İslâm târihi ilgilendirmektedir. Bu nedenle İslâm öncesi Rum ve Fars târihlerini sonrasında bağlantı kurabilecek kadar aktarmıştır. Bunlar İslâm devletinin birer parçası olduktan sonra ise, artık böyle bir problem kalmamıştır. Ayrıca İslâm devletinin komşularına da onunla ilişkileri açısından değerlendirmiştir. Taberi'nin bu özürünün diğer bir sebebi de onun İslâm devleti sınırları için de bulunması, dolayısıyla diğer devletler hakkında yeterince geniş bilgiye sahip olamayıdır.

5- Târihi Yıllara Göre Düzenlemesi:

Taberî'nin yıllık metodunu kullanması, olayların bölünmesine ve neticede aralarındaki irtibâtın kopmasına sebep olmuştur.Çünkü araya başka haberler girdiğinden, olayı başlangıcından sonuna kadar takip edebilme imkânı kalmamıştır.Bu sebeple bir olayla ilgili haberlerin arasındaki bütünlük kalmamıştır.

6- Bir Takım Hurâfe ve İsrâiliyyât Haberlerini Nakletmesi:

Taberî'nin, eserinde yaratılışla ve peygamberlerle ilgili bazı hurâfeleri nakletmesi eleştirilmesine neden olmuştur.Onun bu tip haberlere yer vermesinin sebebi, târih ilmini geçmişin gelecek nesillere nakli olarak görmesinden kaynaklanmıştır.Nitekim eserinin mukaddimesinde şöyle demektedir:*

"Belki kitabımızda okuyucunun zayıf ya da anlamsız bulduğu bir takım haberler olabilir.Bu durumda okuyucunun söz konusu haberlerin bizim tarafımızdan söylenmediğini, bilakis nakilde bulunduğumuz kişiler tarafından haber verildiğini, bizim ise sadece nakledildiği gibi aktardığımızı bilmesi gerekir."(404)

Taberî'nin isnâd zinciri Vehb b. Münebih'e uzanan bir haberi söz konusu bu hurâfelere örnek teşkil etmektedir.Sözü edilen bu haber Hz. Âdem ve Havvâ'nın Cennet'e yerleştirilmesi ve daha sonra Şeytân'ın onları kandırmak için yılının karnında oraya girmesiyle ilgilidir.Bu habere göre şeytân Havvâ'yı kandırıp yasak ağaçtan yedirir.O da Hz. Âdem'i kandırıp o ağaçtan yedirir.Sonuçta Allah (c.c.) Havvâ'ya şöyle hitâb eder:"Sen kulumu kandırdın.Bunun cezâsı olarak ta güçlkle karnında çocuğunu taşıyacaksın.Doğurmak istediğin

zaman da defalarca ölümü tercîh edeceksin."Yılana da şöyle der:"Sen kulumu aldatan. o lanetlinin karnına girdiği hayvansın.Onun için sen de lanetlisin.Ayakların bundan sonra karnında olacak.Rızkın ise yalnızca toprak.Ve sen Âdem oğullarının düşmanısın, onlar da senin.Onlardan biriyle karşılaştığında gerisin geri kaçacaksın.Seni yakaladıklarında başını yaracaklar."(405)

Taberî Firavn'ın zulmünden kaçıp Mûsâ'nın etrafında toplanan İsrâîl Oğulları'nın oluşturduğu ve Firavn'ın onları takip için yola çıkardığı orduları şöyle tasvîr eder:"Mûsâ İsrâîl Oğulları'nın arkasındaydı.Hârûn ise önünde.Mümin birisi Mûsâ'ya şöyle dedi:"Ey Allâh'ın Nebî'si nereye emrolundun?" Mûsâ, "denize" dedi.Bunun üzerine o kişi denize atlamak istedi.Fakat Mûsâ engellâdi.Mûsâ 720.000 savaşıyla yola çıkmıştı.Yirmi yaşından küçüklerle, 60 yaşından büyükler bu sayıya dâhil değildi.Firavn onların peşine takıldı.Bir milyon yedi yüz bin kişilik atlı ordusunun önünde.Hâmân vardı.(406)

Taberî'nin aktardığı bu hurâfeler, devrindeki batılı meslekdaşlarından, hatta daha sonra yaşamış olanlarından bile daha azdır.Bu konuda J. C. Hearnshow şöyle demektedir:Kons-tantin (hk.306-337)'in hristiyan olmasıyla milâdî 4. asırda Hristiyanlık putçuluğa gâlip geldi.Bunun sonucu olarak târihte râhiblerin, papazların eline geçti.Ve yaklaşık 1000 sene bu durum devâm etti.Bu zaman zarfında o ilmi özelliğini yitirdi.Bunun yerini hârikalar, kerâmetler vb. uydurma haberler aldı."(407)

---

(405) Taberî, I, 108.

(406) Taberî, I, 414.

(407) Hearnshow, İlmu't-Târîh, Terc. Abdülhamid Abbâdî, Kâhire, 1937, 38 vd.

Hearnshow eserinin bir başka yerinde sözünü şöyle sürdürür: "Târihin bu durumdan kurtulması haçlı seferlerinin başlayıp ^{hristiyanların} müslümanların önünde diz çökmesiyle başladı. Böylece onlardan ilim ve fen öğrendiler. Buna rağmen yine de gerçek Avrupa Târihi ancak 16. asrın sonlarında ortaya çıktı. Yani Taberî'nin ölümünden 7 asır sonra." (408)

7- Haberlerin Doğruluk Derecesini Araştırmaması:

Târihi haberleri kendisine nakledildiği gibi aktarmayı prensip edinen Taberî onların doğruluk derecesini yeterince araştırmadığı için eleştiriye uğramıştır.

Taberî ve benzeri İslâm târihçilerini eleştirenlerden birisi olan İbn Haldûn, onların kendilerine rivâyet edilen haberleri hiç tenkît süzgecinden geçirmeden naklettiklerini belirtir. Ayrıca olayların sebeplerini ve içinde cereyân ettikleri şartları da hiç incelemediklerini söyler. (409) Yine bu târihçilerin rivâyet ettikleri haberlerde çok hata yaptıklarını iddia ederek sözüne şöyle devam eder: "

"Onların bu hataları nakle mutlak olarak yönelmelerinden ortaya çıktı. Olayların kaynaklarına inmediler, onları benzerleriyle karşılaştırmadılar; hikmet terâzisiyle, tabiat kanunlarıyla ve uzak görüşlülükle değerlendirmediler. Sonuçta da haktan ayrılıp hataların içine düştüler." (410) İşte bu şekilde târihçilerin eksikliklerini ortaya koyduktan sonra, bu duruma Taberî'nin Târih'inden Abbâse ve Bermekîler'in cezalandırılması hakkındaki haberleri örnek verir.

---

(408) Hearnshow, 48.

(409) İbn Haldûn, el-Mukaddime, Tahkîk: Ali Abdolvâhid Vâfi, Kâhire, 1957, I, 209.

(410) İbn Haldûn, a.e., I, 219.

Taberî'yi rivâyetleri doğruluk derecesi bakımından eleştiriye açık şekilde naklettiği iddiasıyla Cevad Ali de tenkît eder.Ve doğru rivâyetleri zayıflarından ayırma işini okuyucusuna bıraktığını söyler.(411) Ayrıca onun, eserinde tenkitçi metodu kullandığına rastlayamayacağımızı belirtir. (412)

Taberî'ye bu eleştiriye getirenler, onun eserinin önemini de itirâf etmektedirler.İbn Haldûn nitekim, Taberî, İbn İshâk, Vâkıdî, Seyf b. Ömer el-Esedî, Mes'ûdî gibilerin parmakla sayılabilecek kadar az olduğunu söylemektedir.(413) İbn Haldûn gibi Cevad Ali de onun güvenilir birisi, eserinin ise rivâyetler hazînesi olduğunu ve emsâlleri arasında ayrıcalıklı bir yeri olduğunu belirtmektedir.(414)

Bununla birlikte Taberî'nin tenkît metodunu tamamen terkettiğini iddia etmek, kanâatimce pek yerinde olmaz.Yâkût Hamevî'nin naklettiği bir haber de bu görüşü desteklemektedir.Bu haberde Taberî ile arkadaşları arasında şöyle bir konuşma geçer:

Taberî arkadaşlarına sorar:

- Kur'an tefsîri üzerinde çalışır mısınız? Onlar:
- Bu çalışma ne kadar tutar? Taberî:
- Otuz bin yaprak.

Bunun üzerine arkadaşları şaşkınlıkla:

- Buna ömürler yetmez.

Taberî aldığı bu cevap üzerine üç bin yaprağa razı olmak zorunda kalır.Tekrar arkadaşlarına aynı şeyleri dünya târihi yazımı için sorar, fakat aynı cevapları alır.Bunun üzerine onu da tefsîr çalışması gibi üç bin yaprağa in-

---

(411) Ali, yıl:1950, 170.

(412) Ali, yıl:1950, 180.

(413) İbn Haldûn, a.e.,I, 210.

(414) Ali, yıl:1950, 79.

dirmeğe zorunda kalır.(415)

Eğer bu haber doğruysa, Taberî elindeki dökümanların ancak onda birini eserine almıştır.Tabiatıyla bunu yaparken de içlerindeki en kuvvetli olanları tercih etmiştir.Abdülâzîz ed-Dürî'nin de dediği gibi,"Rivâyetlerin değerini isnâdların kuvvet derecesiyle ölçmüştür.Olaya en yakın olan isnâd onun için diğerlerinden daha üstündür."(416)Taberî kendisi de tenkît metodunu belirleyen "Her millet ecdâdını, soyunu ve eserlerini başkalarından daha iyi bilir." ifâdesini kullanmaktadır.(417)

Yine bunlardan başka az da olsa, çeşitli şekillerde tenkît metodunu uygulamıştır.Yani haberlerin bazısını yalanlarken bazısının da şüpheli olduğunu belirtmiştir.Diğer bazılarında ise, açıkça tercih yapmıştır.Şimdi bunlarla ilgili örnekleri görelim:

Taberî İbn İshâk'ın Allah'ın kâinâtı yaratmaya Cumartesi günü başladığı haberinin yanlış, Ehli Kitab'ın Pazar günü başladığı görüşünün doğru olduğunu savunur.(418)

12 yıllı olayları içinde,Übülle'nin fethiyle ilgili Seyf b. Ömer'den aldığı haberi kaydeder.Sonra da bu yerin fethinin bu yılda değil, Hz. Ömer döneminde 14 yılında Utbe b. Gazvân tarafından gerçekleştiğini hatırlatır.(419)

Taberî Hz. Mûsâ ve Hızır'ın buluşmalarını anlatırken, deniz sâhilinde yürüyüşleri esnasında, bir gemi ile karşılaşmaları, Kaptanın Hızır'ı tanıyıp ücretsiz olarak onları gemiye alması haberini nakleder.Bu arada geminin yoluna dü-

---

(415) Yâkût Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 42.

(416) Dürî, 55 vd.

(417) Taberî, I, 154.

(418) Taberî, I, 45.

(419) Taberî, III, 350.

şen bir kuşun suda nefes almaya çalıştığını gören Hızır'ın Hz. Mûsâ'ya dönüp şöyle dediğini kaydeder: "Senin ve benim bilgim Allah'ın bilgisinden bu kuşun ağzında üfürdüğü su kadar eksiltebilir." Taberî bu sözün akabinde söz konusu haberin doğruluğundan şüphesi olduğunu belirtir.(420)

Allah'ın dağları yarakması konusunda da şöyle der: "Bize göre bu konudaki doğru görüş Resûlüllah'tan rivâyet ettiğim şu hadistir..."(421)Yine Resûlüllâh'ın Medîne'de yaptırdığı mescidin yerinin iki yetime âit bir hurma harmanı mı yoksa Neccâr Oğulları'nın içinde mezarlarının, hurma ağaçlarının ve tarlalarının bulunduğu bir yer mi olduğu konusunda ise şöyle der: "Bu konuda bize göre doğru olan Mücâhid'in naklettiği şu haberdir:..."(422)

Taberî bazen de haberin doğru olup olmadığı konusunda tartışma açar.Örneğin Hz. Âdem'in iki oğlu konusunda, onların İsrâil Oğulları'ndan olmadığını Resûlüllâh'ın bir hadisi ile ortaya koyduktan sonra şöyle der: "Birisi çıksa da dese ki, onların Hz. Âdem'in oğulları olup, İsrâil Oğulları'ndan olmadığına delflin nedir? İsrâil Oğulları'ndan olduğuna dâir olan görüşün yanlış olduğu ortaya çıkınca, bu konuda ümmetimizin âlimlerinin selefi arasında ihtilâf kalmamaktadır."(423)

Resûlallâh'ın peygamberlikle görevlendirilmesinden itibaren, Mekke'de ne kadar kaldığı ile ilgili çeşitli rivâyetleri nakilden sonra, bu konuda şöyle bir yorum yapar: "Vahiyden sonra Mekke'de 10 yıl kaldığını söyleyenler, belki de Cebrâil'in ona vahiy getirmesinden ve tevhîde çağırmasından itibaren hesap etmektedirler.Mekke'de kalışını 13 yıl

---

(420) Taberî, I, 368.

(421) Taberî, I, 54.

(422) Taberî, II, 396.

(423) Taberî, I, 144 vd.

kabul edenler ise, peygamber olarak gönderildiği ilk günden hesap etmektedirler.Çünkü İsrâfil ile görüştüğü ve açık dâvetle emrolunmadığı dönem üç yıldır."(424)

Zaman zaman da haberi kaydederken kullandığı ifâdeyle birini diğerine tercih ettiğine işâret etmektedir.Meselâ İbn Abbâs'ın 40 yılında Basra'dan Mekke'ye gidişi konusunda şöyle der:"Bütün siyercilerin sözüne göre, bu yılda Abdullah b. Abbas Basra'dan ayrılıp Mekke'ye gitti.Bazıları bunu inkâr edip Hasan ile Muâviye anlaşıncaya kadar orada kaldığını, daha sonra Mekke'ye döndüğünü iddia ettiler."(425)

Örneklerden de görüldüğü gibi Taberî haberlerin tenkîdini yapacak ilmi yeterliliğe sahip olmasına rağmen eserinde, özellikle de İsrâiliyyât'la ilgili haberlerde bu işe yeterince önem verdiği söylenemez.Bunun yanında Taberî'nin, içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla İsrâiliyyât'a müracaat etmeksizin bir dünya târihi yazması imkânsızdı.Çünkü Hearnshow'un dediği gibi, "Gerçek Avrupa tarihi 16. asrın sonlarında ortaya çıktı."(426)Arab dünyasında ise, Resûlüllah'ın hayatını ve savaşlarını kayıtla başlamıştır.İran ve Bizans târihi ile tanışmak ise, ancak Me'mûn dönemindeki tercüme faaliyetleriyle gerçekleşmeye başlamıştır.

Bütün bu olumsuzluklarına rağmen, onun eseri eski kaynaklar arasında seçkin bir yere sahiptir.Modern târihçinin İslâm toplumlarının tarihini yazmak için başvuması zorunlu bir eserdir.Çünkü o haberleri ana kaynaklarından nakletmektedir.Ayrıca üzerinden uzun zamanlar geçmiş olan bir çok belgeyi kaydetmektedir.

---

(424) Taberî, II, 387.

(425) Taberî, V, 141.

(426) Hearnshow, 48.

8- Gezdiği Memleketlerden ve Târihlerinden Bahsetmemesi:

Taberî, dönemindeki bir çok âlim gibi, ilim öğrenmek için çok memleketler gezmiş fakat oralarda gördüklerini eserinde anlatmamıştır. Bu konuda Cevad Ali, Taberî'yi şu sözleriyle eleştirmektedir: "Taberî gibi birisi, eski doğunun kültür hayatında merkez olan İslâm ülkelerinin bir çoğunu gezmek imkânına kavuşmuş ve bunun için ömrünün önemli bir bölümünü harcamıştır. Dünyanın en eski yerleşim alanları olan şehirleri gezmiş ve bu yerler ona tarihlerini yazması için âdetâ yalvarmış; fakat bir başka kimsede benzerini bulamaya-
cağın derecede geniş şekilde eski târihi tedvîn eden bu adam, gördüklerini yazmamış, insamların bahsettiği haberlerden hiç söz etmemiştir. Az da olsa bize ne Hire, ne Vâsıt, ne de bir Gâhiliğe veya İslâmî döneme ait başka bir yerden bahsetmemiştir." (427)

9- Dinî Fetihlere Yeterince Önem Vermemesi:

Söz konusu eleştiriyi getiren Zakeriyyâ Kitapçı, Taberî'nin eseri incelendiğinde, ilk anda onun dinî fetihlere pek de ayrı bir kıymet verdiği intibâî uyanmakta olduğunu savunmakta ve sözüne şöyle devam etmektedir: "Meselâ, Taberî yer yer Narşahî ile karşılaştırıldığında (Buhâra'nın fethi ve müteâkip olaylarda olduğu gibi (428)), Taberî'nin bölgede İslâmlaştırma hareketleri ile ilgili rivâyetleri kaydetmede ne kadar büyük bir ihmâli olduğu açıkça kendini göstermektedir..." (429)

Ancak Kitapçı, Taberî'nin siyâsî olayların kökenleri dolayısıyla kaydettiği insicamlı rivâyetlerle, bölgede İslâmiyetin yayılışı ve yerleşmesi ile ilgili en kıymetli malze-

---

(427) Ali, yıl:1950, 170.

(428) Taberî, VI, 442.

(429) Kitapçı, Türkistan'da İslamiyet ve Türkler, Konya, 1988, 37.

meyi teşkil etmekle bu boşluğu kısmen de olsa, doldurduğunu söylemektedir. Yine Orta Asya'da Eşres b. Abdullah es-Sülemî zamanında (109-111/727-729) başlayarak devam eden sonu gelmez kargaşalık ve baş kaldırmaların asıl sebebinin, mühtedilere yapılan ağır baskılar dolayısıyla İslâmiyetin halk arasında yayılması meselesi olduğunu Taberî'nin eserinden (430) öğrenmemizi buna örnek göstermektedir.(431)

B - SAHİP OLDUĞU KIYMETLİ YÖNLER:

Emsâlleri arasında seçkin bir yere sahip olan Taberî'nin eseri bir takım eleştirilere uğramasına rağmen, bir çok yönüyle takdîr toplamayı başarmıştır. Bu sebeple Mısır'da Fâtımî Sultanları'nın kütübhânesinde, birisi müellifin kalemiyle yazılmış yirmi, Dâru'l-İlm'de ise yüz yirmi nüshâsı vardı.(432)

Onun bu kadar ilgi görmesine sebep olan özelliklerinden tespit edebildiğimiz bazılarını sıralamaya çalışalım:

1- İlk Dünya Tarihlerinden Birisi Olması:

Brockelmann bu eserin ilk dünya târihi olduğunu iddia ederken, Fuat Sezgin bu görüşün yanlış olduğunu, bu sahada daha önceden yazılmış Heysem b. Adiy'in (öl.207/821) "et-Târih alâ's-Sinîn" adlı kitabının olduğunu belirtmektedir.(433)

İster Brockelmann'ın ilk dünya târihi olduğu görüşü, ister Sezgin'in ilk değil, fakat ilklere olduğu görüşü doğ-

---

(430) Taberî, VII, 51 vd.

(431) Kitapçı, 37 vd.

(432) Tunusî, "Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk li't-Taberî", Meccelletü't-Türâsi'l-İnsâniyye, Kâhire, 1963, Sayı:10, 758.

(433) Sezgin, I, 519,(dipnot)

ru olsun, pek fazla bir şey değişmez. Zaten Heysem'in Târihi kitabıyla Taberî'ninki arasında en fazla elli yıllık bir zaman farkı vardır. Ayrıca Taberî, Heysem'in eserinden de nakilde bulunmuştur. Dolayısıyla kısmen de olsa, onun eserini de nakletmiş oldu. Bu nedenle de Heysem'in eserinden daha kapsamlıdır. Konuya bu açıdan bakacak olursak, Taberî'nin Târihi geniş kapsamlı en eski dünya tarihi kabul edilebilir.

2- Kendinden Önceki Eserler Hakkında Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî daha önce yazılan târih kitaplarına bir yenisini katmıştır. Bunu yaparken yazılmış olanları da eserinde nakletmiştir. Böylece eskilerden bize ulaşmamış bulunan eserlerden de bilgi sahibi olmamızı sağlamış ve okuyucularını, araştırmacılarını onlardan haberdâr etmiştir. Aynı şekilde bizimle onlar arasında bir köprü görevi yapmış ve elimizde bulunan bir takım belirsiz eserlerin tespitinde çok faydalı olmuştur.

3- Kendinden Sonraki Eserler İçin Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî'nin eseri daha sonraki târihçilerin nakilde buldukları önemli kaynaklardandır. İbn Haldûn, Mes'ûdî, İbnü'l-Esir gibi târihçiler eserlerinin bir çok yerinde ondan nakilde bulunmuştur. Bu konuda İbnü'l-Esir kitabının Mukaddimesinde Taberî'nin bütün haberlerini kaydettiğini ve ihtilafli haberlerde onu esas aldığı belirtilmektedir. (434)

4-Fars Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî, eserinde Nuh (A.S.) ile ilgili haberlerinden itibâren, Fars târihine Kral Beyverasb (İzdihâk) ile başlar.

Zaman zaman aralıklarla, zaman zaman ard arda onların iç ve dış işleri hakkında bilgi verir.

Verilen bu bilgiler bir çok târihî belgenin ve eserin kayıp bulunduğu dönemimizde bu sâhayla ilgili araştırma yapanlar için çok büyük kaynak teşkil etmektedir.

5- Rum Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî Fars târihinde olduğu gibi, Rum târihinde de Hristiyan âlimlerinden nakille önemli bir kaynak vazifesi görmektedir. Çünkü Hz. İsa'nın gökyüzüne yükselişinden sonra, Şam'a hâkim olan Rum Kralları'nın adlarını, oğullarından ya da başkalarından iktidârda ortaklık edenler varsa, onların adlarını ve iktidâr sürelerini teker teker kaydetmektedir. Bu kayıt işlemini Herakl'in iktidârının sonuna kadar, yani Mısır'ın fetihinin tamamlandığı hicrî 21 yılına kadar sürdürmektedir. (435) Bundan sonra da yine yeri geldikçe onların târihinden söz etmektedir.

6- Câhili Arab Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî'nin câhiliyye dönemi Arabları'nın durumlarından verdiği bilgiler, o dönemle ilgili târihî boşluğu kısmen de olsa, doldurmaktadır. Çünkü bu dönemle ilgili eserlerin çoğunun sadece adı bilinmektedir. Ancak onun eseri sayesinde onlar hakkında biraz bilgi sahibi olmaktayız.

7- İslâm Târihi İçin Önemli Bir Kaynak Olması:

Taberî, târihçi açısından çok büyük önem taşıyan mektublar, hitâbeler, resmî yazılar gibi bir takım dökümanları eserinde nakletmektedir. Bu belgelerin çoğu Taberî'nin eseri olmasaydı, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardı.

Yine haberleri en yakın kaynaklardan almaya çalışmış-
mıştır.Onu buna sevkeden etken şu ifâdesinde somutlaşmıştır:
"Her millet ecdâdını,soyunu ve eserlerini başkalarından da-
ha iyi bilir."(436)

Ve yine Taberî'nin eseri bazı olayları kayıtlı,onla-
rı târihin karanlıklarına gönülmekten korumuştur.Bunlardan
biri Zencî hareketidir.Daha sonraki târihçiler bu olayı Ta-
berî'den nakletmektedirler.(437)

8- Edebiyat Târihçileri İçin Kaynak Olması:

Taberî, olayları aydınlatmak için târihi değer taşı-
yan mektuplar, diyaloglar, hitâbeler ve şiirler gibi edebî
yönü olan metinlere yer vermektedir.Böylece dolaylı olarak,
edebiyat târihçilerine de kaynaklık etmiş olmaktadır.

9- TÂRİHÇİLERİN ESER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ:

Bu ilk geniş kapsamlı dünya târihi, İslâm aleminin
dört bir yanına yayılmıştır.Farsça'ya, Türkçe'ye ve daha bir
çok dile tercümesi yapılmıştır.Nitekim Arabça aslı toplu hal-
de bulunamadığından, Batılılar tarafından her tarafa dağıl-
mış olan parçaları bir araya getirilerek tahkik edilebilmiş-
tir.Tabiatıyla, bu kadar yaygın olan bu eserin o ölçüde de
etkisi olmuştur.Şimdi bu konuda bazı târihçilerin görüşleri-
ne göz atalım:

1- Mes'ûdî (öl. 346/957):

"Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin öncekilere
bir yenisi olarak katılan ve onların arasında farklı bir ye-

---

(436) Taberî, I, 154.

(437) Ulbî, 79 vd.

re sahip olan Târih'i çeşitli haberleri toplamış ve bir çok eseri içermiştir. Bunun yanında bir çok ilim sâhâlarını da kapsamıştır. O, faydası çok yönlü olan bir kitaptır..."(438)

2- Hatîb Bağdâdî (öl.463/1070)

Taberî'nin ilmî seviyesinden bahsettikten sonra şöyle demektedir: "Ümmetlerin ve kralların târihi sahasında ünlü bir kitabı vardır."(439)

3- Yâkut Hamevî (öl.626/1225)

Yâkut Hamevî de Taberî'yi tanınmış, ünlü târihçi olarak niteledikten sonra, Ebu'l-Hasan b. el-Muğallis'in şöyle dediğini nakletmektedir: "Bu kitab fazîlet ve şeref açısından dünyada nâdir bulunan kitablardandır. O, din ve dünya ilimlerinden bir çoğunu bir araya toplamaktadır. Yaklaşık olarak beş bin yaprak kadardır..."(440)

4- İbnü'l-Esîr (630/1232)

"Kitabıma İmâm Ebû Ca'fer et-Taberî'nin Târih'iyle başladım. Çünkü o, herkes tarafından güvenle ihtilâf esnasında başvürülen bir kitaptır. Bu nedenle onda bulunan bütün haberleri aldım, hatta bir tanesini dahi ihmâl etmedim..."(441)

5- İbnü Haldun (öl.808/1405)

İslâm Hilâfetinin ilk asrı ile ilgili sözünü tamamlar-

(438) Mes'ûdî, Mürûcû'z-Zeheb ve meâdinü'l-Cevher, Kâhire, 1928, I, 15 vd.

(439) İbn Kesîr, XI, 145; Yâkut Hamevî, İrşâdü'l-Erif, VI, 424 vd.

(440) Yâkut Hamevî, a.e., VI, 445.

(441) İbnü'l-Esîr, I, 2.

ken şöyle demektedir:"Bu İslâm hilâfetinde cereyân eden Riddede,fetihler ve harbler konusunda bu, son sözdür.Bu konudaki haberleri Muhammed b. Cerfir et-Taberî'nin büyük Târih kitabından naklettim.Çünkü Sahâbe ve Tâbiin'den ümmetin büyükleri, seçkinleri ve âdilleri hakkında en güvenilir ve şüphelerden en uzak onu buldum."(442)

6- Gibb

"Belge olması bakımından geçmiş asırlardan birisinin sonu için simge olan kitabın yüce değerini takdîr etmemiz gerekmektedir."(443)

7- Hasan İbrâhîm Hasan (öl.1968)

"Hicrî 310 (milâdî 910) yılında vefat eden Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerfir et-Taberî'nin "Kitâbu'l-Ümem ve'l-Mülûk" adlı eseri doğruluğuna güvenilen ana târihî kaynaklardan kabul edilir.Taberî'nin,kendisinden önceki tarihçilerden daha araştırmacı ve tenkitçi olduğunda şüphe yoktur.Dahası o, kendinden önceki hiç bir târihçinin zikretmediği olayları kaydeden tek târihçidir!..."(444)

Ünlü târihçilerin Taberî Târihi hakkında belirttikleri görüşler, bize herhangi bir şey söyleme imkânı bırakmamıştır.Çünkü onların beyân ettiği bu görüşler eserin değerini yeterince ortaya koymaktadır.Burada bize düşen, araştırmalarımızda ondan azâmî ölçüde yararlanmaya çalışmaktır.

---

(442) İbn Haldûn, el-İber ve Divânü'l-Mübtede' ve'l-Haber, Beyrut, 1957, II, 1140.

(443) Gibb, IX, 493.

(444) Hasan, IV, 355 vd.

S O N U Ç

Genellikle İslâm dünyasının Herodot'u olarak kabul edilen Taberî ve Târih'i üzerinde yaptığımız bu çalışma, bizi onun hakkında bir takım sonuçlara götürmüştür.

Öncelikle, bu büyük âlimin hayatını, öğrenciliğini, sahip olduğu ilmini ve netîcede ortaya koyduğu akıl almaz sayıdaki eserlerini öğrendik. Bunun yanı sıra yanlışlıkla ona atfedilen eserlerin hangileri ve gerçek sahiplerinin kimler olduğunu gördük. Böylece bazı benzerlikler yüzünden düşeceğimiz hatalardan da kurtulmuş olduk.

Yazmış olduğu Târih kitabının bir çok dile tercüme edilmiş olması, İslâm ilim dünyasında şöhretinin ne derece yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca çocukluğundan itibaren bütün hayatını ilim yoluna adanması sebebiyle bu şöhret onun en tabii hakkıdır.

Taberî Târih'i bugün elimizde bulunan en geniş kapsamlı ve en eski dünya târihi üvânına sahiptir. Ondan önce bu sâhâda yazılmış bir kaç eser daha bulunsa bile, hiç biri onun elde ettiği başarıya ulaşmamıştır. Ayrıca o bu eserleri de bünyesinde toplamıştır. Böylelikle onların göreceği vazifeyi de yerine getirmiştir. Bu arada çeşitli nedenlerden ötürü, kayıp bulunan pek çok eseri onun kitabından, az da olsa, tanıma imkânına kavuşmuş bulunmaktayız. Bu yönüyle de geçmişle aramızda köprü görevi yapmaktadır.

Muhaddis ve târihçi Taberî, rivâyet olunan haberleri birer emânet, kendisini ise geçmişle gelecek arasında bir aracı olarak gördüğünden, rivâyetleri kaydederken en ufak bir değişiklik bile yapmamış, hatta çoğu zaman eleştirilerini de okuyucusuna bırakmıştır. Taberî bu noktada rivâyet ettiği haberleri hiç tenkît etmediğinden ve onların kuvvetlilik-zayıflık derecesine bakmadığından eleştiriye uğramıştır. Bu na-

kilcilik anlayışı onun kendisinin değil, döneminin fikriydi. Bundan dolayı Taberî'yi değil, dönemini eleştirmek gerekir. Ondan sonra yaşamış olan İbn Haldûn bile Mukaddime'sinde, tenkîit metodunu çok güzel anlattığı halde, Târih'inde uygulama konusunda aynı başarıyı elde edememiştir.

İslâm öncesi dönemle ilgili haberlerinde İsrâiliyyât'a çok kaçtığı düşüncesiyle, Taberî'nin bazı eleştirilere uğradığını görmekteyiz. Onun, içinde bulunduğu şartları düşündüğümüzde, bu konuda yapılabilecek pek fazla bir şeyin olmadığını görürüz. Çünkü söz konusu dönemle ilgili bilgi, daha çok o günün aydınları kabul edilen Yahûdî ve Hristiyan âlimlerinde vardı. Onların bilgileri de bilindiği gibi, pek çok hurâfâyle karışmıştı.

İbn Cerîr et-Taberî'nin râvîlerinin bir bölümü töhmetli iken, diğer bölümü son derece güvenilir âlimlerden oluşmaktaydı. Onun bu konudaki düşüncesi hâdiseleri bizzat yaşayanlarından ya da onlara en yakın olanlardan öğrenmekti. Onun için, şu töhmetli, bu güvenilir diye ayırım yapmaktan ziyâde söz konusu duruma dikkat etmiştir.

Târihçiliğinin yanında aynı zamanda hadisçi olan Taberî, döneminde hadis ve haber uydurma faâliyetlerinin çok yaygın olmasından dolayı, habere seneddân daha fazla önem vermiştir. O nedenle bazen iki satırlık bir habere üç dört satırlık sened kaydetmiştir.

Senedlerde kullandığı ifâdelerden, onun rivâyetleri işitme (semâ'), okuma (kirâa), yazışma (mükâtebe) gibi yollarla aldığını anlamaktayız. Fakat bunun yanında, bazılarını ise, nasıl aldığını açıklamadığını görmekteyiz. Acaba bunun senedini ve ve alış şeklini unuttuğundan mı, yoksa siyâsî bir takım nedenlerden mi kaynaklandığını bilememekteyiz. Kendi dönemi ile ilgili haberlerde ise, sened kaydetmemektedir. Herhalde ihtiyaç duymadığından kaynaklanmaktadır.

Rivâyetleri kaydederken hocalarının yolunda yürüyerek, birbirini tamamlayan ya da destekleyenlerin senedleri ve metinlerini birleştirmiş ve birinde diğerinden farklı fazladan bilgi varsa, onu da birleşik metine eklemiştir. Birbirine ters düşen bilgiler veren rivâyetleri ise, ard arda sıralamış ve bir konuda ne gibi ihtilâfların bulunduğunu, sözü değiştirmeden hemen kaydetmiştir. Daha sonra tekrar ana konuya dönüp anlatmaya devam etmiştir. Rakip taraftarların rivâyetlerine gelince, karşılıklı olarak kaydetmiş, böylece onları hâkim önünde ifâde veren dâvâlı- dâvâcı pozisyonuna getirmiştir. Onların arasındaki hâkimlik işini bekuyucusuna bırakmış, kendisi ise, olaylarla ilgili belgeleri toplayıp mahkemeye sunan emniyet görevlisi rolünü üstlenmiştir.

Hâdiseleri eserine kaydederken, iki ayrı metod takip ettiği görülür: Bunlardan birincisi yaratılıştan Hz. Muhammed'in hicretine kadar olan dönemde haberlerini konularına göre, ikincisi de Hicret'ten eserinin sonuna kadar olan dönemde haberleri yıllarına göre düzenlemesidir. Buradan, onun haberleri yıllarına göre kaydetmeyi arzuladığını, ancak Hicret öncesi dönemle ilgili kaynakların yetersiz olmasından dolayı söz konusu dönemde, haberleri konularına göre tasnif metodunu uyguladığını anlıyoruz. Haberleri bütün ayrıntıları ile nakletmeyi prensip edinmiş olan Taberî, olayların cereyân ettikleri târihlerin ayı, günü belirtilmişse onları da kaydetmiştir. Hatta kullanılan takvim hicrî olmasa bile bunu ihmâl etmemiştir.

Daha çok siyâsî olaylara yer verdiği için Taberî, bir takım eleştiriler almıştır. Ancak bu düşünce sadece onun şahsını değil, yaşadığı dönemdeki bütün târihçileri kapsamaktaydı. Bununla beraber o, eserinde dinî, tabîî ve sosyal olaylar hakkında az da olsa, bilgi vermek suretiyle bu düşünceyi yıkmak için önemli bir adım attığı ve böylece kendisinden sonraki târihçilere rehberlik ettiği söylenebilir.

İbn Cerir et-Taberî târihi değer taşıyan bütün belge ve dökümanları kaydetmeyi prensip edinmesi nedeniyle, eserinde şiirlere, hitâbelere, mektublara ve benzeri edebî yönü olan metinlere de yer vermiştir.Yani hâdiselerin aydınlığa kavuşturulmasında, onları da ihmâl etmemiştir.Böylelikle aynı zamanda edebiyat târihçileri için de önemli bir kaynak olduğu görülmektedir.

Taberî bazı yönlerinden dolayı eleştiriler almış olabilir.Ancak o bizi geçmişe götürebilen elimizdeki en eski kaynaklardan birisidir.Onun hakkında söylenen sözler değerlendirildiğinde, bu sonuç kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Hasan Kurt

Ocak-1991

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- Al Yâsin, Muhammed Hasan, Nusûsu'r-Ridde fi Târîhi't-Taberî,
Bağdad, 1973.
- Ali, Cevad, "Mevâridü Târîhi't-Taberî", Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmi-el-İraki, Bağdad, Eylül 1950, ss.143-231.
- Bzöckelmann, Carl, (öl.1956), Geschichte der Arabischen Literatur Supplement, I-II:4 cüz, Leiden, 1937.
- Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, I-III, Arabçaya Terc. Abdülhamîd Şahîmşen-Neccâr, Kâhire, 1974.
- Catalog of the Middle East Institute Library, I-IV, Washington, D.C. Boston, 1984.
- Çelebi, kâtib, Keşfü'z-Zünûn, Hazırlayanlar:Ş. Yalçkaya, Rifat Bilge, İstanbul, 1941.
- Dürî, Abdülazîz, Bahs fi Neş'eti İlmi't-Târîh inde'l-Arab, Beyrut, 1960.
- Emin, Ahmed, (öl.1954), Duhâ'l-İslâm, I-III, Kahire, 1973.
- Zuhru'l-İslam, Kâhire, 1966.
- Gibb, Hamilton A. R., Târîh md., Dâiretü'l-Maarifi'l-İslâmiyye, Arabçaya Terc.M. Sâbit el-Fendî ve diğerkleri, Kâhire, 1933.
- Hasan, Hasan İbrahim, (öl.1968), Siyâsi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Târîhi, I-VI, Türkçeye Terc.İ. Yiğit, S. Gümüş, A.T. Aslan, H. Aktaş, İstanbul, 1985.
- Hatîb el-Bağdâdî, Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. Ali, (öl.463/1073), Târîhu Bağdad, I-XIV, Beyrut, (Tarihsiz).
- Hearnshaw, J. C., İlmü't-Târîh, Arabçaya Terc. Abdülhamîd el-Abbâdî, Kâhire, 1937.
- Hûfî, Ahmed Muhammed, et-Taberî, Kâhire, 1963.
- Index of Islamic Litterature (Supplement of Muslim World Book Review) İslamic Foundation, (Great Britain and others), Leicester, Tarih Belirsiz.
- İşiltan, Fikret, Târîh md., İslam Ansiklopedisi, I-XI, İstanbul, 1970.
- İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah, et-Târîhu'l-Kebîr, Şam, 1329/1910.

- İbnü'l-Esir, İzzeddin Ebû'l-Hasan Âli b. Ahmed b. Ebi'l- Kâsım, el-Kâmil fi't-Târîh, I-XII, Kâhire, 1929.
- Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, I-VII, Kâhire, 1863.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (öl.853/1449), Tehzibu't-Tehzib, Haydarâbad, 1909.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed, (öl.808/1405), Mukaddime, Kâhire, 1966.
- Mukaddime, I-III, Tahkik: Ali Abdülvâhid Vâfi, Kâhire, 1957.
- el-İber ve Divânü'l-Mübtede' ve'l-Haber, I-VII, Beyrut, 1957.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, (öl.681/1282), Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân, I-VI, Tahkik: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Kâhire, 1948.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, (öl.218/833), es-Siretü'n-Nebeviyye, I-II, Tahkik: Mustafa es-Sekâ ve diğeri Kâhire, 1955.
- İbn Kesir, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, (öl.774/1372) el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târîh, I- XIV, Kâhire, 1951.
- İbn Nedîm, Muhammed b. Ishâk, (öl.383/993), Kitâbu'l-Fihrist li'Nedîm, Tahkik: Rızâ Teceddüd, Tahran, 1971.
- İbn Sa'd, Muhammed, (öl.845/1441), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-VII, Leiden, 1921.
- İbn Sağrî el-Berdî, en-Nücumu'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire, Kâhire, (Tarihsiz).
- Karatay, Fehmi Ethem, İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi Türkçe Basmalar Alfâbe Kataloğu, (1728-1928, ilk Türk matbaasının kuruluşundan yeni harflerin kabulüne kadar.) I-II, İstanbul, 1956.
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhanesi Farsça Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961.
- Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, I-II, İstanbul, 1961.
- Kâşif, Seyyide İsmâîl, Masâdiru't-Târîhi'l-İslâmî ve Menâhicü'l-Bahs fih, Kâhire, 1975.

- Kıftı, Ebû'l-Hasan Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm eş-Şeybânî, (öl. 646/1248), Enbâu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât, Tahkîk: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kâhire, 1950-55.
- Kitapçı Zekerıyyâ, Türkistân'da İslâmiyet ve Türkler, Konya, 1988.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin b. Ali, (öl.346/955), Mürûcü'z-Zehâb ve Meâdinü'l-Cevher, I-II, Kâhire, 1928.
- Mustafa, Şâkir, et-Târîhu'l-Arabî ve'l-Müerrihûn, Beyrut, 1979.
- Müslim, (öl.261/875), el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, Kâhire, 1955.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Muhyiddîn b. Şeref (öl.676/1277), Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât, I-II, Kâhire, (Tarihsiz)
- Safedî, Selahaddîn Halîl b. Aybek, (öl.764/1362), el-Vâfi bi'l-Vefeyât, I-VIII, Herausgegeben Von Sven Dederling, 1974; I-XII, Istanbul, 1949.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Abdurrahmân, (öl. 1497), el-İ'lân bi't-Tevbîh limen Zemme't-Târîh, Dımeşk, 1930.
- Sezgin, Fuat, Târîhu't-Türâsi'l-Arabî, I-II, Arabçaya terc. M.Fehmi Hicâzî, Fehmi Ebû'l-Fadl, Kâhire, 1977.
- Sübki, Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali, (öl.771/1369), Tabakâtü's-Sâfiyye, I-VI, Kâhire, 1906.; Tahkîk:M. Muhammed et-Türâbî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Kâhire, 1965.
- Şelebi, Ahmed, Mevsûatu't-Târîhi'l-İslâmî ve'l-Hadâratü'l-İslâmiyye, I-X, Kâhire, 1974.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, (öl.310/922), Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân, I-XXX, Tahkîk:M.Muhammed Şâkir, Kâhire, 1969.
- Hadîsü'l-Hemyân, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Hadis:1558, Mikrofilm:3483, Kâhire.
- İhtilâfû'l-Fukahâ, Tahkîk:Friedrich Kern, Kâhire, 1902; Kitâbü İhtilâfi'l-Fukahâ, Tahkîk:Joseph Schacht, Leiden, 1933.
- Târîhu'r-Rûsûl ve'l-Mülûk, I-XV, Tahkîk:M.J. De Goeje, Leiden, 1901; I-X, Tahkîk:M.Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kâhire, (Tarihsiz).
- Terzi, M. Zekî, İlk Sîyer-Meğazî Yazarları ve Eserleri, Samsun, 1990.

Tahrâni, Muhammed Muhsin Ağa Buzurk, (öl.1875), ez-Zerfa ilâ Tesânifi's-Şia, Necef, 1936.

Tunusî, Muhammed Halife, "Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk li't-Taberi", Meccelletü't-Türâsi'l-İnsâniyye, Kâhire, 1963, Sayı:10, ss.757-761.

Ulûbi, Ahmed, "İbn Cerir et-Taberi", el-Arabî, Sayı:375, (Şubat-1990), ss.76-80.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, (öl.208/822), Kitâbü'l-Meğazi, I-III, Tahkik:Mersden Jones, London, 1966.

Yâkût Hamevî, Şehâbeddin Ebû Abdullah, (öl.626/1229), İrşâdü'l-Erib fi Ma'rifeti'l-Edîb, I-VII, Tahkik:Margilius, Hint mtb., 1928.

-----Mu'cemü'l-Üdebâ, "İrşâdü'l-Erib", I-XX, Beyrut, (Tarihsiz)

-----Mu'cemü'l-Büldân, I-X, Leibzig, 1868.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân (öl.748/1347), Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl, I-IV, Tahkik:Ali Muhammed Becâvî, Kâhire, (Tarihsiz)

-----Tezkiretü'l-Huffâz, I-IV, Kâhire, 1955.